صرفِ بہائی

مولانا حکیم منور الدین رحمہ اللہ تعالیٰ

مکتبہ قادریہ ۔ لاہور

[illegible] صرف کتاب لغوی عربی کی [illegible]

۷۸۶

حمد وسپاس مرایزد لایزال راکہ توفیق داد

برائے ایں کتاب لاجواب مسمّٰی بہ

صرف بھترال

معروف

بمرآۃ بھوپھال

از تالیف صاحب الصدق والیقین (حکیم) محمد منور الدین (فاضل دہلوی)

وخطیب جامع مسوتر منڈی لاہور

در سہیلی پریس لاہور طبع شد

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

نام کتاب .... صرف بھترال

تالیف .... مولانا حکیم محمد منور الدین رحمہ اللہ تعالیٰ۔

طباعت .... فوٹو آفسیٹ ر پہلے ایڈیشن کا عکس،

صفحات ۱۴۴

تاریخ اشاعت .... ۱۳۵۰ھ / ۱۹۷۶ء

مطبع ....

ناشر ....

قیمت ....

ملنے کا پتہ

مکتبہ قادریہ جامعہ نظامیہ رضویہ اندرون لوہاری دروازہ لاہور

رب يسر ولا تعسر وتمم علينا بالخير

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي وفقني لصرف ريعان الشباب في اقتناء العلوم والتساب العلى وادعوك ان تجعل مستقبل امري خيرا مما مضى حتى القاك محصول المنى والصلوة والسلام على من صحح بكتابه سوابق الاديان وصرف انفاسه المقدسة في اصلاح بني نوع الانسان وعلى اله واصحابه الذين هزموا جموع الكفر بالسيف والسنان واضاءوا شموع الاهتداء لمن خشي الرحمن اما بعد فيقول العبد الضعيف النحيف الراجي الى رحمة ربه اللطيف محمد منور الدين بن ملک فتح خان صاحب بھوچھالوی جہلمی کہ در زمانہ خواندن این کتاب (صرف بھترال)

نزد مکرمی و معظمی حضرت مولانا مولوی غلام رسول صاحب بُھتر الوی کیمبل پوری (مرحوم) خیال آمد که حافظه را اعتبار نیست و این تقاریر دُرّ یگانه اند قلمبند کردم و دریں ایام که بعض متعلّمین نزد بنده این کتاب مذکور مے خوانند مثبت گفتند که حضرت (مرحوم) انتقال کرده اند و این فیض مسدود شده است ازیں وجه در اشاعت این بار عظیم کمر همت بستم و ترجمه آں در زبان پارسی کردم تا که فیض او در خطهٔ پنجاب محصور نشود بلکه در همه اضلاع هند و سرحد و افغانستان برسد و قوانین این کتاب از نقائص و اغلاط مبرّیٰ اند و مفصّل بیان شده اند زیرا نسخه حضرت (مرحوم) دریں کار خیر سعی بلیغ کرده بودند و حاجت بسوئے کتاب دیگر از کتابهائے صرف نیفتد و ترتیب هم اعلیٰ است که در کتاب دیگر ندیده شد و کمی که در مقدمه بود آنرا مکمل کردم و آنچه ضروری بود نوشتم و این کتاب را **صرف بُھترال** معروف به **مرآة بُھوچھال** موسوم کردم و التجا من از معلّمین و متعلّمین هر دو این است که مارا بدعا خیر یاد کنند و اگر لغزشے بینند بدامن عفو بپوشند و بریں اغماض کنند و در اصلاح کوشند لِاَنَّ الْاِنْسَانَ مُرَكَّبٌ مِنَ الْخَطَاءِ وَالنِّسْيَانِ وفوق کُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ وَالسَّعْیُ مِنِّیْ وَالْاِتْمَامُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا تَوْفِيْقِیْ اِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ وَآخِرُ دَعْوَانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ اِلٰی يَوْمِ الدِّيْنِ آمين

۲۸ رمضان المعظم ۱۳۵۱ھ   مطابق ۲۵ جنوری ۱۹۳۳ء

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِكَاتِبِهٖ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِاُسْتَاذِيْهِ آمين

بسم الله الرحمن الرحیم

مُقدّمہ

بدان اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تعالیٰ فِی الدَّارَيْن *

(تعریف علم صرف) آں علم است که در و بنائے کلمات و تغیّر آنها سوائے اعراب بیان کرده شود *

(غرض) این علم آنست که انسان تلفظ کلمات عربیّه صحیح بکند *

(موضوع) او کلمه مِنْ حَيْثُ الصِّيْغَةُ است *

و این علم را بر نحو مقدم دارند از برائے آنکه این بحث از مفردات میکند و آں از مرکبات چونکه مفرد طبعاً مقدّم است لهذا در ذکر هم مقدم کردند و کلمات لغت عرب بر سه قسم است اسم و فعل و حرف اسم کلمه ایست که دلالت کند بر معنی مستقلّ که در نفس وے است و مقترن بیکے از ازمنه ثلاثه نیست چوں زَيْدٌ و فَرَسٌ و فعل کلمه ایست که دلالت کند بر معنی مستقلّ که در نفس او ست و آں معنے وے مقترن باشد بیکے از ازمنه ثلاثه که آں ماضی و حال و استقبال است چوں ضَرَبَ و يَضْرِبُ و سَوْفَ يَضْرِبُ و حرف کلمه ایست که دلالت کند بر معنی غیر مستقلّ که در نفس آں کلمه نباشد بلکه در غیر وے باشد چوں مِنْ و اِلٰی که محتاج اند در دلالت بر ابتدا و انتها بکلمه دیگر چنانچه گوئی ذَهَبْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ اِلَى الْكُوْفَةِ (از بصره بسوئے کوفه رفتم) فعل بر سه قسم است ماضی و مضارع و امر و ماضی لغتاً چیزے گذران را گویند و اصطلاحاً فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث کارے در زمان گذشته چوں ضَرَبَ و دَحْرَجَ و مضارع در لغت بمعنی مشابه است و در اصطلاح فعلیست موضوع برائے دلالت بر حدوث امرے

در زمان حال و استقبال چوں یَضْرِبُ وسَوْفَ یَضْرِبُ و امر لغتاً فرمودن و
اصطلاحاً فعلیست موضوع بجہت فرمودن مخاطب را بکارے چوں اِقْرَءْ
ماضی و مضارع بر دو قسم است معلوم و مجہول معلوم آنست کہ نسبت او بسوئے
فاعل جلی یا خفی باشد چوں خَلَقَ اللّٰہُ (اللہ تعالیٰ آفرید) و یَخْلُقُ اللّٰہُ (اللہ آفریند یا خواہد آفرید)
و مجہول آنست کہ نسبت او بسوئے مفعول باشد چوں خُلِقَ الْعَالَمُ (جہان آفریدہ
شد) و یُخْلَقُ (آفریدہ خواہد شد) اگر در اوّل ماضی و مضارع حرف نفی نیاید آنرا
مثبت گویند چوں خَلَقَ و یَخْلُقُ ورنہ منفی چوں مَا خَلَقَ و مَا یَخْلُقُ اگر فعل بفاعل
ختم شود آنرا فعل لازم گویند چوں ذَهَبَ زَیْدٌ (زید رفت) اگر مفعول خواہد آں را
متعدی گویند چوں شَرِبَ زَیْدٌ مَاءً (زید آب آشامید) اسم بر دو قسم است مبنی و معرب
مبنی آنست کہ آخر وے از آمدن عامل متغیر نشود چوں جَاءَنِیْ هٰؤُلَاءِ وَرَاَیْتُ
هٰؤُلَاءِ وَمَرَرْتُ بِهٰؤُلَاءِ معرب دو قسم است منصرف و غیر منصرف منصرف
آنست کہ در آخر وے سہ حرکات مع تنوین خواندہ شوند چوں جَاءَنِیْ زَیْدٌ وَرَاَیْتُ
زَیْدًا وَمَرَرْتُ بِزَیْدٍ و غیر منصرف آنست کہ در آخر وے کسرہ و تنوین خواندہ نہ
شود چوں جَاءَنِیْ اَحْمَدُ وَرَاَیْتُ اَحْمَدَ وَمَرَرْتُ بِاَحْمَدَ و اسم نیز بر سہ قسم
است مصدر و مشتق و جامد مصدر آنست کہ ماخذ فعل بود و در آخر معنی فارسی
آں دن یا تن آید چوں اَلضَّرْبُ زدن و اَلْقَتْلُ کشتن و مشتق آنست کہ لفظے از
مصدر ساختہ شود با حداث ہیئاتے و معنے با بقائے مادہ و اسم مشتق شش
قسم است اسم فاعل و اسم مفعول و اسم تفضیل و صفت مشبہ و اسم آلہ و اسم ظرف
و جامد آنست کہ نہ مصدر و نہ مشتق از مصدر باشد و جامد بر سہ قسم است ثلاثی و
رباعی و خماسی ثلاثی سہ حرفی را گویند چوں زَیْدٌ و رباعی چہار حرفی را گویند
چوں جَعْفَرٌ و خماسی پنج حرفی را گویند چوں سَفَرْجَلٌ مصدر و فعل و سائر

مشتقات بر دو قسم است ثلاثی و رباعی و ہر یک دو گونہ است مجرد و مزید
لیکن مصدر و مشتق در اطلاق مجرد و مزید تابع فعل ماضی خود اند ثلاثی مجرد
آنست کہ در وے سہ حرف اصلی باشند چوں ضَرَبَ بر وزن فَعَلَ و ثلاثی مزید فیہ آنست
کہ از سہ حرف اصلی او چیزے زائدہ بود چوں اَکْرَمَ بر وزن اَفْعَلَ و رباعی مجرد
آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ نبود ہمچوں دَحْرَجَ بر وزن فَعْلَلَ
و رباعی مزید فیہ آنست کہ بر چہار حرف اصلی او چیزے زیادہ بود ہمچوں تَدَحْرَجَ
بر وزن تَفَعْلَلَ بدانکہ میزانے برائے کلمات عرب ضروری است کہ باں اصلی
از زائدہ متمیز گردد پس برائے او فا و عین و لام را وضع کردہ اند چراکہ ایں اَعَمُّ
الافعال اند چوں فَعَلَ الضَّرْبُ و فَعَلَ النَّصْرُ و بایں وجہ است کہ مخارج
حروف سہ قسم اند شفت و وسط و حلق پس از ہر مخرج یکحرف گرفتند فا از
شفت و عین از حلق و لام از وسط و آنکہ در مقابلہ فا و عین و لام افتد و در
جمیع گردانہا یافتہ شود اصلی است چوں ضَرَبَ بر وزن فَعَلَ و زائد عکس
آں چوں اَکْرَمَ بر وزن اَفْعَلَ اگر از سہ حرف اصلی زائد شود آنرا تعبیر کنند از لام
ثانیہ و ثالثہ چوں جَعْفَرٌ فَعْلَلٌ و دَحْرَجَ فَعْلَلَ و جَحْمَرِشٌ فَعْلَلِلٌ و زائدہ را در وزن
بلفظہ نقل کنند چوں الف در ضَارِبٌ فَاعِلٌ و واو در مَضْرُوْبٌ مَفْعُوْلٌ و نہ مبدل
از تاء افتعال را چوں اِضْطَرَبَ اِفْتَعَلَ و نہ مکرر للالحاق چوں جَلْبَبَ فَعْلَلَ و
حِلْتِیْتٌ فِعْلِیْلٌ و سُحْنُوْنٌ فُعْلُوْلٌ و تغیر در موزون از قلب مکانی کہ میشود در
وزن ہم کنند چوں جَاهٌ (وجہ) عَفْلٌ و حَادِیْ (وَاحِدٌ) عَالِفٌ و اَیِسَ (یَئِسَ) عَفِلَ
و اَشْیَاءُ (شَیْئَاءُ) لَفْعَاءُ و حذف ہم ایں طور است چوں قَاضٍ فَاعٍ اگر اعتبار
اصل مقلوب و محذوف کنند ہم جائز است چوں قَاضٍ فَاعِلٌ حَادِیْ فَاعِلٌ
بدانکہ جمیع اقسام اسم و فعل از ہفت قسم بیروں نیست ۔ صحیح است یا مہموز

یا مضاعف یا مثال یا اجوف یا ناقص یا لفیف اما صحیح آنست که در مقابله فا و عین و لام او حرف علت و همزه و تضعیف نبود چون ضَرْبٌ و ضَرَبَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ حرف علت سه اند واو و الف و یا چون جمع کنی وای شود مهموز آنست که یک حرف اصلی او همزه بود و مهموز بر سه قسم است مهموز الفا و مهموز العین و مهموز اللام مهموز الفا آنست که در مقابله فا اسم یا فعل او همزه بود چون اَمْرٌ و اَمَرَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مهموز العین آنست که در مقابله عین اسم یا فعل او همزه بود چون سَأْلٌ و سَأَلَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مهموز اللام آنست که در مقابله لام اسم یا فعل او همزه بود چون قَرْءٌ و قَرَءَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ مضاعف آنست که دو حرف اصلی او از یک جنس بود و مضاعف بر دو قسم است مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی مضاعف ثلاثی آنست که در مقابله عین و لام اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون مَدٌّ و مَدَّ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و مضاعف رباعی آنست که در مقابله فا و لام اول عین و لام ثانی اسم یا فعل دو حرف از یک جنس بود چون صَرْصَرٌ و صَرْصَرَ بروزن فَعْلَلٌ و فَعْلَلَ مثال آنست که در مقابله فا اسم یا فعل حرف علت بود چون وَعْدٌ و وَعَدَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ اجوف آنست که در مقابله عین اسم یا فعل حرف علت بود چون قَوْلٌ و قَالَ بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ ناقص آنست که در مقابله لام اسم یا فعل حرف علت بود همچون رَمْیٌ و رَمٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ لفیف بر دو قسم است لفیف مقرون و لفیف مفروق لفیف مقرون آنست که در مقابله عین و لام اسم یا فعل حرف علت بود چون طَیٌّ و طَوٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ و لفیف مفروق آنست که در مقابله فا و لام اسم یا فعل حرف علت بود چون وَقْیٌ و وَقٰی بروزن فَعْلٌ و فَعَلَ بدانکه عرب از هر مصدر دوازده چیز

اشتقاق میکنند ماضی و مضارع و اسم فاعل و اسم مفعول و جحد و نفی و امر و نهی و اسم زمان و اسم مکان و اسم آله و اسم تفضیل ماضی زمان گذشته را گویند و مضارع زمان آینده را گویند و اسم فاعل نام کارکننده را گویند و اسم مفعول نام کار کرده شده را گویند و جحد انکار ماضی را گویند و نفی انکار مستقبل را گویند و امر فرمودن کارے و نهی بازداشتن از کارے و اسم زمان نام وقت کردن کارے و اسم مکان نام جائے کردن کارے و اسم آلت آنچه کارے باوے کنند و اسم تفضیل نام بسیار بهتر را گویند **صرف صغیر فعل ثلاثی مجرد صحیح از باب** فَعَلَ یَفْعِلُ چون اَلضَّرْبُ زدن ضَرَبَ یَضْرِبُ ضَرْبًا **فَهُوَ** ضَارِبٌ و ضُرِبَ یُضْرَبُ ضَرْبًا **فَذَاكَ** مَضْرُوْبٌ لَمْ یَضْرِبْ لَمْ یُضْرَبْ لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ لَنْ یَضْرِبَ لَنْ یُضْرَبَ **اَلْاَمْرُ مِنْهُ** اِضْرِبْ لِتُضْرَبْ لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ **وَالنَّهْیُ عَنْهُ** لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ **وَالظَّرْفُ مِنْهُ** مَضْرِبٌ مَضْرِبَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبٌ **وَالْاٰلَةُ مِنْهُ** مِضْرَبٌ مِضْرَبَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبٌ مِضْرَبَةٌ مِضْرَبَتَانِ مَضَارِبُ مُضَیْرِبَةٌ مِضْرَابٌ مِضْرَابَانِ مَضَارِیْبُ مُضَیْرِیْبٌ و مُضَیْرِبَةٌ **وَاَفْعَلُ التَّفْضِیْلِ الْمُذَكَّرُ** اَضْرَبُ اَضْرَبَانِ اَضْرَبُوْنَ اَضَارِبُ اُضَیْرِبُ **وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ** ضُرْبٰی ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَاتٌ ضُرَبٌ ضُرَیْبٰی **وَفِعْلُ التَّعَجُّبِ مِنْهُ** مَا اَضْرَبَهٗ وَ اَضْرِبْ بِهٖ و ضَرُبَ +

۱؎ اگر کسی سوال کند که فَهُوَ را بر اسم فاعل و فَذَاكَ را بر اسم مفعول چرا آورده اند جواب که ضَارِبٌ و مَضْرُوْبٌ هر دو صفات اند و صفت را از موصوف لابد است پس فَهُوَ و فَذَاكَ موصوف اند اگر باز کسی گوید که عکس چرا نکردند گوئیم که ذاك اسم اشاره است برائے بعید و مفعول نیز بعید باشد از نتیجه فعل را مناسب خود دادند و ۲؎ فاعل را مناسب خود والله اعلم بالصواب

باب اول مع معنیٰ ماضی معلوم

ضَرَبَ	مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب	ثلاثی مجرد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعِلُ
ضَرَبَا	مارا ان دو مردوں نے	″ تثنیہ مذکر غائب	″
ضَرَبُوا	مارا ان سب مردوں نے	″ جمع مذکر غائب	″
ضَرَبَتْ	مارا اس ایک عورت نے	″ واحد مؤنث غائب	″
ضَرَبَتَا	مارا ان دو عورتوں نے	″ تثنیہ مؤنث غائب	″
ضَرَبْنَ	مارا ان سب عورتوں نے	″ جمع مؤنث غائب	″
ضَرَبْتَ	مارا تو ایک مرد نے	″ واحد مذکر حاضر	″
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو مردوں نے	″ تثنیہ مذکر حاضر	″
ضَرَبْتُمْ	مارا تم سب مردوں نے	″ جمع مذکر حاضر	″
ضَرَبْتِ	مارا تو ایک عورت نے	″ واحد مؤنث حاضر	″
ضَرَبْتُمَا	مارا تم دو عورتوں نے	″ تثنیہ مؤنث حاضر	″
ضَرَبْتُنَّ	مارا تم سب عورتوں نے	″ جمع مؤنث حاضر	″
ضَرَبْتُ	مارا میں نے	″ واحد متکلم	″
ضَرَبْنَا	مارا ہم نے	″ متکلم مع الغیر	″

فعل ماضی مجہول از فَعَلَ یَفْعِلُ

ضُرِبَ	مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب	فعل ماضی مجہول

ضُرِبَا	مارے گئے وہ دو آدمی	صیغہ تثنیہ مذکر غائب	ماضی مجہول
ضُرِبُوا	مارے گئے وہ سب مرد	″ جمع مذکر غائب	″
ضُرِبَتْ	ماری گئی وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب	″
ضُرِبَتَا	ماری گئیں وہ دو عورتیں	″ تثنیہ مؤنث غائب	″
ضُرِبْنَ	ماری گئیں وہ سب عورتیں	″ جمع مؤنث غائب	″
ضُرِبْتَ	مارا گیا تو ایک مرد	″ واحد مذکر حاضر	″
ضُرِبْتُمَا	مارے گئے تم دو مرد	″ تثنیہ مذکر حاضر	″
ضُرِبْتُمْ	مارے گئے تم سب مرد	″ جمع مذکر حاضر	″
ضُرِبْتِ	ماری گئی تو ایک عورت	″ واحد مؤنث حاضر	″
ضُرِبْتُمَا	ماری گئیں تم دو عورتیں	″ تثنیہ مؤنث حاضر	″
ضُرِبْتُنَّ	ماری گئیں تم سب عورتیں	″ جمع مؤنث حاضر	″
ضُرِبْتُ	مارا گیا میں	″ واحد متکلم	″
ضُرِبْنَا	مارے گئے ہم	″ متکلم مع الغیر	″

فعل مضارع معلوم

یَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب	مضارع معلوم
یَضْرِبَانِ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ دو مرد	″ تثنیہ مذکر غائب	″
یَضْرِبُوْنَ	مارتے ہیں یا ماریں گے وہ سب مرد	″ جمع مذکر غائب	″
تَضْرِبُ	مارتی ہے یا مارے گی وہ ایک عورت	″ واحد مؤنث غائب	″

تَضْرِبَانِ	مارتی ہیں یا ماریں گی وہ دو عورتیں	صیغہ	تثنیہ مؤنث غائب	مضارع معلوم
يَضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث غائب	"
تَضْرِبُ	مارتا ہے یا مارے گا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر	"
تَضْرِبَانِ	مارتے ہو یا مارو گے تم دو مرد	"	تثنیہ مذکر حاضر	"
تَضْرِبُوْنَ	" تم سب مرد	"	جمع مذکر حاضر	"
تَضْرِبِيْنَ	مارتی ہے یا مارے گی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر	"
تَضْرِبَانِ	مارتی ہو یا مارو گی تم دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث حاضر	"
تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	"	جمع مؤنث حاضر	"
اَضْرِبُ	مارتا ہوں یا ماروں گا میں	"	واحد متکلم	"
نَضْرِبُ	مارتے ہیں یا ماریں گے ہم	"	متکلم مع الغیر	"

فعل مضارع مجہول

يُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائے گا وہ ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر غائب	مضارع مجہول
يُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائیں گے وہ دو مرد	"	تثنیہ مذکر غائب	"
يُضْرَبُوْنَ	" وہ سب مرد	"	جمع مذکر غائب	"
تُضْرَبُ	ماری جاتی ہے یا ماری جائے گی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث غائب	"
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہیں یا ماری جائیں گی وہ دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث غائب	"
يُضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث غائب	"
تُضْرَبُ	مارا جاتا ہے یا مارا جائے گا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر	"

تُضْرَبَانِ	مارے جاتے ہو یا مارے جاؤ گے تم دو مرد	صیغہ	تثنیہ مذکر حاضر	مضارع مجہول
تُضْرَبُوْنَ	" تم سب مرد	"	جمع مذکر حاضر	"
تُضْرَبِيْنَ	ماری جاتی ہے یا ماری جائے گی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر	"
تُضْرَبَانِ	ماری جاتی ہو یا ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث حاضر	"
تُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	"	جمع مؤنث حاضر	"
اُضْرَبُ	مارا جاتا ہوں یا مارا جاؤنگا مجھ ایک مرد یا ایک عورت کو	"	واحد متکلم	"
نُضْرَبُ	مارے جاتے ہیں یا مارے جائینگے ہم،	"	متکلم مع الغیر	"

اسم فاعل

ضَارِبٌ	مارنے والا ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر	اسم فاعل
ضَارِبَانِ	مارنے والے دو مرد	"	تثنیہ مذکر	"
ضَارِبُوْنَ	مارنے والے سب مرد	"	جمع مذکر سالم	"
ضَرَبَةٌ	"		" مکسر	
ضُرَّابٌ	"		"	"
ضُرَّبٌ	"		"	"
ضُرُبٌ	"		"	"
ضُرَبَاءُ	"		"	"
ضُرْبَانٌ	"		"	"
ضِرَابٌ	"		"	"

ضُرُوْبٌ	مارنے والے سب مرد	صیغہ جمع مذکر اسم فاعل (مکسر)
ضَارِبَۃٌ	مارنے والی ایک عورت	" واحد مؤنث "
ضَارِبَتَانِ	مارنے والی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
ضَارِبَاتٌ	مارنے والی سب عورتیں	" جمع مؤنث سالم "
ضَوَارِبُ	"	" مکسّر
ضُرَّبٌ	"	" "
ضُوَیْرِبٌ	کم مارنے والا ایک مرد	واحد مذکر مصغر اسم فاعل
ضُوَیْرِبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" مؤنث " "

اسم مفعول

مَضْرُوْبٌ	مارا ہوا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر اسم مفعول
مَضْرُوْبَانِ	مارنے ہوئے دو مرد	" تثنیہ مذکر "
مَضْرُوْبُوْنَ	" سب مرد	" جمع " "
مَضْرُوْبَۃٌ	ماری ہوئی ایک عورت	" واحد مؤنث "
مَضْرُوْبَتَانِ	ماری ہوئی دو عورتیں	" تثنیہ مؤنث "
مَضْرُوْبَاتٌ	" سب عورتیں	" جمع مؤنث "
مَضَارِیْبُ	"	"
مُضَیْرِیْبٌ	کم مارنیلا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر مصغر "
مُضَیْرِیْبَۃٌ	کم مارنیوالی ایک عورت	" " مؤنث " "

فعل جحد معلوم

لَمْ یَضْرِبْ	نہیں مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ یَضْرِبَا	" مارا ان دو مردوں نے	" تثنیہ مذکر "
لَمْ یَضْرِبُوْا	" سب مردوں نے	" جمع مذکر "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا اس ایک عورت نے	" واحد مؤنث غائب
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا ان دو عورتوں نے	" تثنیہ " "
لَمْ یَضْرِبْنَ	" سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبْ	" مارا تو ایک مرد نے	" واحد مذکر حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو مردوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مردوں نے	" جمع "
لَمْ تَضْرِبِیْ	" مارا تو ایک عورت نے	" واحد مؤنث حاضر
لَمْ تَضْرِبَا	" مارا تم دو عورتوں نے	" تثنیہ "
لَمْ تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتوں نے	" جمع "
لَمْ اَضْرِبْ	" مارا میں ایک مرد یا ایک عورت نے	" واحد متکلم
لَمْ نَضْرِبْ	" مارا ہم سب مردوں یا عورتوں نے	" متکلم مع الغیر

فعل جحد مجہول

لَمْ یُضْرَبْ	نہیں مارا گیا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَمْ یُضْرَبَا	" مارے گئے وہ دو مرد	" تثنیہ "

لَمْ یُضْرَبُوْا	نہیں مارے گئے وہ سب مرد	صیغہ	جمع مذکر غائب
لَمْ تُضْرَبْ	" ماری گئی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث "
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں وہ دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث "
لَمْ یُضْرَبْنَ	" ماری گئیں وہ سب عورتیں	"	جمع مؤنث "
لَمْ تُضْرَبْ	" مارا گیا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" مارے گئے تم دو مرد	"	تثنیہ مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبُوْا	" مارے گئے تم سب مرد	"	جمع مذکر حاضر
لَمْ تُضْرَبِیْ	" ماری گئی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبَا	" ماری گئیں تم دو عورتیں	"	تثنیہ مؤنث حاضر
لَمْ تُضْرَبْنَ	" ماری گئیں تم سب عورتیں	"	جمع مؤنث حاضر
لَمْ اُضْرَبْ	" مارا گیا میں ایک مرد یا ایک عورت	"	واحد متکلم
لَمْ نُضْرَبْ	" مارے گئے ہم سب مرد یا عورتیں	"	متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم

لَا یَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے وہ دو مرد	"	تثنیہ "
لَا یَضْرِبُوْنَ	" " وہ سب مرد	"	جمع "
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث "
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	"	تثنیہ "

لَا یَضْرِبْنَ	نہیں مارتی ہیں یا نہیں ماریں گی وہ سب عورتیں	صیغہ	جمع مؤنث غائب
لَا تَضْرِبُ	نہیں مارتا ہے یا نہیں مارے گا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتے ہو یا نہیں مارو گے تم دو مرد	"	تثنیہ "
لَا تَضْرِبُوْنَ	" تم سب مرد	"	جمع "
لَا تَضْرِبِیْنَ	نہیں مارتی ہے یا نہیں مارے گی تو ایک عورت	"	واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِ	نہیں مارتی ہو یا نہیں مارو گی تم دو عورتیں	"	تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَ	" تم سب عورتیں	"	جمع "
لَا اَضْرِبُ	نہیں مارتا ہوں یا نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	"	واحد متکلم
لَا نَضْرِبُ	نہیں مارتے ہیں یا نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	"	متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول

لَا یُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ	واحد مذکر غائب
لَا یُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	"	تثنیہ "
لَا یُضْرَبُوْنَ	" " وہ سب مرد	"	جمع "
لَا تُضْرَبُ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	"	واحد مؤنث غائب
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہیں یا نہیں ماری جائینگی وہ دو عورتیں	"	تثنیہ "
لَا یُضْرَبْنَ	" " وہ سب عورتیں	"	جمع
لَا تُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہے یا نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	"	واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	"	تثنیہ "

لَا تُضْرَبُوْنَ	نہیں مارے جاتے ہو یا نہیں مارے جاؤ گے تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
لَا تُضْرَبِيْنَ	نہیں ماری جاتی ہے یا نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَانِ	نہیں ماری جاتی ہو یا نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تُضْرَبْنَ	" " تم سب عورتیں	" جمع "
لَا اُضْرَبُ	نہیں مارا جاتا ہوں یا نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَا نُضْرَبُ	نہیں مارے جاتے ہیں یا نہیں مارے جائیں گے ہم تمام مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی معلوم مؤکّد بلن ناصبہ

لَنْ یَّضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ یَّضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ یَّضْرِبُوْا	" وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں ماریں گی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ یَّضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تَضْرِبَ	ہرگز نہیں مارے گا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تَضْرِبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تَضْرِبِيْ	ہرگز نہیں مارے گی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تَضْرِبَا	ہرگز نہیں مارو گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "

لَنْ تَضْرِبْنَ	ہرگز نہیں مارو گی تم تمام عورتیں	صیغہ جمع مؤنث حاضر
لَنْ اَضْرِبَ	ہرگز نہیں ماروں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نَّضْرِبَ	ہرگز نہیں ماریں گے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

مضارع منفی مجہول مؤکّد بلن ناصبہ

لَنْ یُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَنْ یُّضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جائیں گے وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ یُّضْرَبُوْا	" وہ سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جائیگی وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ یُّضْرَبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَنْ تُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جائیگا تو ایک مرد	" واحد مذکر حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں مارے جاؤ گے تم دو مرد	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لَنْ تُضْرَبِيْ	ہرگز نہیں ماری جائیگی تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَنْ تُضْرَبَا	ہرگز نہیں ماری جاؤ گی تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَنْ تُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "
لَنْ اُضْرَبَ	ہرگز نہیں مارا جاؤں گا میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم
لَنْ نُّضْرَبَ	ہرگز نہیں مارے جائینگے ہم سب مرد یا عورتیں	" متکلم مع الغیر

فعل امر حاضر معلوم

اِضْرِبْ	مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
اِضْرِبُوْا	مارو تم سب مرد	" جمع "
اِضْرِبِیْ	مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَا	مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
اِضْرِبْنَ	مارو تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر معلوم

مؤکد بانون تاکید ثقیلہ

اِضْرِبَنَّ	ضرور بالضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
اِضْرِبَانِّ	" مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
اِضْرِبُنَّ	" مارو تم سب مرد	" جمع "
اِضْرِبِنَّ	" مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
اِضْرِبَانِّ	" مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
اِضْرِبْنَانِّ	" مارو تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر معلوم

مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

اِضْرِبَنْ	ضرور مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

اِضْرِبُنْ	ضرور مارو تم سب مرد	صیغہ جمع مذکر حاضر
اِضْرِبِنْ	ضرور مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

امر حاضر مجہول

لِتُضْرَبْ	مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَا	مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لِتُضْرَبُوْا	" تم سب مرد	" جمع "
لِتُضْرَبِیْ	ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَا	ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لِتُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

امر حاضر مجہول

مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لِتُضْرَبَنَّ	ضرور بالضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	" مارے جاؤ تم دو مرد	" تثنیہ "
لِتُضْرَبُنَّ	" مارے جاؤ تم سب مرد	" جمع "
لِتُضْرَبِنَّ	" ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لِتُضْرَبَانِّ	" ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لِتُضْرَبْنَانِّ	" ماری جاؤ تم سب عورتیں	" جمع "

فعل امر حاضر مجہول

مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لِتُضْرَبَنْ	ضرور مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لِتُضْرَبُنْ	ضرور مارے جاؤ تم سب مرد	〃 جمع 〃
لِتُضْرَبِنْ	ضرور ماری جائے تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر

امر غائب معلوم

لِیَضْرِبْ	مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِیَضْرِبَا	ماریں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لِیَضْرِبُوْا	ماریں وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لِتَضْرِبْ	مارے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لِتَضْرِبَا	ماریں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِیَضْرِبْنَ	ماریں وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لِاَضْرِبْ	ماروں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لِنَضْرِبْ	ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

امر غائب مجہول

لِیُضْرَبْ	مارا جائے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لِیُضْرَبَا	مارے جائیں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃

لِیُضْرَبُوْا	مارے جائیں وہ سب مرد	صیغہ جمع مذکر غائب
لِتُضْرَبْ	ماری جائے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لِتُضْرَبَا	ماری جائیں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لِیُضْرَبْنَ	〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لِاُضْرَبْ	مارا جاؤں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لِنُضْرَبْ	مارے جائیں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

فعل نہی حاضر معلوم

لَا تَضْرِبْ	نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبِیْ	نہ مار تو ایک عورت	〃 واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَا	نہ مارو تم دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا تَضْرِبْنَ	〃 تم سب عورتیں	〃 جمع 〃

فعل نہی حاضر مجہول

لَا تُضْرَبْ	نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ مارے جاؤ تم دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا تُضْرَبُوْا	〃 تم سب مرد	〃 جمع 〃

لَا تُضْرَبِيْ	نہ ماری جائے تو ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَا	نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تُضْرَبْنَ	" تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر معلوم

مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	" نہ مارو تم دو مرد	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبُنَّ	" " تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِنَّ	" نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تَضْرِبَانِّ	" نہ مارو تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تَضْرِبْنَانِّ	" " تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر معلوم

مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَا تَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مار تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تَضْرِبُنْ	" نہ مارو تم سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبِنْ	" نہ مار تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

فعل نہی حاضر مجہول مؤکّد بانون تاکید ثقیلہ

لَا تُضْرَبَنَّ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر

لَا تُضْرَبَانِّ	ہرگز نہ مارے جاؤ تم دو مرد	صیغہ تثنیہ مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنَّ	" " تم سب مرد	" جمع "
لَا تُضْرَبِنَّ	" نہ ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر
لَا تُضْرَبَانِّ	" نہ ماری جاؤ تم دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا تُضْرَبْنَانِّ	" " تم سب عورتیں	" جمع "

فعل نہی حاضر مجہول

مؤکّد بانون تاکید خفیفہ

لَا تُضْرَبَنْ	ہرگز نہ مارا جائے تو ایک مرد	صیغہ واحد مذکر حاضر
لَا تُضْرَبُنْ	" نہ مارے جاؤ تم سب مرد	" جمع "
لَا تُضْرَبِنْ	" نہ ماری جائے تو ایک عورت	" واحد مؤنث حاضر

فعل نہی غائب معلوم

لَا يَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا يَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو مرد	" تثنیہ "
لَا يَضْرِبُوْا	نہ " ماریں وہ سب مرد	" جمع "
لَا تَضْرِبْ	نہ مارے وہ ایک عورت	" واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَا	نہ ماریں وہ دو عورتیں	" تثنیہ "
لَا يَضْرِبْنَ	" وہ سب عورتیں	" جمع "
لَا اَضْرِبْ	نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	" واحد متکلم

لَا نَضْرِبْ	نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	صیغہ متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید ثقیلہ

لَا یَضْرِبَنَّ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبَانِّ	نہ ماریں وہ دو مرد	〃 تثنیہ 〃
لَا یَضْرِبُنَّ	〃 〃 وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبَنَّ	〃 نہ مارے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لَا تَضْرِبَانِّ	〃 ماریں وہ دو عورتیں	〃 تثنیہ 〃
لَا یَضْرِبْنَانِّ	〃 〃 وہ سب عورتیں	〃 جمع 〃
لَا اَضْرِبَنَّ	〃 نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنَّ	〃 نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب معلوم
مؤکد با نون تاکید خفیفہ

لَا یَضْرِبَنْ	ہرگز نہ مارے وہ ایک مرد	صیغہ واحد مذکر غائب
لَا یَضْرِبُنْ	〃 نہ ماریں وہ سب مرد	〃 جمع 〃
لَا تَضْرِبَنْ	〃 نہ مارے وہ ایک عورت	〃 واحد مؤنث غائب
لَا اَضْرِبَنْ	〃 نہ ماروں میں ایک مرد یا عورت	〃 واحد متکلم
لَا نَضْرِبَنْ	〃 نہ ماریں ہم سب مرد یا عورتیں	〃 متکلم مع الغیر

فعل نہی غائب مجہول

برقیاس فعل معلوم است صرف بجائے زبر زیر زدہ نشود باید خواند، باقی ہمہ صیغ برقیاس معلوم اند۔

اسمِ ظرف

مَضْرِبٌ	مارنے کی ایک جگہ یا ایک وقت	صیغہ واحد اسم ظرف
مَضْرِبَانِ	〃 دو جگہیں یا دو وقت	〃 تثنیہ 〃
مَضَارِبُ	〃 سب جگہیں یا سب وقت	〃 جمع 〃
مُضَیْرِبٌ	کم مارنے کی ایک جگہ یا وقت	〃 واحد مُصَغَّر

اسمِ آلہ

مِضْرَبٌ	مارنے کا ایک آلہ	صیغہ واحد اسم آلہ
مِضْرَبَانِ	مارنے کے دو آلے	〃 تثنیہ 〃
مَضَارِبُ	〃 〃 سب آلے	〃 جمع مکسر 〃
مُضَیْرِبٌ	کم مارنے کا ایک آلہ	〃 واحد مصغر اسم آلہ
مِضْرَبَۃٌ	برقیاس سابق	〃 واحد مع تا زائدہ بعد لام کلمہ
مِضْرَبَتَانِ	〃	〃 تثنیہ 〃
مَضَارِبُ	〃	〃 جمع 〃
مُضَیْرِبَۃٌ	〃	〃 واحد مصغر 〃
مِضْرَابٌ	〃	〃 واحد مع الف زائدہ بعد لام کلمہ

مِضْرَابَانِ	برقیاس سابق	صیغہ تثنیہ اسمِ آلہ مع الف زائدہ
مَضَارِیْبُ	″	″ جمع مکسر ″
مُضَیْرِیْبٌ	″	″ صیغہ واحد مصغر ″

اَفْعَلُ التفضیلِ المذکر مِنْہُ

اَضْرَبُ	زیادہ مارنے والا ایک مرد	صیغہ واحد مذکر
اَضْرَبَانِ	″ مارنے والے دو مرد	″ تثنیہ ″
اَضْرَبُوْنَ	″ ″ سب مرد	″ جمع ″ سالم
اَضَارِبُ	″ ″	″ جمع مذکر مکسّر
اُضَیْرِبٌ	تھوڑا سا زیادہ مارنے والا ایک مرد	″ واحد مذکر مصغّر

والمؤنّث منہ

ضُرْبٰی	زیادہ مارنے والی ایک عورت	صیغہ واحد مؤنث
ضُرْبَیَانِ	″ دو عورتیں	″ تثنیہ ″
ضُرْبَیَاتٌ	″ سب عورتیں	″ جمع ″ سالم
ضُرَبٌ	″ ″	″ جمع مؤنث مکسّر
ضُرَیْبٰی	تھوڑا سا زیادہ مارنے والی ایک عورت	″ واحد مؤنث مصغّر

فعل التعجب منہ

مَا اَضْرَبَہٗ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	صیغہ واحد مذکر
وَاَضْرِبْ بِہٖ	کتنا اچھا مارا اس ایک مرد نے	
وَضُرُبَ		

شروع ابنائے باب اوّل

فعل ماضی معلوم

ضَرَبَ را از ضَرْبًا بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ نصب ثالث را بفتحہ بدل کردہ تنوین تمکن علامت اسمیت را حذف کردند لِاَنَّ التَّنْوِیْنَ اَمَارَۃُ الْاِسْمِ وَالْفِعْلُ لَا یَقْبَلُ اَمَارَۃَ الْاِسْمِ (تنوین علامت اسم است و فعل علامتِ اسم قبول نمیکند) ضَرَبَ شد ضَرَبَا را از ضَرَبَ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصّل علامت تثنیہ و ضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَا شد ضَرَبُوْا را از ضَرَبَ بنا کردند واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکّر و ضمیر فاعل بضمہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبُوْا شد ضَرَبَتْ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ساکنہ محض علامت تانیث در آخرش در آوردند ضَرَبَتْ شد ضَرَبَتَا را از ضَرَبَتْ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیہ و ضمیر فاعل بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند ضَرَبَتَا شد ضَرَبْنَ را از ضَرَبَتْ بنا کردند نون ضمیر بارز مرفوع متصّل علامت جمع مؤنث و ضمیر فاعل در آخرش در آوردند ضَرَبَتْنَ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد در فعل چوں اجتماع علامتے تانیث در فعل مطلقاً ممتنع بود بنا براں تا را حذف کردہ با را ساکن کردند تا کہ لازم نیاید تَوَالِیْ اَرْبَعِ حَرَکَاتٍ فِیْ مَا هُوَ کَالْکَلِمَۃِ الْوَاحِدَۃِ (پے درپے آمدن چہار حرکات دراں شیئ کہ مثل یک کلمہ باشد) ضَرَبْنَ شد ضَرَبْتَ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحد مذکر مخاطب و ضمیر فاعل در آخرش در آوردہ با را ساکن کردند لِمَا مَرَّ فِیْ ضَرَبْنَ ضَرَبْتَ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتَ بنا کردند الف ضمیر

بارز مرفوع متصل علامت تثنیه وضمیر فاعل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مفتوحه بضمه
ماقبل زایده کردند تا که ملتبس نشود بصیغه واحد مذکر مخاطب در حالت اشباع
ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُمْ را از ضَرَبْتَ بنا کردند واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع
مذکر فاعل بضمه ماقبل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مضمومه زایده کردند تا که ملتبس
نشود بصیغه واحد متکلم در حالت اشباع ضَرَبْتُمُوْ شد پس واو را حذف کرده میم را ساکن کردند
ضَرَبْتُمْ شد ضَرَبْتِ را از ضَرَبْتَ بنا کردند فتحه تا را بکسره بدل کردند فرقاً بَیْنَ الْمُذَکَّرِ
وَالْمُؤَنَّثِ ضَرَبْتِ شد ضَرَبْتُمَا را از ضَرَبْتِ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت
تثنیه وضمیر فاعل بفتحه ماقبل در آخرش در آورده قبلش میم شفوی مفتوحه بضمه ماقبل زیاده کردند
تا که ملتبس نشود بصیغه واحد مذکر مخاطب در حالت اشباع ضَرَبْتُمَا شد ضَرَبْتُنَّ را از
ضَرَبْتِ بنا کردند نون ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در
آورده قبلش میم شفوی ساکنه بضمه ماقبلش زاید کردند حملاً عَلَی الْجَمْعِ الْمذکر از برائے حمل کردن
بر جمع مذکر ضَرَبْتُمْنَ شد پس میم و نون قریب المخرج باهم آمدند میم را نون کرده و نون را در نون
ادغام کردند ضَرَبْتُنَّ شد ضَرَبْتُ را از ضَرَبَ بنا کردند تا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحد
متکلم وضمیر فاعل در آخرش در آورده با را ساکن کردند لِمَا مَرَّ غَیْرَ مَرَّةٍ ضَرَبْتُ شد ضَرَبْنَا
را از ضَرَبْتُ بنا کردند تا را حذف کرده بجائش نون ضمیر بارز مرفوع متصل علامت متکلم
مع الغیر وضمیر فاعل مع الف زایده در آوردند تا که ملتبس نشود بصیغه جمع مؤنث غائبات
ضَرَبْنَا شد + ضُرِبَ الخ را از ضَرَبَ الخ بنا کردند فا کلمه را ضمه داده عین کلمه را کسره
دادند ضُرِبَ الخ شد **مضارع معلوم** یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ را از ضَرَبَ
بنا کردند یک حرف مفتوحه از حروف اَتَیْنَ لسکون فا کلمه در اولش در آورده ماقبل آخر را کسره داده
ضمه اعرابی در آخرش در آوردند یَضْرِبُ تَضْرِبُ اَضْرِبُ نَضْرِبُ شدند ـ یَضْرِبَانِ
تَضْرِبَانِ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیه

وضمیر فاعل بفتحه ماقبل و نون مکسوره عوض از ضمه اعرابی که در واحد بود در آخرش در
آوردند یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ شدند یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ را از یَضْرِبُ تَضْرِبُ بنا کردند
واو ضمیر بارز مرفوع متصل علامت جمع مذکر وضمیر فاعل بضمه ماقبل و نون مفتوحه
عوض از ضمه اعرابی که در واحد بود در آخرش در آوردند یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ شدند یَضْرِبْنَ
را از یَضْرِبُ بنا کردند تا را حذف کرده بجائش یا اصلیه باز آورده نون ضمیر بارز مرفوع متصل
علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آخرش در آورده ماقبلش را ساکن کردند از برائے اقتضایش
یَضْرِبْنَ شد. تَضْرِبِیْنَ را از تَضْرِبُ بنا کردند یا ضمیر بارز مرفوع متصل علامت واحده
مؤنثه مخاطبه وضمیر فاعل یا فقط علامت واحده مؤنثه مخاطبه بکسره ماقبل و نون مفتوحه
عوض از ضمه اعرابی که در تَضْرِبُ بود در آخرش در آوردند تَضْرِبِیْنَ شد تَضْرِبَانِ را از
تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کرده بجائش الف ضمیر بارز مرفوع متصل علامت تثنیه وضمیر
فاعل بفتحه ماقبل در آخرش در آورده فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهِ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ
وُقُوْعِهِ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ (از برائے مشابهت او بنون تثنیه در واقع شدن او بعد الف زایده)
تَضْرِبَانِ شد تَضْرِبْنَ را از تَضْرِبِیْنَ بنا کردند یا را حذف کرده بجائش نون ضمیر بارز مرفوع
متصل علامت جمع مؤنث وضمیر فاعل در آورده ماقبلش را ساکن کردند برائے اقتضایش
تَضْرِبْنَنْ شد بعده نون اعرابی را حذف کردند لِاَنَّ الضِّدَّیْنِ لَا یَجْتَمِعَانِ تَضْرِبْنَ شد
مضارع مجهول یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ الخ بنا کردند حرف اوّل را ضمه داده ماقبل
آخر را فتحه دادند یُضْرَبُ الخ شدند **اسم فاعل** ضَارِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حروف
مضارعت را حذف کرده فا کلمه را فتحه داده بعده الف علامت اسم فاعل در آورده عین کلمه را
بر حال خود گذاشته تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آورده ضَارِبٌ شد ضَارِبَانِ ضَارِبَیْنِ
را از ضَارِبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفعی و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در
حالت نصب وجری و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین باز هر دو که در واحد بود در آخرش

درآوردند ضَارِبَانِ شد در حالت رفعه ضَارِبَیْنِ شد در حالتے نصب وجر ضَارِبُوْنَ ضَارِبِیْنَ را از
ضَارِبٌ بنا کردند واو علامت جمع مذکر سالم بضمّه ماقبل در حالت رفعه و یا علامت جمع مذکر
سالم بکسرہ ماقبل در حالتے نصب وجر و نون مفتوحه عوض از ضمّه یا تنوین که از هر دو که در واحد
بود در آخرش درآوردند ضَارِبُوْنَ شد در حالت رفعه ضَارِبِیْنَ شد در حالتے
نصب وجر ضَرَبَةٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را بر حال خود گذاشته الف وحدان
را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده تا متحرکه علامت جمع تکسیر بفتحه ماقبل در آخرش درآورده
اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضَرَبَةٌ شد
ضُرَّابٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه
را مشدّد مفتوح ساخته بعدهٔ الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضُرَّابٌ شد ضُرَّبٌ را از
ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را مشدّد مفتوح
ساخته ضُرَّبٌ شد ضُرُبٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده الف وحدان را حذف
کرده عین کلمه را ساکن کردند ضُرْبٌ شد ضُرَبَاءُ را از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده
الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده بعدهٔ الف ممدوده علامت جمع تکسیر بفتحه
ماقبل در آخرش درآورده تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف اعراب را بر
همزه جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضُرَبَاءُ شد ضُرْبَانٌ را
از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را ساکن کرده
بعدهٔ الف و نون مزیدتین علامت جمع تکسیر بفتحه ماقبل در آخرش درآورده اعراب را
بر نون جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضُرْبَانٌ شد ضِرَابٌ
را از ضَارِبٌ بنا کردند فا کلمه را کسره داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه را فتحه داده
بعدهٔ الف علامت جمع تکسیر درآوردند ضِرَابٌ شد ضُرُوْبٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند الف
وحدان را حذف کرده فا و عین کلمه را ضمّه داده بعدهٔ واو ساکنه علامت جمع تکسیر درآوردند

ضُرُوْبٌ شد ضَارِبَةٌ را از ضَارِبٌ بنا کردند تا متحرکه علامت تانیث بفتحه ماقبل در آخرش
درآورده اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط کلمه جائز نیست ضَارِبَةٌ
شد ضَارِبَتَانِ ضَارِبَتَیْنِ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت
رفعه و یا علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت نصب وجر و نون مکسوره عوض از ضمّه یا تنوین یا از
هر دو که در واحد بود در آخرش درآوردند ضَارِبَتَانِ شد در حالت رفعه ضَارِبَتَیْنِ شد در حالتے
نصب وجر ضَارِبَاتٌ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین
مقابله بفتحه ماقبل در آخرش درآورده اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچه اجرائے اعراب در وسط
کلمه جائز نیست ضَارِبَتَاتٌ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے
تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا براں تا اولیٰ را حذف کردند ضَارِبَاتٌ شد ضَوَارِبُ را
از ضَارِبَةٌ بنا کردند حرف اوّل را بر حال خود گذاشته ثانی که مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل کرده
سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ درآورده حرفیکه مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا
بر حال خود گذاشته تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضِدّیّت و منع صرف ضَوَارِبُ
شد ضُرَّبٌ را از ضَارِبَةٌ بنا کردند فا کلمه را ضمّه داده الف وحدان را حذف کرده عین کلمه
را مشدّد مفتوح ساخته تا را حذف کردند از برائے ضِدّیّت ضُرَّبٌ شد ضُوَیْرِبٌ و ضُوَیْرِبَةٌ
را از ضَارِبٌ و ضَارِبَةٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمّه داده ثانی که مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل
کرده سوم جا یا علامت تصغیر درآورده باقی را بر حال خود گذاشتند ضُوَیْرِبٌ و ضُوَیْرِبَةٌ
شدند

اسم مفعول

مَضْرُوْبٌ را از یُضْرَبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف
کرده بجائش میم مفتوحه علامت اسم مفعول درآورده عین کلمه را ضمّه داده تنوین تمکن علامت
اسمیّت در آخرش درآوردند مَضْرُبٌ بر وزن مَفْعُلٌ شد چوں ایں وزن در کلام عرب بغیر
مَعْوُنٌ و مَکْرُمٌ نیافته شد بنا براں ضمّه عین کلمه را اشباع نمودند تا که از و واو پیدا شود مَضْرُوْبٌ
شد بر وزن مَفْعُوْلٌ مَضْرُوْبَانِ مَضْرُوْبَیْنِ را از مَضْرُوْبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه

بفتحہ ماقبل درحالت رفعہ ویا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مکسورہ
عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردند مَضْرُوْبَانِ شد درحالت
رفعہ مَضْرُوْبَیْنِ شد درحالتے نصب وجر مَضْرُوْبُوْنَ مَضْرُوْبِیْنَ را از مَضْرُوْبٌ بنا کردند
واو علامت جمع مذکر سالم بکسرہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین
یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش درآوردند مَضْرُوْبُوْنَ شد درحالت رفعہ ومَضْرُوْبِیْنَ شد در
حالتے نصب وجر مَضْرُوْبَۃٌ را از مَضْرُوْبٌ بنا کردند تا متحرکہ علامت تانیث بفتحہ ماقبل در
آخرش درآوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست
مَضْرُوْبَۃٌ شد مَضْرُوْبَتَانِ مَضْرُوْبَتَیْنِ را از مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ
ماقبل درحالت رفعہ ویا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مکسورہ عوض از ضمہ
یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود درآخرش درآوردند مَضْرُوْبَتَانِ شد درحالت رفعہ مَضْرُوْبَتَیْنِ
شد درحالتے نصب وجر مَضْرُوْبَاتٌ را از مَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند الف وتا علامت جمع مؤنث سالم
مَعَ التَّنْوِیْنِ مقابلہ بفتحہ ماقبل در آخرش درآوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ
اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست مَضْرُوْبَتَاتٌ شد پس اجتماع علامتے تانیث شد
در اسم از یک جنس چوں اجتماع علامتے تانیث در اسم از یک جنس ممتنع بود بنا براں تا اولیٰ را
حذف کردند مَضْرُوْبَاتٌ شد مَضَارِیْبُ را از مَضْرُوْبٌ ومَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را بر
حال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ درآوردہ حرفیکہ مابعد از
الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے جمعیت ومنع صرف
مَضَارِوْبُ شد پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَضَارِیْبُ شد
مُضَیْرِیْبٌ ومُضَیْرِیْبَۃٌ را از مَضْرُوْبٌ ومَضْرُوْبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را
فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر درآوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادند
مُضَیْرِوْبٌ ومُضَیْرِوْبَۃٌ شدند پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مُضَیْرِیْبٌ

ومُضَیْرِیْبَۃٌ شدند **جحد معلوم ومجہول** لَمْ یَضْرِبْ ولَمْ یُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ ویُضْرَبُ الخ
بنا کردند چوں لَمْ جازمہ جحدیہ در اوّل اینہا درآوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات
شد در پنج پنج صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوط چیزے نشد در دو دو
صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ لَمْ یَضْرِبْ
لَمْ یُضْرَبْ الخ شدند **نفی معلوم ومجہول** لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ را از یَضْرِبُ و
یُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لا نافیہ در اوّل اینہا درآوردند آخر اینہا را ہیچ نکرد لیکن معنی مُثْبَتش را
منفی گردانید لَا یَضْرِبُ لَا یُضْرَبُ الخ شدند **نفی معلوم ومجہول مؤکد بالن ناصبہ**
لَنْ یَضْرِبَ ولَنْ یُضْرَبَ الخ را از یَضْرِبُ ویُضْرَبُ الخ بنا کردند چوں لن ناصبہ نافیہ تاکیدیہ در
اوّل اینہا درآوردند آخر اینہا نصب کرد علامت نصبی ظہور فتحات شد در پنج پنج صیغہ وسقوط
نونات اعرابیہ شد در ہفت ہفت صیغہ وسقوط چیزے نشد در دو دو صیغہ زیرا آنچہ مبنی اند
وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ (مبنی آنست کہ آخر او از دخول
عوامل مختلفہ متغیر نمیشود) لَنْ یَضْرِبَ لَنْ یُضْرَبَ الخ شدند **امر حاضر معلوم** اِضْرِبْ الخ
را از تَضْرِبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعدش ساکن
ماند چوں ابتدا بالساکن محال بود نظر کردند بسوئے عین کلمہ چوں عین کلمہ مضموم نبود بنا براں
ہمزہ وصلی مکسورہ در اوّل اینہا درآوردند آخر اینہا وقف کرد علامت وقفی سقوط حرکت
شد در یک صیغہ وسقوط نونات اعرابی شد در چہار صیغہ وسقوط چیزے نشد در یک صیغہ
زیرا آنچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ مَا لَا یَتَغَیَّرُ اٰخِرُہٗ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَۃِ عَلَیْہِ
اِضْرِبْ الخ شد **مؤکد بانون تاکید ثقیلہ** اِضْرِبَنَّ در اصل اِضْرِبْ بود چوں نون
تاکید ثقیلہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنَّ شد اِضْرِبَانِّ در اصل اِضْرِبَا بود
چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَہَتِہٖ
بِنُوْنِ التَّثْنِیَۃِ فِیْ وُقُوْعِہٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَۃِ اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں

نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون مدغمہ
علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہ جائز نبود بنا براں واؤ را حذف کردہ ضمہ
ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنَّ شد اِضْرِبِنَّ در اصل
اِضْرِبِیْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبِیْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان یاؤ
نون مدغمہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہ جائز نبود بنا براں یا را
حذف کردہ کسرہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا اِضْرِبِنَّ شد اِضْرِبَانِّ در
اصل اِضْرِبَا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند
لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبَانِّ شد اِضْرِبْنَانِّ
در اصل اِضْرِبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبْنَنَّ شد پس اجتماع ثلاثہ نونات
زوائد شد در یک کلمہ ایں را در کلام عرب مستکرہ پنداشتند بنا براں الف مفاصلہ میان ایشاں
در آوردند اِضْرِبْنَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ
بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ اِضْرِبْنَانِّ شد **موکد با نون تاکید خفیفہ** اِضْرِبَنْ در اصل اِضْرِبْ
بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحہ گشت اِضْرِبَنْ شد اِضْرِبُنْ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں
نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون خفیفہ علیٰ غیر حدہ چوں
التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہ جائز نبود براں واؤ را حذف کردہ ضمہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند
تا کہ دلالت کند بر حذفیت واؤ اِضْرِبُنْ شد اِضْرِبِنْ در اصل اِضْرِبِیْ بود چوں تاکید خفیفہ بدو متصل
شد اِضْرِبِیْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون خفیفہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین
علیٰ غیر حدہ جائز نبود بنا براں یا را حذف کردہ کسرہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا کہ دلالت کند
بر حذفیت یا اِضْرِبِنْ شد **امر حاضر مجہول** لِتُضْرَبْ الخ را از تُضْرَبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند
چوں لام امر جازمہ را اول اینہا در آوردند آخر اینہا را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک صیغہ و سقوط نونات
اعرابیہ شد در چہار صیغہ و سقوط چیزے نشد در یک صیغہ زیرا آنچہ مبنی است وَالْمَبْنِیُّ الخ لِتُضْرَبْ الخ شدند

نون تاکید ثقیلہ لِتُضْرَبَنَّ در اصل لِتُضْرَبْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد ماقبلش مبنی
بر فتحہ گشت لِتُضْرَبَنَّ شد لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِتُضْرَبَا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُضْرَبَانَّ
شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتُضْرَبَانِّ شد لِتُضْرَبُنَّ در اصل لِتُضْرَبُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُضْرَبُوْنَّ شد
پس التقاء ساکنین شد درمیان واؤ و نون مدغمہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر
حدہ جائز نبود بنا براں واؤ را حذف کردند ضمہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا کہ دلالت کند بر
حذفیت واؤ لِتُضْرَبُنَّ شد لِتُضْرَبِنَّ در اصل لِتُضْرَبِیْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُضْرَبِیْنَّ
شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون مدغمہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہ
جائز نبود بنا براں یا را حذف کردہ کسرہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا کہ دلالت کند بر حذفیت
یا لِتُضْرَبِنَّ شد لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِتُضْرَبَا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُضْرَبَانَّ شد
پس فتحہ نون را بکسرہ بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ
لِتُضْرَبَانِّ شد لِتُضْرَبْنَانِّ در اصل لِتُضْرَبْنَ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لِتُضْرَبْنَنَّ
شد پس اجتماع ثلاثہ نونات زوائد شد در یک کلمہ و ایں را در کلام عرب مستکرہ پنداشتند
بنا براں الف مفاصلہ میان ایشاں در آوردند لِتُضْرَبْنَانَّ شد پس فتحہ نون را بکسرہ بدل
کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ الزَّائِدَةِ لِتُضْرَبْنَانِّ شد
نون تاکید خفیفہ لِتُضْرَبَنْ در اصل لِتُضْرَبْ بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد ماقبلش
مبنی بر فتحہ گشت لِتُضْرَبَنْ شد لِتُضْرَبُنْ در اصل لِتُضْرَبُوْا بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد
لِتُضْرَبُوْنْ شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون خفیفہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر
حدہ جائز نبود بنا براں واؤ را حذف کردہ ضمہ ماقبلش را برحال خود گذاشتند تا کہ دلالت کند بر حذفیت
واؤ لِتُضْرَبُنْ شد لِتُضْرَبِنْ در اصل لِتُضْرَبِیْ بود چوں نون تاکید خفیفہ بدو متصل شد لِتُضْرَبِیْنْ شد پس
التقاء ساکنین شد میان یا و نون خفیفہ علیٰ غیر حدہ چوں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدہ

جائز نبود بنا بر آن یا را حذف کرده کسرهٔ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت یا لِتَضْرِبُنَّ شد **امر غائب معلوم و مجهول** لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ سوا المخاطب بنا کردند چون لام امر جازمه در اوّل اینها در آوردند آخر اینها را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چهار چهار صیغه و سقوط نونات اعرابی شد در سه سه صیغه و سقوط چیزے نشد در یک یک صیغه زیرا آنچه مبنی اند والمبنی ما مرّ لِیَضْرِبْ لِیُضْرَبْ الخ شدند **مؤکد با نون تاکید ثقیله** لِیَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِیُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ در اصل لِیَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ لِیُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چون نون تاکید ثقیله بدینها متصل شد ماقبلش مبنی بر فتحه گشت لِیَضْرِبَنَّ لِتَضْرِبَنَّ لِاَضْرِبَنَّ لِنَضْرِبَنَّ لِیُضْرَبَنَّ لِتُضْرَبَنَّ لِاُضْرَبَنَّ لِنُضْرَبَنَّ شدند لِیَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِیُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ در اصل لِیَضْرِبَا لِتَضْرِبَا لِیُضْرَبَا لِتُضْرَبَا بودند چون نون تاکید ثقیله بدینها متصل شد لِیَضْرِبَانَّ لِتَضْرِبَانَّ لِیُضْرَبَانَّ لِتُضْرَبَانَّ شدند پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَۃً لِیَضْرِبَانِّ لِتَضْرِبَانِّ لِیُضْرَبَانِّ لِتُضْرَبَانِّ شدند لِیَضْرِبُنَّ لِیُضْرَبُنَّ در اصل لِیَضْرِبُوْا لِیُضْرَبُوْا بودند چون نون تاکید ثقیله بدینها متصل شد لِیَضْرِبُوْنَّ لِیُضْرَبُوْنَّ شدند پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمه علٰی غیر حدّہٖ چون التقاء ساکنین علٰی غیر حدّہٖ جائز نبود بنا بر آن واو را حذف کرده ضمهٔ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واو لِیَضْرِبُنَّ لِیُضْرَبُنَّ شدند لِیَضْرِبْنَانِّ لِیُضْرَبْنَانِّ در اصل لِیَضْرِبْنَ لِیُضْرَبْنَ بودند چون نون تاکید ثقیله بدینها متصل شد لِیَضْرِبْنَنَّ لِیُضْرَبْنَنَّ شدند پس اجتماع ثلاثه نونات زوائد شد در یک کلمه و این در کلام عرب مستکره پنداشتند بنا بر آن الف فاصله میان ایشان در آوردند لِیَضْرِبْنَانَّ لِیُضْرَبْنَانَّ شدند پس فتحه نون را بکسره بدل کردند لِمُشَابَهَتِهٖ بِنُوْنِ التَّثْنِیَةِ فِیْ وُقُوْعِهٖ بَعْدَ الْاَلِفِ زَائِدَۃً لِیَضْرِبْنَانِّ لِیُضْرَبْنَانِّ شدند **مؤکد با نون تاکید خفیفه**

لِیَضْرِبَنْ لِتَضْرِبَنْ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ لِیُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ در اصل لِیَضْرِبْ لِتَضْرِبْ لِاَضْرِبْ لِنَضْرِبْ لِیُضْرَبْ لِتُضْرَبْ لِاُضْرَبْ لِنُضْرَبْ بودند چون نون تاکید خفیفه بدینها متصل شد ماقبل اینها مبنی بر فتحه گشت لِیَضْرِبَنْ لِتَضْرِبَنْ لِاَضْرِبَنْ لِنَضْرِبَنْ لِیُضْرَبَنْ لِتُضْرَبَنْ لِاُضْرَبَنْ لِنُضْرَبَنْ شدند لِیَضْرِبُنْ لِیُضْرَبُنْ در اصل لِیَضْرِبُوْا لِیُضْرَبُوْا بودند چون نون تاکید خفیفه بدینها متصل شد لِیَضْرِبُوْنْ لِیُضْرَبُوْنْ شدند پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون خفیفه علٰی غیر حدّہٖ چون التقاء ساکنین علٰی غیر حدّہٖ جائز نبود بنا بر آن واو را حذف کرده ضمهٔ ماقبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واو لِیَضْرِبُنْ لِیُضْرَبُنْ شدند **نهی حاضر معلوم و مجهول** لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ را از تَضْرِبُ تُضْرَبُ الخ سوا المتکلم بنا کردند چون لا نهیه جازمه در اوّل اینها در آوردند آخر اینها را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکت شد در یک یک صیغه و سقوط نونات اعرابی شد در چهار چهار صیغه و سقوط چیزے نشد در یک یک صیغه زیرا آنچه مبنی اند والمبنی ما مرّ الخ لَا تَضْرِبْ لَا تُضْرَبْ الخ شدند ثقائل و خفائف بر گذشته قیاس باید کرد **نهی غائب معلوم و مجهول** لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ الخ را از یَضْرِبُ یُضْرَبُ الخ سوا المخاطب بنا کردند چون لا نهی جازمه در اوّل اینها در آوردند آخر اینها را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرکات شد در چهار چهار صیغه و سقوط نونات اعرابیه شد در سه سه صیغه و سقوط چیزے نشد در یک یک صیغه زیرا آنچه مبنی اند والمبنی ما مرّ الخ لَا یَضْرِبْ لَا یُضْرَبْ الخ شدند ثقائل و خفائف بر گذشته قیاس باید کرد **اسم ظرف** مَضْرِبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کرده بجایش میم مفتوحه علامت اسم ظرف در آورده فا و عین کلمه را بر حال خود گذاشته تنوین تمکن علامت اسمیت در آخرش در آوردند مَضْرِبٌ شد مَضْرِبَانِ مَضْرِبَیْنِ را از مَضْرِبٌ بنا کردند الف علامت تثنیه بفتحه ماقبل در حالت رفعی و یا علامت بفتحه ماقبل در حالت نصب و جر و نون مکسوره عوض از ضمه یا تنوین یا هر دو که در واحد بود در آخرش در آوردند مَضْرِبَانِ

شد در حالت رفعہ و مِضْرَبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اوّل را بر حال خود گذاشتند ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا بر حال خود گذاشتہ تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ باقی را بر حال خود گذاشتند مُضَیْرِبٌ شد

اسم آلت

مِضْرَبٌ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجائش میم مکسورہ علامت اسم آلت در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ تنوین تمکن علامت اسمیّت در آخرش در آوردند مِضْرَبٌ شد مِضْرَبَانِ مِضْرَبَیْنِ را از مِضْرَبٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَانِ شد در حالت رفعہ و مِضْرَبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اوّل و ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادند مُضَیْرِبٌ شد مِضْرَبَۃٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند تا متحرکہ از برائے وزن مِفْعَلَۃٌ بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرآنچہ اجرائے اعراب در وسط کلمہ جائز نیست مِضْرَبَۃٌ شد مِضْرَبَتَانِ مِضْرَبَتَیْنِ را از مِضْرَبَۃٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ قبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَبَتَانِ شد در حالت رفعہ و مِضْرَبَتَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِبُ را از مِضْرَبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل و ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد

آنرا کسرہ دادہ تا و تنوین تمکن را حذف کردند از برائے ضدیّت و منع صرف مَضَارِبُ شد مُضَیْرِبَۃٌ را از مِضْرَبَۃٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ دادہ باقی را بر حال خود گذاشتند مُضَیْرِبَۃٌ شد مِضْرَابٌ را از مِضْرَبٌ بنا کردند چہارم جا الف از برائے وزن مِفْعَالٌ در آوردند مِضْرَابٌ شد مِضْرَابَانِ مِضْرَابَیْنِ را از مِضْرَابٌ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد بود در آخرش در آوردند مِضْرَابَانِ شد در حالت رفعہ و مِضْرَابَیْنِ شد در حالتے نصب و جر مَضَارِیْبُ را از مِضْرَابٌ بنا کردند حرف اول و ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ فَصَارَ ھٰذَا النَّقْشُ بِلَا تَلَفُّظٍ پس این نقش بلا تلفظ شد پس الف بسبب کسرہ ماقبل منقلب بیا گشت تنوین تمکن را حذف کردند از برائے منع صرف مَضَارِیْبُ شد مُضَیْرِیْبٌ را از مِضْرَابٌ بنا کردند حرف اوّل را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر در آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آں را کسرہ دادہ فَصَارَ ھٰذَا النَّقْشُ بِلَا تَلَفُّظٍ پس الف بسبب کسرہ ماقبل منقلب بیا گشت مُضَیْرِیْبٌ شد

اسم تفضیل مذکر

اَضْرَبُ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجائش ہمزہ مفتوحہ علامت اسم تفضیل در آوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ تنوین تمکن علامت اسمیّت مقدر نمودند از برائے منع صرف اَضْرَبُ شد اَضْرَبَانِ اَضْرَبَیْنِ را از اَضْرَبُ بنا کردند الف علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت تثنیہ بفتحہ ماقبل در حالتے نصب و جر و نون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو کہ در واحد مقدر بود در آخرش در آوردند اَضْرَبَانِ شد در حالت رفعہ و اَضْرَبَیْنِ شد در حالتے نصب و جر اَضْرَبُوْنَ اَضْرَبِیْنَ را از اَضْرَبُ بنا کردند واؤ علامت جمع مذکر سالم بضمہ ماقبل در حالت رفعہ و یا علامت جمع مذکر سالم بکسرہ

ماقبل درحالتے نصب وجر ونون مفتوحہ عوض از ضمہ یا تنوین یا ہر دو کہ در واحد مقدر بودند
درآخرش درآوردند اَضْرَبُوْنَ شد درحالت رفعہ اَضْرَبِیْنَ شد درحالتے نصب وجر اَضَارِبُ
را از اَضْرَبُ بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ درآوردہ
حرفیکہ مابعد از الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ باقی را برحال خود گذاشتند اَضَارِبُ شد اُضَیْرِبُ را از اَضْرَبُ
بنا کردند حرف اول را ضمہ دادہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر آوردہ حرفیکہ مابعد از یا علامت تصغیر شد آنرا کسرہ
دادہ اُضَیْرِبُ شد **والمؤنث منہ** ضُرْبٰی را از اَضْرَبُ بنا کردند ہمزہ را حذف کردہ فا کلمہ را ضمہ دادہ عین کلمہ را
ساکن کردند الف مقصورہ علامت تانیث درآخرش درآوردند ضُرْبٰی شد ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَیْنِ را از ضُرْبٰی بنا کردند
الف علامت تثنیہ درحالت رفعہ و یا علامت تثنیہ درحالتے نصب وجر ونون مکسورہ عوض از ضمہ یا تنوین یا از ہر دو
کہ در واحد مقدر بودند درآخرش درآوردند الف مقصورہ را بیا مفتوحہ بدل کردند ضُرْبَیَانِ شد درحالت رفعہ ضُرْبَیَیْنِ
شد درحالتے نصب وجر ضُرْبَیَاتٌ را از ضُرْبٰی بنا کردند الف و تا علامت جمع مؤنث سالم مع التنوین مقابلہ در
آخرش درآوردہ الف مقصورہ بیا مفتوحہ بدل کردہ اعراب را بر تا جاری کردند زیرا آنچہ اجرائے اعراب
در وسط کلمہ جائز نیست ضُرْبَیَاتٌ شد ضُرَبٌ را از ضُرْبٰی بنا کردند حرف اول را برحال خود گذاشتہ
ثانی را فتحہ دادہ الف مقصورہ را حذف کردہ تنوین مقدرہ را اظہار نمودند ضُرَبٌ شد ضُرَیْبٰی را از ضُرْبٰی بنا کردند
حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سوم جا یا علامت تصغیر درآوردہ باقی را برحال خود
گذاشتند ضُرَیْبٰی **فعل تعجب** مَا اَضْرَبَہٗ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف
کردہ بجایش ہمزہ مفتوحہ مسبوقہ بہ مائے تعجبیہ درآوردہ عین کلمہ را فتحہ دادہ ضمیر منصوب متصل بفتحہ ماقبل درآخرش
درآوردند مَا اَضْرَبَہٗ شد اَضْرِبْ بِہٖ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ بجایش ہمزہ
مفتوحہ درآوردہ فا و عین کلمہ را برحال خود گذاشتند لام کلمہ را ساکن کردہ ضمیر مجرور با با جارہ درآخرش
درآوردند اَضْرِبْ بِہٖ شد پس دو حرف از یک جنس باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند اَضْرِبِّہٖ شد ضَرُبَ را از یَضْرِبُ بنا کردند یا حرف مضارعت را حذف کردہ فا کلمہ
را فتحہ دادہ عین کلمہ را ضمہ دادہ لام کلمہ را مبنی بر فتحہ ساختند ضَرُبَ شد

شروع قوانین ابواب صحیح

قانون ہر مدہ زائدہ کہ واقع شود در اسم در سوم جا بوقت بنا کردن جمع اقصیٰ و تصغیر آنرا
بواو مفتوحہ بدل کنند وجوباً قانون لفظ یونانی یا سریانی است عربی نیست قانون در لغت مسطر کتاب را گویند و
در اصطلاح صرفیان قَاعِدَۃٌ کُلِّیَّۃٌ مُنْطَبِقَۃٌ عَلٰی جَمِیْعِ جُزْئِیَّاتِہَا مدہ کدام است حرف علت ساکن حرکت ماقبل
موافق او باشد مثال الف ضَارِبَۃٌ و واو طُوْمَارٌ و یا اِضْرَابٌ و حرف علت سہ اند واو و الف و یا و نام اینہا نیز سہ اند علت
و لین و مدہ و نام علت آنست کہ ہر سہ حالت را شامل است خواہ ساکن خواہ متحرک حرکت ماقبل از جنس او باشد خواہ نباشد و
لین آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت ماقبل از جنس او باشد یا نباشد و مدہ آنست کہ حرف علت ساکن و حرکت ماقبل از
جنس او باشد اگر کسے سوال کند کہ حرف علت را حرف علت چرا گویند جواب علت در لغت بیماری را گویند و در وقت
بیماری از دہان بیمار این حروف صادر شوند مثال این قول شاعر کہ گفتہ است حرف علت نام کردند واو و الف و یا را
ہر کرا درد رسد لاچار گوید وائے را یا این مناسبت است کہ چوں بیمار بوقت بیماری متغیر و متبدل میشود ہمچنین حرف
علت ہم متغیر و متبدل میشوند و اگر کسے سوال کند کہ حرف لین را حرف لین چرا گویند جواب لین در لغت نرم و ضعیف را
گویند و این ہم نرم و ضعیف میباشند در وقت ادا کردن و اگر کسے سوال کند کہ مدہ را مدہ چرا گویند جواب مدہ در لغت کشیدن
را گویند و این ہم از کشیدن فتحہ الف پیدا شود و از کشیدن کسرہ یا پیدا شود و از کشیدن ضمہ واو پیدا شود چوں ضُرَیْبَۃٌ
ضُرَیِّبَۃٌ ضُرَیْبَۃٌ زائدہ آنست کہ در مقابلہ فا و عین و لام کلمہ نباشد و علامت جمع اقصیٰ اینست کہ حرف اول و دوم مفتوح
باشند سوم جا الف علامت جمع اقصیٰ می آورند مابعد علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دو باشند یا سہ باشند اگر
دو باشند اول مکسور باشد دیگر را اعتبار نیست چوں ضَوَارِبُ اگر سہ باشند اول مکسور ثانی یا ساکن سوم را اعتبار
نیست چوں مَضَارِیْبُ اگر کسے سوال کند کہ شما گفتہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف نباشد دَوَابٌّ کہ
جمع دَابَّۃٌ است این جا مابعد الف علامت جمع اقصیٰ یک حرف آمدہ است جواب دہیم این یک حرف نیست چراکہ
ہر حرف کہ مشدد باشد در اصل دو باشند این ہم در اصل دَوَابِبُ بود این دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند حرکت
اول را انداختند پس اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند دَوَابٌّ شد علامت تصغیر چہ است

حرف اوّل مضموم باشد ثانی مفتوح باشد سوم جا یا علامت تصغیر مے آورند و مابعد علامت تصغیر یک حرف باشد یا دو باشد یا سه باشد اگر یک باشد آں را اعتبار نیست چوں دُجَیْلٌ اگر دو باشند اوّل مکسور باشد دیگر را اعتبار نیست چوں ضُوَیْرِبٌ اگر سه باشند اوّل مکسور باشد دوم جا یا ساکن در آورند و سوم را اعتبار نیست چوں مُضَیْرِیْبٌ اگر کسے سوال کند که شما گفته اگر بعد یا تصغیر دو حرف باشند اوّل مکسور ثانی را اعتبار نیست و اگر سه حرف باشند اوّل مکسور ثانی یا ساکن ثالث را اعتبار نیست ایں حکم شما منقوض شده است در ضُرَیْبِیٌ که تصغیر ضُرْبِیٌ است بعد یا تصغیر دو حرف است اوّل مکسور نیست و در سُکَیْرَانٌ که تصغیر سَکْرَانٌ و در اُجَیْمَالٌ که تصغیر اَجْمَالٌ است در بعد یا تصغیر سه حرف است اوّل مکسور ثانی یا ساکن نیست جواب که ایں قاعده اکثریه است نه کلیه اگر در بعض جا ایں طور آمده است هم نقصان نیست **مطلب** قانون چیست مدّه هم باشد زائده هم باشد در اسم هم باشد در دوم جا هم باشد بوقت بنا کردن جمع اقصٰے و تصغیر آنرا بواو مفتوحه بدل کردن واجب است مدّے سه اند واو الف یا مثال الف ضَارِبَةٌ را جمع اقصٰے بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشته ثانی که الف مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل کردند جا الف علامت جمع اقصٰے در آورده تا واحده و تنوین تمکن را حذف کردند ضَوَارِبُ شد ضَارِبَةٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را ضمّه دادند ثانی که الف مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل کردند سوم جا یا علامت تصغیر در آورده باقی را بر حال خود گذاشته ضُوَیْرِبَةٌ شد مثال یا چوں ضِیْرَابٌ را جمع اقصٰے بنا کنی حرف اوّل را فتحه داده ثانی که یا مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل کردند سوم جا الف علامت جمع اقصٰی در آورده بعد را آمد آنرا کسره داده بعد الف آمد ما قبل او مکسور آنرا بیا بدل کردند تنوین تمکن را حذف کردند ضَوَارِیْبُ شد ضِیْرَابٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را ضمّه داده ثانی که مدّه بود آنرا بواو مفتوحه بدل کردند سوم جا یا علامت تصغیر در آورده بعد آں را آمد آنرا کسره داده بعده الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کرده باقی را بر حال خود گذاشته ضُوَیْرِیْبَةٌ شد مثال واو طُوْمَارٌ را جمع اقصٰے بنا کنی حرف اوّل و ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصٰے در آورده بعده میم آمد آنرا کسره داده بعده الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کرده تنوین تمکن را حذف کردند وَ طَوَامِیْرُ شد طُوْمَارٌ را تصغیر بنا کنی حرف اوّل را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سوم جا یا علامت تصغیر در آورده بعده میم آمد آنرا کسره داده بعده الف آمد ما قبلش مکسور آنرا بیا بدل کرده باقی را بر حال خود گذاشته طُوَیْمِیْرٌ شد۔ اگر کسے سوال کند که مدّه هم باشد زائده هم باشد در اسم هم باشد دوم جا هم باشد بوقت بنا کردن

جمع اقصٰی و تصغیر آنرا بواو مفتوحه بدل کردن واجب است ایں قول شما تسلیم کرده شود در الف و یا که بواو مفتوحه تبدیل میشوند لیکن واو را بواو تبدیل کردن چه معنی است جواب میگوئیم که از تبدیل مراد عام است یک باعتبار ذات است دیگر باعتبار صفت است الف و یا باعتبار ذات بدل شوند و واو باعتبار صفت بدل شود یا مراد از مدّه الف و یا است نه واو که یا مراد کل است زیرا که آنچه اکثر را حکم کل است مدّه گفت احتراز آمد از غیر مدّه چوں کَوْکَبٌ جَیْعَلَةٌ زائده گفت احتراز آمد از اصلی چوں بَابٌ بِیْرٌ کَتُوْمٌ اسم گفت احتراز آمد از فعل چوں ضَارَبَ ضُوْرِبَ دوم جا گفت احتراز آمد سوم جا چهارم جا مثال سوم جا قَتُوْلٌ جَبِیْرٌ ضِرَابٌ مثال چهارم جا مَقْتُوْلٌ مِنْطِیْقٌ مِضْرَابٌ **قانون** هر نون تنوین وقت دخول الف لام و اضافت و نون تثنیه جمع بوقت اضافت ساقط میشود وجوباً۔ تعریف نون تنوین اَلتَّنْوِیْنُ نُوْنٌ سَاکِنَةٌ تَتْبَعُ حَرَکَةَ آخِرِ الْکَلِمَةِ لَا لِتَاکِیْدِ **مطلب** قانون چیست هر نون تنوین که واقع شود در آخر کلمه قبل و الف لام آید یا اضافت کرده شود آن نون تنوین را ساقط کردن واجب است مثال الف لام چوں اَلْحَمْدُ اَلضَّارِبُ اَلْمَضْرُوْبُ در اصل حَمْدٌ ضَارِبٌ مَضْرُوْبٌ بودند چوں در اوّل اینها الف لام آمد نون تنوین ساقط شد اَلْحَمْدُ اَلضَّارِبُ اَلْمَضْرُوْبُ شدند مثال اضافت ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ در اصل ضَارِبٌ غُلَامٌ بودند چوں اضافت کرده شدند نون تنوین ساقط شد ضَارِبُ زَیْدٍ غُلَامُ زَیْدٍ شدند نون تثنیه جمع که واقع شود در آخر کلمه آں را بوقت اضافت هم ساقط کردن واجب است چوں ضَارِبَا زَیْدٍ ضَارِبُوْ زَیْدٍ در اصل ضَارِبَانِ ضَارِبُوْنَ بودند آں وقت که اضافت کرده شد سوئے دیگر کلمه آں وقت نون تثنیه جمع را ساقط کردن واجب است ضَارِبَا زَیْدٍ ضَارِبُوْ زَیْدٍ خواندن واجب است اگر کسے سوال کند که چه وجه است در وقت دخول الف لام و اضافت در هر دو حالت نون تنوین ساقط میشود و نون تثنیه جمع بوقت اضافت ساقط شود نه در وقت دخول الف لام جواب نون تثنیه و جمع را دو حالت است یک عوض از تنوین میباشد دیگر آنکه عوض از حرکت میباشد بوقت دخول الف لام اعتبار میکنیم که عوض از حرکت است حرکت بدخول الف لام ساقط نشود بوقت اضافت اعتبار کنیم که عوض تنوین است تنوین بوقت اضافت حذف شود۔ اگر کسے سوال کند که نون تثنیه جمع بوقت اضافت چرا ساقط شوند۔ جواب که درمیان مضاف و مضاف الیه شدّت اتصال است نون تنوین و نون تثنیه جمع از برائے انفصال است

وایں ہر دو ضدین است وجمع مابین ضدین جائز نیست۔ اگر کسے سوال کند کہ نون تنوین بدخول الف لام چرا ساقط شود۔ جواب نون تنوین از برائے نکرہ میباشد والف لام از برائے تعریف میباشد ایں ہر دو ضدین اند واجتماع ضدین جائز نیست **قانون**۔ ہر نون تنوین وخفیفہ را بحرف علت بروفق حرکت ماقبل آں بدل میکنند در حالت وقف جواز آنزد یونس **مطلب** قانون چیست در آخر ہر کلمہ کہ نون تنوین یا خفیفہ باشد آنرا بحرف علت موافق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است مثال نون تنوین عَمْرًا زَیْدٌ زَیْدٍ در اینجا اگر وقف کنی زَیْدَا زَیْدُوْ زَیْدِیْ خواندن جائز است مثال نون خفیفہ اِضْرِبَنْ اِضْرِبُنْ اِضْرِبِنْ در اینجا اگر وقف کنی اِضْرِبَا اِضْرِبُوْ اِضْرِبِیْ خواندن جائز است لیکن ایں قانون صحیح نیست قانون صحیح ایں طور است ہر کلمہ کہ در آخرش نون تنوین باشد وماقبل او مفتوح باشد وآں نون تنوین را بالف بدل کردن اکثر است وساقط کردن قلیل است مثال آں اِنَّ اللّٰہَ کَانَ عَلِیْمًا حَکِیْمًا وَاللّٰہُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا در اصل حَکِیْمًا رَحِیْمًا بود ایں نون تنوین واقعہ شدہ در آخر کلمہ ماقبل ایں مفتوح است ایں را بالف بدل کردن اکثر است حَکِیْمَا رَحِیْمَا خواندن اکثر است حَکِیْمْ رَحِیْمْ خواندن قلیل است اگر ماقبل آں مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کردن قلیل است حذف کردن اکثر است مثال آں اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ وحَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ در اصل قَدِیْرٌ حِیْنٍ بودند ایں نون تنوین واقعہ شدہ است در آخر کلمہ ماقبل او مضموم ومکسور است ایں را بحرف علت بدل کردن قلیل است وحذف کردن اکثر است قَدِیْرْ حِیْنْ خواندن اکثر است قَدِیْرُوْ حِیْنِیْ خواندن قلیل است ایں سخن آں وقت است کہ در آخر آں تائے تانیث خالص بصیغہ زائدہ نباشد اگر باشد آں را در حالت وقف بہ ہا بدل کردن واجب است چوں در رَحْمَۃٌ رَحْمَہْ ودر مُسْلِمَۃٌ مُسْلِمَہْ خواندن واجب است ہر کلمہ کہ در آخرش نون خفیفہ باشد ماقبل آں مفتوح باشد آنرا بالف بدل کردن واجب است مثال اِضْرِبَنْ اِضْرِبَا خواندن واجب است اگر ماقبل آں مضموم مکسور باشد آنرا بحرف علت بدل کردن ہم واجب است وعود کردن محذوفات ہم واجب است در اِضْرِبُنْ اِضْرِبُوْ ودر اِضْرِبِنْ اِضْرِبِیْ خواندن واجب است

قانون: ہر نون اعرابی بوقت دخول جوازم ونواصب ولحوق نون ثقیلہ وخفیفہ ووقت بنا کردن امر حاضر معلوم ساقط میشود وجوباً نون اعرابی آں است کہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع

عوض اعراب باشد چوں یَضْرِبَانِ تَضْرِبَانِ **مطلب** قانون چیست ہر نون اعرابی کہ واقع شود در آخر کلمہ بوقت دخول جوازم ونواصب ولحوق نون ثقیلہ وخفیفہ ووقت بنا کردن امر حاضر معلوم آں نون اعرابی را ساقط کردن واجب است مثال جوازم لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں لَمْ جازمہ را اول اینہا در آوردند نون اعرابی ساقط شد لَمْ یَضْرِبَا لَمْ یَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبَا لَمْ تَضْرِبُوْا لَمْ تَضْرِبِیْ شدند مثال ناصبہ لَنْ یَضْرِبَا لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں لَنْ ناصبہ را اول اینہا در آوردند نون اعرابی ساقط شد لَنْ یَضْرِبَا لَنْ یَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبَا لَنْ تَضْرِبُوْا لَنْ تَضْرِبِیْ شدند مثال نون تاکید ثقیلہ لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ کہ در اصل یَضْرِبَانِ یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں نون تاکید ثقیلہ در آخر اینہا متصل شد نون اعرابی ساقط شد و واو ویا بالتقائے ساکنین ساقط شدند ولام مفتوحہ در اولش در آمد لَیَضْرِبَانِّ لَیَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبَانِّ لَتَضْرِبُنَّ لَتَضْرِبِنَّ شدند مثال نون تاکید خفیفہ لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ کہ در اصل یَضْرِبُوْنَ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں نون خفیفہ در آخر اینہا متصل شد نون ساقط شد و واو ویا بالتقائے ساکنین ساقط شدند لَیَضْرِبُنْ لَتَضْرِبُنْ لَتَضْرِبِنْ شدند سوال کہ در وقت متصل شدن نون تاکید در آخر مضارع لام مفتوحہ در اول مضارع چرا آوردند جواب ایں قاعدہ است باوقت کہ در آخر فعل مضارع نون تاکید متصل شود در اولش لام مفتوحہ اکثر در آورند سوال در وقت متصل شدن نون تاکید نون اعرابی از آخر مضارع چرا ساقط شود جواب اگر نون اعرابی ماقبل نون تاکید ماند لازم آید آوردن اعراب در وسط کلمہ ایں جائز نیست اگر نون اعرابی مابعد نون تاکید آید لازم آید آوردن اعراب بر حرف ایں ہم جائز نیست مثال امر حاضر معلوم اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ در اصل تَضْرِبَانِ تَضْرِبُوْنَ تَضْرِبِیْنَ بودند چوں امر حاضر معلوم بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعد ساکن ماند ہمزہ وصلی مکسورہ در اولش در آوردند وآخر را وقف کردند نون اعرابی ساقط شد اِضْرِبَا اِضْرِبُوْا اِضْرِبِیْ شدند سوال مصنف از برائے جوازم ونواصب لفظ دخول آوردہ واز برائے نون تاکید لفظ لحوق آوردہ جواب طریق نیست ہر شی زائد کہ در اول کلمہ آید آنجا لفظ دخول استعمال کنند وہر شی زائد کہ در آخر متصل شود آنجا لحوق گویند

عکس هم هست **قانون** هر نون تنوین و ساکن که واقعه میشوند در آخر کلمه آنرا ادغام کنند
در حروف یَرْمَلُوْنَ وجوباً متحرک را جوازاً بالشرط آنکه ادغام مانع نباشد و ادغام باعث التباس
نشود و در حروف یَمُوْنَ باغنّه و در حروف لَرْ بلا غنیت **مطلب** قانون چیست در آخر
هر کلمه نون ساکن یا نون تنوین باشد و بعد ایشان حروف یرملون آیند آن نون را از جنس حروف مابعد
کرده و جنس را در جنس ادغام کردن واجبست قید آخر کلمه بنون ساکن متصل میشود زیرا نچه نون تنوین دائماً در
آخر کلمه میباشد مثال نون ساکن که مابعد آن یا باشد چون مَنْ یَّشَاءُ در اصل مَنْ یَشَاءُ بود این نون ساکن
واقعه شده در آخر کلمه بعد این یا آمده است آن نون ساکن را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَنْ یَّشَاءُ شد
مثال باقی علی هذا القیاس مِنْ رَّبِّهِمْ مِنْ مَّقَامٍ مِنْ لَّدُنْكَ مِنْ وَّرَائِهِمْ مِنْ نَّبِیٍّ مثال نون
تنوین که بعد او یا آید غَدًا یَّتَّعْ در اصل غَدًا یَتَّعْ بود این نون تنوین واقعه شده است بعد یا آن
نون تنوین را یا کرده یا را در یا ادغام کردن واجبست غَدًا یَّتَّعْ خواندن واجب است مثال باقی علی
هذا القیاس غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا هُدًى لِّلْمُتَّقِیْنَ رَعْدٌ وَّبَرْقٌ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ
نامتحرک را جوازاً اگر مابعد نون متحرک حروف یرملون آیند نون را از جنس مابعد کرده جنس را در جنس
ادغام کردن جائز است مثال اَنَا نَبِیُّهُمْ اَنَّا نَتَّبِعُهُمْ و در اَنَا رَفِیْقٌ اَنَّا رَّفِیْقٌ و در اَنَا مُقِیْمُهُمْ اَنَّا مُّقِیْمُهُمْ و در
اَنَا لَبِیْقٌ اَنَّا لَّبِیْقٌ و در اَنَا وَلِیٌّ اَنَّا وَّلِیٌّ و در اَنَا نَبِیٌّ اَنَّا نَّبِیٌّ جائز است مثال نونیکه ساکن بود بعد لام
متحرک شود این هم ادغام میشود چون وَلٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبِّیْ در اصل وَلٰكِنْ اَنَا هُوَ اللّٰهُ رَبِّیْ بود حرکت همزه
را نقل کرده ماقبل را دادند همزه را حذف کردند وَلٰكِنَ نَا هُوَ اللّٰهُ رَبِّیْ شد حرکت نون اول را اخفا کرده اول را در
ثانی ادغام کردند وَلٰكِنَّا هُوَ اللّٰهُ رَبِّیْ شد مثال نون تنوین که متحرک شود چون عَادًا الْاُوْلٰی در اصل عَادًا الْاُوْلٰی بوده است
حرکت همزه اول را حذف کرده بعده التقاء ساکنین شد میان نون تنوین و لام نون تنوین را حرکت کسره داده
عَادَنِ الْاُوْلٰی شد بعد از نون متحرک لام آمد نون را لام کرده لام را در لام ادغام کردند عَادًا لُّوْلٰی شد ما
گفته که نون ساکن واقعه شود در آخر کلمه احتراز شد از وسط کلمه چون قِنْوَانٌ بُنْیَانٌ مُنْیَةٌ غُنْیَةٌ اگرچه بعد
نون ساکن حروف یرملون آمده است لیکن درینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که در آخر کلمه باشد درینجا وسط

کلمه است و گر بار کسے سوال کند هَمَّرِشٌ وَاِمَّحَى که در اصل هَنْمَرِشٌ وَاِنْمَحَى بوند اینجا چرا قانون جاری کرده
است جواب این شاذ است در حروف یَمُوْنُ بمع غنّه و در حروف لَرْ بلا غنّه غنیت چه است صوت است
که بیرون آید از خیشوم چون مَنْ یَّشَاءُ مِنْ نَّبِیٍّ غَدًا یَّتَّعْ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ و در حروف لَرْ بلا غنیت چون
مِنْ رَّبِّهِمْ مِنْ لَّدُنْكَ غَفُوْرٌ رَّحِیْمٌ هُدًى لِّلْمُتَّقِیْنَ **قانون** هر نون ساکن و تنوین که واقعه
میشوند قبل با مطلق آنرا بمیم بدل میکنند وجوباً و قبل حروف حلق اظهار می خوانند و مابعد ایشان
الف نیاید و اگر مابعد ایشان باقی حروف آیند آنرا اخفا کنند **مطلب** قانون چیست یعنی مابعد
هر نون ساکن و تنوین که با مطلق واقعه شود نون ساکن و تنوین را با میم بدل کردن واجب است قید با مطلق با
نون ساکن متصل شود از برائے آنکه نون تنوین همه وقت در آخر کلمه میباشد معنی مطلق چیست یعنی با در یک کلمه بعد نون
تنوین و نون ساکن باشد یا در دو کلمه مثال نون ساکن که همراه با در یک کلمه آمده باشد چون یَمْبَغِیْ عَمْبَرٌ مِمْبَرٌ
که در اصل یَنْبَغِیْ عَنْبَرٌ مِنْبَرٌ بودند چونکه بعد نون ساکن با آمده نون را با میم بدل کردند یَمْبَغِیْ عَمْبَرٌ مِمْبَرٌ
شدند مثال نون که در یک کلمه باشد و یا در دیگر کلمه باشد چون مِمْ بَعْدِ در اصل مِنْ بَعْدِ بود چون بعد نون
ساکن با واقعه شد با را بمیم بدل کردند مِمْ بَعْدِ شد مثال نون تنوین که مابعد او با واقعه شود چون لَفِیْ شِقَاقٍ
بَعِیْدٍ در اصل لَفِیْ شِقَاقٍ بَعِیْدٍ بود چون بعد نون تنوین واقعه شد نون را بمیم بدل کردند لَفِیْ شِقَاقٍ بَعِیْدٍ
شد اگر بعد الف آورده کسی بخواهد آمد چرا این ساکن است آن هم ساکن است دو ساکن خواندن جائز نیست
اگر بعد او حرف حلقی آید ظاهر کرده شود وجوباً مثال ظاهر مِنْ عَذَابٍ اَلِیْمٍ و حروف حلقی شش اند چنانچه شاعر گفته۔
سه حرف حلقی شش بود اے نور عین ٭ همزه ہا و حا و خا و عین غین۔ این بیت بغیر لحاظ مخارج است و این
موافق مخارج است سه حرف حلقی شش بود اے دلبرا ٭ همزه ہا و عین حا و غین خا مدبر باقی حروف اخفا کنند
مثال مَنْ كَانَ مِنْ قَبْلِكُمْ حروف اخفا پانزده اند چنانچه شاعر گفته است سه تا و ثا و جیم دال و ذال و زا و
سین شین ٭ صاد و ضاد و طا و ظا و فا و قاف و کاف بین ٭ **قانون** هر نون تاکید ثقیله داخل شود در
آخر مضارع که خالی از طلب باشد و در مضارع منفی با ما و لا قلیلاً و بعد لَمْ و ادوات شرط و
جواب شرط و جزا سوائے اِمَّا اقل و در کل ماسوا وجوباً یا کثیراً **مطلب** قانون چیست هر

مضارع کہ خالی از طلب باشد با آں نون تاکید کم متصل شود چوں زید یضرب در وز بین یضربن خواندن اندک است و نیز در مضارع کہ منفی باشد با ما و لا با آں ہم نون تاکید اندک متصل شود چوں در ما یضرب ما یضربن و لا یضرب لا یضربن نیز کم است و بعد لم و ادوات شرط و جواب شرط و جز آں سوائے اما بسیار قلیل است چوں لم یعلمن و من یثقفن و بدون ضرورت شعری یافتہ نمیشود و امثلہ اشعار یہ در ینجا نیاوردیم در مطولات باید دید۔ و در کل ماسوا وجوبا و جوب بر دو قسم است (۱) وجوب و آں بہ مستقبل مثبت در جواب قسم بدون فصل چیزے میان لام قسم و مستقبل باشد نحو تاللہ لاکیدن اصنامکم۔ انجاضرور بالضرور بہ شتابان شمامدی خواہم کرد (۲) قریب وجوب و آں مستقبل بعد اما بود چوں اما تخافن و اما ترین و نیز در پنج محل بود اول در نہی چوں لا تحسبن اللہ غافلا (ہرگز اللہ تعالی را غافل خیال مکنید) و دیگر در دعا و عرض و تمنی و استفہام مے آید نون ثقیلہ مخصوص باستقبال است و گاہے بر ماضی و اسم فعل و فعل تعجب و اسم فاعل مے آید

قانون ظرف یفعل و مثال مطلقاً مفعل است و غیر یفعل و ناقص و لفیف و مضاعف مفعل است وجوبا ماسوائے ایں شاذ است و از غیر ثلاثی مجرد بروزن اسم مفعول آں باب مے آید و مصدر میمی ہم بر آں وزن آید وجوبا

مطلب قانون چیست ہر باب کہ مضارع آں مکسور العین باشد ظرف آں ہم مکسور العین باشد چوں ضرب یضرب مضرب حسب یحسب محسب مثال را مطلقاً مفعل است مطلقاً را چہ معنی است خواہ مضارع آں مکسور العین یا مفتوح العین یا مضموم العین باشد مثال آں موعد موسم موضع است بعض گفتہ کہ مثال واوی مطلقاً مفعل است و مثال یائی را در الوقت مفعل است کہ مضارع آں مکسور العین باشد از غیر یفعل مفعل است غیر یفعل را چہ معنی است ہر باب کہ مضارع آں مفتوح العین باشد یا مضموم العین ظرف آں مفتوح العین باشد مثال نصر ینصر را منصر است و شرف یشرف مشرف است لفیف و ناقص و مضاعف را مطلقاً مفعل است مطلقاً را چہ معنی است خواہ مضارع آں مکسور العین یا مضموم العین یا مفتوح العین باشد ظرف آں مفتوح العین باشد چوں مرمی موقی مفر ماسوائے ایں شاذ است چوں مسجد مشرق مغرب چرا شاذ است قیاس ایں بود کہ ایں باب قیاس بر نصر ینصر است نحو۔ ایں مفتوح العین آمد لیکن ایں شاذ است شاذ در خانہ خود بر سہ

قسم است (۱) مخالف قانون (۲) موافق استعمال (۳) مخالف قانون مخالف استعمال ایں قسم مردود است مسجد مشرق مغرب خواندن مخالف قانون موافق استعمال و مسجد مشرق مغرب موافق قانون مخالف استعمال و مسجد مشرق مغرب مخالف قانون مخالف استعمال است ایں قسم مردود است از غیر ثلاثی مجرد بروزن اسم مفعول آں باب مے آید وجوبا غیر ثلاثی مجرد را چہ معنی است ہمہ ابواب کہ ثلاثی مزید اند یا رباعی مطلقاً اند ظرف و مصدر میمی آں باب بر وزن اسم مفعول آں باب مے آید چوں ظرف اکرم یکرم را مکرم بروزن اسم مفعول است و مصدر میمی ہم مکرم است دحرج یدحرج را اسم مفعول مدحرج است ظرف و مصدر میمی ہم مدحرج است و تدحرج یتدحرج را اسم مفعول متدحرج است ظرف و مصدر میمی ہم متدحرج است **قانون** ہر مصدر میمی از ہمہ ابواب ثلاثی مجرد مفتوح العین مے آید وجوبا مگر از مثال واوی محذوف الفا کہ مضارع عینش مکسور العین باشد یا مفتوح مثال یائی مطلقاً را مکسور العین است وجوبا و از وجل لازم نزد اکثر مکسور العین بود و اجوف یائی حکم صحیح دارد و نزد بعضے ہر دو وجہ جائز است **مطلب** قانون چیست ہر مصدر میمی از ہمہ ابواب ثلاثی مجرد بروزن مفعل مفتوح العین مے آید وجوبا چوں نصر ینصر را منصر و شرف یشرف را مشرف مگر مثال واوی یعنی مثال واوی کہ فا کلمہ آں حذف شدہ باشد و مضارع آں بروزن یفعل یفعل باشد مصدر آں بروزن مفعل مے آید چوں موعد موضع و مثال یائی مطلقاً یعنی بلا قید کہ در مثال واوی ذکر شدہ اند مفعل مے آید چوں یسر ییسر را میسر و از وجل لازم یعنی مثال واوی از وجل یوجل کہ لازمی باشد نہ متعدی نیز مفعل است نزد اکثر و اجوف یائی الحکم صحیح دارد لیکن نزد بعض ہر دو وجہ مفعل مفعل جائز است **قانون** ہر الف کہ حرکت ما قبل مخالف و باشد آنرا بموافق حرکت ما قبل بدل کنند وجوبا و قتیکہ آں کلمہ را تصغیر و تخیم بنا می کنند حرکت موافق الف فتحہ است و مخالف ایں ضمہ کسرہ است **مطلب** قانون چیست ہر الف کہ حرکت ما قبل مخالف او باشد آنرا بحرف علت بدل کردن واجب است مثال واو ضویرب در اصل ضارب بود حرف اول را ضمہ دادہ بعدہ الف آمد ما قبلش مضموم است آنرا بموافق حرکت ما قبل بدل کردن واجب است ضویرب خواندن واجب ست مثال یا مصغا ریب در اصل مضارب بود حرف اول ثانی را فتحہ دادہ سوم جا الف علامت جمع اقصی در آوردہ حرفیکہ ما بعد الف علامت

جمع قطعی شد از کسرہ دادہ بعدہٗ الف آید قبلش حرکت مخالف است آنرا بحرف علت بدل کردہ تنوین تمکن را حذف
کردند مَضَارِیْبُ شد ما گفتہ در آں کلمہ تصغیر ترخیم بنا باشد احتراز شد کہ باشند چوں دُحَیْرِجٌ تصغیر دِحْرَاجٌ است

قانون ہر الف مقصورہ کہ واقع شود در اسم سوم جا بدل از واو باشد یا اصلی کہ امالہ نکردہ شود بوقت
بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم آنرا بواو مفتوحہ بدل کردن واجب ست غیر اینہا انرا بیا بدل کنند
وجوبا ممدودہ اصلی را ثابت گذارند و تانیث را بواو بدل کنند وجوبا در غیر اینہا ہر دو وجہ خواندن
جائز است و اثبات اولٰی است ـ الف مقصورہ کدام است الف لازمہ باشد در اسم سوا دوم جا چوں عَصًی
رَحًی الف لازمہ گفتن احتراز شد از الف زَیْدًا در اسم دوم جا گفتن احتراز شد از الف مَا و لَا کہ در ہنجا در حروف است
و دوم جا است ممدودہ کدام است ہمزہ باشد در آخر کلمہ بعد الف زائدہ چوں کِسَاءٌ رِضَاءٌ کسے سوال کند
مقصورہ را مقصورہ چرا گوئی جواب دہم مقصورہ صیغہ اسم مفعول ست مشتق از قصر است قصر در لغت بند کردن
را گویند ایں را بوقت خواندن صوت ہم نہ کشیدہ شود و حرکت ہم نہ کشیدہ شود کسے سوال کند ممدودہ را ممدودہ
چرا گوئی جواب دہم ممدودہ صیغہ اسم مفعول است مشتق از مد است مد در لغت کشیدن را گویند ایں ہم بوقت
خواندن صوت کشیدہ شود و حرکت ہم کشیدہ شود کسے سوال کند ایں الف است این را ہمزہ چرا گوئی
جواب دہم کہ اطلاق الف بر ہمزہ بسیار جائے باشد چوں الف لام تعریف الف وصلی و الف قطعی امالہ در
لغت مطلق میلان را گویند و در اصطلاح بوئی دادن فتحہ بسوئے کسرہ معنی امالہ در لغت میل کردن چیزے را از یک
جہت بسوئے جہت دیگر و در اصطلاح بو دادن فتحہ بسوی کسرہ و بوئی دادن الف بسوئے یا بایں طور خواندہ شود حرکت
در میان فتحہ و کسرہ خواندہ شود حرف در میان الف و یا چنانکہ در کِتَابٌ کِتِیْبٌ و در حِسَابٌ حِسِیْبٌ
امالہ در اسم مبنی و در حروف سوائے شش جا کردہ نشود چوں مَتٰی و اَنّٰی و ذَا و بَلٰی و یَا و لَا و در اِمَّا لَا نیست

مطلب قانون چیست الف مقصورہ باشد سوم جا باشد و بدل از واو باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع
مؤنث سالم بواو بدل کردن واجبست چوں عَصًی کہ در اصل عَصَوٌ بود واو را بالف بدل کنی عَصًی شد و
ایں الف مقصورہ است ہم سوم جا است ہم بدل از واو است آنرا بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحہ بدل کنند عَصَوَانِ عَصَوَیْنِ عَصَوَاتٌ شوند یا اصلی کہ امالہ نکردہ شود یعنے بدل از چیزے نباشد سوم

جا باشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحہ بدل کردن واجبست چوں اِلٰی در حالت
عَلَمِیَّت ایں الف مقصورہ است سوم جا است و در ایں امالہ نشود بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بواو
مفتوحہ بدل گردد اِلَوَانِ اِلَوَیْنِ اِلَوَاتٌ شود سوال کنند کہ در اِلٰی قید عَلَمِیَّت چرا میکند جواب کہ اول اِلٰی حرف
بود و حرف تثنیہ جمع نشود وقتیکہ ایں را علم کسے چیز قرار دادند و بآنوقت اسم شود تثنیہ و جمع ایں نیز آید معنے غیر اینست
کہ اول گفتہ شد الف مقصورہ سوم جا باشد احتراز آمد کہ سوم جا نباشد خواہ چہارم جا باشد خواہ پنجم جا باشد
خواہ ششم جا باشد خواہ از برائے تانیث یا الحاق باشد خواہ بدل از واو باشد خواہ بدل از یا باشد ایں الف مقصورہ
بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحہ بدل کردن واجب است چوں ضُرْبٰی و حُبْلٰی و اَرْطٰی و
مُصْطَفٰی و مُسْتَدْعٰی و در حُبْلٰی و ضُرْبٰی از برائے تانیث است و در اَرْطٰی (ارطی نام گیاہ ہے یا درختی) از برائے
الحاق بجعفر ست ایں چہارم جا است و در مُصْطَفٰی مُسْتَدْعٰی پنجم جا و ششم جا است اینہا را بوقت بنا کردن
تثنیہ و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحہ بدل کردند ضُرْبَیَانِ ضُرْبَیَاتٌ حُبْلَیَانِ حُبْلَیَاتٌ اَرْطَیَانِ اَرْطَیَاتٌ
مُصْطَفَیَانِ مُصْطَفَیَاتٌ مُسْتَدْعَیَانِ مُسْتَدْعَیَاتٌ شدند سوال کہ مُصْطَفٰی مُسْتَدْعٰی
صیغہ مذکر اند و در جمع مذکر الف و تا نمے آید شما چرا آوردہ اید جواب وقتیکہ مذکر علم شود از برائے مؤنث در آنوقت جمع او مثل
بالف و تا میآید و غیر آں اینست کہ بدل از واو نباشد بلکہ بدل از یا باشد چوں رَحًی کہ در اصل رَحَیٌ بود یا را بالف
بدل کنی رَحًی شد ایں الف مقصورہ است سوم جا است بدل از واو نیست بلکہ از یا است ایں را بوقت بنا
کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحہ بدل کنند رَحَیَانِ رَحَیَاتٌ شدند الف مقصورہ اصلی کہ امالہ کردہ شود آں را ہم
بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بیا بدل کنند وجوبا مثال آں مَتٰی بَلٰی در حالت عَلَمِیَّت و در ایشاں امالہ کردہ شود
و اینہا را بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بیا مفتوحہ بدل کنند مَتَیَانِ مَتَیَاتٌ بَلَیَانِ بَلَیَاتٌ شدند ممدودہ
اصلی را ثابت میگذارند و اصلی آں باشد کہ بدل از چیزے نباشد و زائدہ ہم نباشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم
ثابت داشتن واجب است مثال آں قُرَّاءٌ ایں الف ممدودہ اصلی است ایں را بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم
ثابت دارند قُرَّاءَانِ قُرَّاءَاتٌ شدند و تانیث را بواو مفتوحہ بدل میکنند وجوبا مثال آں حَمْرَاءُ ایں ممدودہ
از برائے تانیث است ایں را بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحہ بدل کردند حَمْرَاوَانِ حَمْرَاوَیْنِ

حمراوات شد نشد و غیر اینہا برو وجہ خواندن جائز است لیکن اثبات اولی است و غیر اینہا این است کہ اصلی نباشد از
برائے تانیث ہم نباشد آنرا بوقت بنا کردن تثنیہ و جمع مؤنث سالم بواو مفتوحہ بدل کردن جائز است ثابت داشتن
ہم جائز است مثال چوں کِسَاءٌ رِضَاءٌ عِلْبَاءٌ این الف ممدودہ اصلی نیست و از برائے تانیث ہم نیست و در
کِسَاءٌ بدل از واو است و در رِضَاءٌ بدل از یا است و در عِلْبَاءٌ از برائے الحاق است اینہا را بوقت بنا کردن
تثنیہ و جمع مؤنث سالم ثابت میگذارند کِسَاءَانِ کِسَاءَاتٌ رِضَاءَانِ رِضَاءَاتٌ عِلْبَاءَانِ عِلْبَاءَاتٌ
میخوانند بدل کردن بواو مفتوحہ ہم روا است مثال کِسَاوَانِ کِسَاوَاتٌ رِضَاوَانِ رِضَاوَاتٌ عِلْبَاوَانِ
عِلْبَاوَاتٌ عِلْبَاءٌ عصب گردن الملحق بقرطاس است **قانون** ہر کلمہ حلقی العین بر وزن فَعِلٌ باشد
در آں سوائے وزن اصلی سہ وجہ خواندن جائز است **مطلب** قانون چیست ہر کلمہ حلقی العین باشد بر وزن فَعِلٌ
در آں چند وجہ خواندن جائز است بچند شروط معنی حلقی العین اینست کہ مقابل عین کلمہ حرف حلقی بود اسم باشد یا فعل
در آں سہ وجہ بلا وزن اصلی خواندن جائز است مثال فعل در شَهِدَ شَهْدَ شِهْدَ شِهِدَ خواندن جائز است
مثال اسم در فَخِذٌ فَخْذٌ فِخْذٌ فِخِذٌ خواندن جائز است اگر کسے سوال کند فَعِلٌ چرا گفتہ فَعِلٌ یا فِعْلٌ چرا نہ گفتہ جواب
اگر فَعِلٌ گفتہ التباس آید بہ اسم اگر فعل گفتہ تا وہم آید بہ فعل اگر حلقی العین نباشد نظر کنند اگر اسم باشد در آں سوائے
اصل دو وجہ خواندن جائز است در کَتِفٌ کَتْفٌ کِتْفٌ خواندن جائز است اگر فعل باشد سوائے اصل یک وجہ
چوں عَلِمَ عَلْمَ خواندن جائز است در شکل فَعِلَ فَعْلَ خواندن جائز است چوں وَهِيَ وَهْيَ و در فَلْيَضْرِبْ
فَلْيَضْرِبْ خواندن جائز است و در وزن فَعُلٌ فَعْلٌ خواندن جائز است خواہ اسم باشد خواہ فعل باشد چنانچہ در
شَرُفَ شَرْفَ خواندن جائز است و در عَضُدٌ عَضْدٌ خواندن جائز است و در شکل فَعُلٌ فَعْلٌ خواندن
جائز است چنانچہ وَهُوَ وَهْوَ خواندن جائز است وَضُرِبَ وَضْرِبَ خواندن جائز است و در وزن فِعِلٌ فِعْلٌ
خواندن جائز است و در اِبِلٌ اِبْلٌ خواندن جائز است و در وزن فُعُلٌ فُعْلٌ خواندن جائز است چوں عُنُقٌ و در شُغُلٌ
عُنْقٌ و در شُغْلٌ خواندن جائز است **قانون** ہر باب کہ ماضی آں مکسور العین باشد و مضارع
آں مفتوح العین باشد یا در اول ماضی آں تاء زائدہ مطردہ یا ہمزہ وصل باشد در مضارع معلوم
آں سوائے یا حرکت کسرہ دہند جوازاً غیر اہل حجاز و در مضارع معلوم اَبَى يَأْبَى یا را ہم

مطلب قانون چیست ہر باب کہ ماضی آں مکسور العین باشد و مضارع آں مفتوح العین باشد در مضارع معلوم
آں حروف اَتَيْنَ را ماسوائی یا غیر از اہل حجاز حرکت کسرہ دہند جوازاً چنانچہ در عَلِمَ يَعْلَمُ کہ ماضی این مکسور و مضارع
این مفتوح العین است در مضارع معلوم این باب حروف اَتَيْنَ را سوائے یا حرکت کسرہ دہند تِعْلَمُ اِعْلَمُ نِعْلَمُ
خوانند یا در اول ماضی این باب تاء زائدہ مطردہ آمدہ باشد در مضارع معلوم این باب حروف اَتَيْنَ را سوائے یا حرکت
کسرہ دہند چوں تِتَصَرَّفُ اِتَصَرَّفُ نِتَصَرَّفُ خوانند و نیز ہر باب کہ در اول ماضی او ہمزہ وصل بود و در مضارع معلوم
آں باب حروف اَتَيْنَ را سوائے یا غیر از اہل حجاز حرکت کسرہ دہند جوازاً چوں اِكْتَسَبَ يَكْتَسِبُ و در مضارع معلوم
این طور گفتہ شود تِكْتَسِبُ اِكْتَسِبُ و نِكْتَسِبُ خواندن جائز است و در مضارع معلوم اَبَى يَأْبَى یا را نیز حرکت کسرہ
دادن جائز است این طور میخوانند يِأْبَى يِئْبَى تِئْبَى اِئْبَى نِئْبَى میخوانند و بعضے بنون کلب و دریں ہر سہ موضع یا را حرکت
کسرہ دہند جوازاً اگر کسے سوال کند اہل حجاز یا را حرکت کسرہ چرا نہ دہند جواب یا مساوی دو کسرہ تقدیری است اگر یا را
حرکت کسرہ دہند لازم آید توالی کسرات دیگر بار کسے سوال کند فاء کلمہ را کسرہ چرا نہ دہید جواب اگر فاء کلمہ را حرکت دہیم لازم آید
توالی اربعہ حرکات دیگر بار کسے سوال کند عین کلمہ را کسرہ بدہید جواب اگر عین کلمہ را حرکت کسرہ دہیم معلوم نشود کہ کسرہ اصلی است
یا دال است بر عین کسرہ ماضی سوال لام کلمہ را حرکت کسرہ بدہید جواب لام کلمہ محل تغیر است سوال ہر باب کہ در اول ماضی
آں ہمزہ وصل باشد در مضارع معلوم آں باب یا را حرکت کسرہ چرا دہند جواب تاکہ دلالت کند بر ہمزہ کسرہ ماضی
قانون ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بہمزہ بدل کنند وجوباً زائدہ را مطلقاً
و اصلی را بالشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مَعَايِشُ جمع مَعِيشَةٌ شاذ است وزن بر سہ قسم است
صَرْفِي صُورِي عَرُوضِي صَرْفِي آنست ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعہ خصوصیت حرکات و سکنات و اصلی و زائدہ
چوں ضَوَارِبُ بر وزن فَوَاعِلُ صوری آنست کہ ساکن مقابل ساکن متحرک مقابل متحرک بمعہ خصوصیت حرکات و سکنات
سوائے لحاظ اصلی و زائدہ چوں ضَوَارِبُ بر وزن مَفَاعِلُ عروضی آنست ساکن مقابل ساکن و متحرک مقابل متحرک سوائے لحاظ حرکات و سکنات
لحاظ اصلی و زائدہ چوں شَرِيفٌ مُعَلِّمٌ آدَامُ بر وزن فَعُولُ **مطلب** قانون چیست ہر حرف علت کہ واقع شود
بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است زائدہ را مطلقاً اصلی را بالشرط تقدم حرف علت قبل الف مَفَاعِلُ مطلقاً
را چہ معنی است خواہ قبل الف مَفَاعِلُ حرف علت باشد یا نباشد مثال حرف علت زائدہ کہ واقع شود بعد الف مَفَاعِلُ

قبل الف مفاعل حرف علت نباشد چوں شرائف جمع شریفة و عجائز جمع عجوزة و رسائل جمع رسالة
شریفة را جمع اقصی بناکنی حرف اول را برحال خود گذاشتند ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده بعده یا آمد
آں را کسره داده تا واحده و تنوین تمکن را حذف کردند شرائف شد ایں حرف علت زائده واقعه شد بعد الف مفاعل
و قبل الف مفاعل حرف علت نیست ایں را ہمزه بدل کردند شرائف شد عجوزة را جمع اقصی بناکنی حرف اول را
برحال خود گذاشتند ثانی را فتحه داده سوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده بعده واو آمد آنرا کسره داده تا واحده و تنوین
تمکن را حذف کردند عجاوز شد ایں حرف علت زائده واقعه شد بعد الف مفاعل و قبل الف مفاعل حرف علت
نیست ایں را ہمزه بدل کنی عجائز شد رسائل جمع رسالة که جمع اقصی بناکن الخ مثال حرف علت که زائده واقعه
شود بعد الف مفاعل و قبل الف مفاعل ہم حرف علت باشد چوں طوائل جمع طویلة و حوائل جمع حوالة
و طوائق جمع طوق و قه طویلة را جمع اقصی بناکنی حرف اول را برحال خود گذاشتند ثانی را فتحه داده
سوم جا الف علامت جمع اقصی در آورده بعده واو آمد آنرا کسره داده تا واحده و تنوین تمکن را حذف کرده طواول
شد ایں حرف علت زائده واقعه شد بعد الف مفاعل و قبل الف مفاعل حرف علت ہم است آنرا ہمزه
بدل کنی طوائل شد باقی امثلة علی ہذا القیاس مثال حرف علت اصلی که واقعه شود بعد الف مفاعل
و قبل الف مفاعل حرف علت ہم باشد مثال قوائل جمع قاولة و بوائع جمع بایعة در اصل قواول
و بوایع بودند ایں حرف علت اصلی واقعه شد بعد الف مفاعل و قبل الف مفاعل ہم حرف علت است ایں را
ہمزه بدل کنی قوائل و بوائع شدند مثال حرف علت که واقعه شود بعد الف مفاعل و قبل الف مفاعل حرف
علت نباشد آں حرف علت را ہمزه بدل نه کنیم چرا ما گفته اصلی را بشرطها نیست که قبل الف مفاعل حرف علت باشد دریں جا
قانون جاری نه کردیم چوں مقاول و مبایع کسے سوال کند جداول جمع جدول است ایں حرف
علت واقعه شد بعد الف مفاعل ایں را ہمزه چرا بدل نه کنی جواب دہیم که ما گفته زائده باشد ایں حکم اصلی
دارد که ملحق به جعفر است سوال طواویس جمع طاؤس است ایں حرف علت واقعه شد بعد الف ایں
را چرا ہمزه بدل نه کنی جواب ما گفته که بعد الف مفاعل باشد ایں بعد مفاعیل است سوال عیائیل که جمع
عیل است ایں حرف علت واقعه شد بعد الف مفاعیل اینجا چرا قانون جاری کردی جواب ایں یا اشباعی

است در اصل عیائل بود کسره یا را اشباع نمودند عیائیل شد سوال مصائب جمع مصیبة است و معائش
که جمع معیشة است دریں جا چرا قانون جاری کردی جواب ایں شاذ است **قانون** ہمزه زائده که واقعه
شود در اول کلمه خالی بنا باشد وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست که ساقط شود در درج کلام
وجوبا فی قرءة نه کتابة بوقت متحرک شدن مابعد گنیزا فی قرءة و کتابة حکم قطعی اینست
که در درج کلام ساقط نشود و نیز در متحرک شدن مابعد خود ہم ساقط نشود و ہمزه قطعی در خانه خود بر
نو قسم است ہمزه باب افعال چوں اکرم و ہمزه واحد متکلم چوں اضرب و ہمزه اسم تفضیل چوں
اضرب و ہمزه جمع چوں اشراف و ہمزه اعلام چوں اسمعیل و اسحق و ہمزه بنا چوں اصبع
انگشت را گویند و ہمزه فعل تعجب چوں ما اضربه و ہمزه استفهام چوں ءانذرتهم و ہمزه ندا
چوں اعبد الله ہمه قطعی اند **مطلب** قانون چیست ہر ہمزه زائده که واقعه شود در اول کلمه خالی بنا شد
وصلی باشد یا قطعی حکم وصلی آنست که ساقط شود در درج کلام وجوبا فی قرءة نه کتابة مثال اضرب اگر واو در اول
او آمده باشد و اضرب خوانده شود اگر فا آمده باشد تا فاضرب خوانده شود وقت متحرک شدن مابعد گنیزا فی قرءة
و کتابة مثال اں کسب در اصل اکتسب بود حرکت اولی را نقل کرده ما قبل را دادند ہمزه را حذف کردند از برائے
استغنا اقل ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند کسب شد ایں ہمزه وصلی است مابعد ایں متحرک شد اکثریاں
را ساقط کنند بعضے ایں را ساقط نه کنند اکتسب میخوانند اگر ساقط کنند قرءة و کتابة کنند آں کس که ہمزه را حذف کند
آں ایں دلیل دہد که ہمزه وصلی مابعد متحرک شد از برائے استغنا آں کس که ہمزه را حذف نکند ایں دلیل دہد که حرکت عارضی است
سکون است حکم ہمزه قطعی اینست که ساقط نشود در درج کلام چوں اکرم مقابل او اگر واو آید و اکرم و فا آید فاکرم شود
اگر مابعد ہمزه قطعی متحرک شود نیز حذف نشود چوں اقام در اصل اقوم بود حرکت واو را نقل کرده ما قبل را دادند و آنرا با الف بدل
کردند اقام شد ایں ہمزه قطعی است مابعد او متحرک شد حذف نشود در ہمزه اسم اختلاف است نزد بصریاں و کوفیاں
بصری گویند اصله سمو بود واو را خلاف القیاس حذف کردند در اولش ہمزه وصل در آوردند اسم شد بروزن افع
کوفی گویند که اصله وسم بود واو را حذف کرده عوضش ہمزه در اولش در آوردند اسم شد بروزن اعل سوال بصریاں
شد که شما گفته بودید که ہمزه اسم وصلی است حکم وصلی آنست که حذف شود قرءة نه کتابة شما کتابة چرا حذف کردید

برگویاں سوال شود کہ شما گفتہ بودید کہ ہمزہ اسم قطعی است حکم قطعی اینست کہ در درج کلام ساقط نشود فَهِلَّا در
کتابةٌ چرا ساقط کردید جواب از جانب ہر دو طرف کہ دریںجا کثرت استعمال است سوال کہ در خواندن کثرت استعمال
بود نہ در کتابةٌ دریں چرا حذف کردید جواب کہ در نوشتن ہم کثرت استعمال است کہ در خط و کتابہا نوشتہ باشد
سوال ہر جاکہ حرف حذف شود علامت آں است کہ کسی چیز دال باشد چوں در اِضْرِبْنَّ واو حذف شدہ است ریںجا
ضمہ دال است و در اِضْرِبِنَّ کسرہ دال است دریںجا چہ چیز دال است جواب طوالت با سوال بِسْمِ اللهِ مَجْرٖیهَا و
مُرْسٰهَا دریںجا چرا حذف کردند جواب ایں ہم کَثِیْرُ الْاِسْتِعْمَالِ است کہ مردمان بر جہاز سوار شوند ایں را خوانند
سوال کہ در اِنَّهٗ مِنْ سُلَیْمٰنَ وَ اِنَّهٗ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ دریںجا چرا حذف کردند جواب ایں را حمل کنیم بر بِسْمِ اللهِ
دیگر تعریف حمل ایں است اَلْحَمْلُ تَشْرِیْكُ لَفْظٍ بِلَفْظٍ اٰخَرَ فِیْ حُكْمٍ مِنَ الْاَحْكَامِ بَعْدَ وِجْدَانِ الْمُنَاسَبَةِ
بَیْنَهُمَا درمیان مناسبت چہ است ایں ہم کامل است آں ہم کامل است و در اِقْرَاْ بِاسْمِ ازیں وجہ حذف
نکردند کہ ایں کامل نیست سوال وصلی را وصلی چرا گویند جواب وصلی در لغت اتصال را گویند ایں ہم در درج کلام ساقط
شود و ماقبل مابعد را متصل کند یا ایں جواب است وصل در لغت رسیدن را گویند ایں ہم سبب است از برائے
رسیدن متکلم اِضْرِبْ را از تَضْرِبُ بنا کنی تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعدش ساکن ماند متکلم بہ مطلب خود
نرسد ہمزہ وصلی در اولش در آوردند اِضْرِبْ شد سوال قطعی را قطعی چرا گوئی جواب قطعی در لغت قطع و انفصال را
گویند ایں ہم در درج کلام ساقط نشود و در ماقبل مابعد انفصال کند قطعی در خانہ خود بر دو قسم است گذشتہ دریںجا کہ رعایت سبقت

قانون ہر باب کہ ماضی آں چہار حرفی باشد در مضارع معلوم آں حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمہ
دہند **مطلب** قانون چیست ہر باب کہ ماضی آں چہار حرفی باشد در مضارع معلوم آں حروف اَتَیْنَ را حرکت
ضمہ دہند و جوباً مثال چوں اَکْرَمَ یُکْرِمُ و کَرَّمَ یُکَرِّمُ مُضَارَبَ یُضَارِبُ دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ ایں بابہا کہ ا ست
ماضی اینہا چہار حرفی است در مضارع معلوم ایں ابواب حروف اَتَیْنَ را حرکت ضمہ دادن واجب است یُکْرِمُ
یُکَرِّمُ یُضَارِبُ یُدَحْرِجُ خواندن واجب است سوال ایں را حرکت فتحہ چرا نہی جواب اگر فتحہ دہیم ہم مضارع
معلوم باب اِفْعَالٌ را التباس آید با مضارع معلوم ثلاثی مجرد یَضْرِبُ سوال کہ دریں یک باب التباس آید گر با بہا را
حرکت ضمہ بہ بید جواب کہ آں را حمل کنم بر ایں و حمل را تعریف گذشتہ است درمیان ایں مناسبت چہ است کہ ماضی

آں ہم چہار حرفی است و ماضی ایں ہم چہار حرفی است سوال کہ حمل قلیل بر کثیر باشد دریںجا کثیر بر قلیل کردند جواب
کہ ایں ہم جائز است سوال کہ ایں را حرکت چرا نہ بید جواب اگر ایں را حرکت کسرہ دہیم لازم آید توالی کسرات بیع ال
کہ در یک حرف اَتَیْنَ توالی کسرات آید دیگر حروف اَتَیْنَ را حرکت کسرہ بہ بید جواب دیگر را حمل کنیم بر ایں و تعریف
حمل را حاجت نیست مناسبت چہ است کہ یک ماضی را مضارع اند سوال کہ حمل قلیل بر کثیر باشد دریںجا کثیر بر قلیل کردہ
است جواب ایں ہم جائز است **قانون** ہر باب کہ در اوّل ماضی آں تا زائدہ مطردہ باشد در مضارع
معلوم آں باب قبل آخر را حرکت فتحہ می دہند اگر نہ تا کسرہ سوائے ابواب ثلاثی مجرد **مطلب**
قانون چیست ہر باب کہ در اوّل ماضی آں تا زائدہ مطردہ باشد در مضارع معلوم آں باب ماقبل آخر را حرکت فتحہ میدہند
وجوباً مثال تَصَرَّفَ تَضَارَبَ تَدَحْرَجَ ایں باب در اوّل ماضی آں تا زائدہ مطردہ است در مضارع معلوم ایں باب
ماقبل آخر را حرکت فتحہ میدہند وجوباً یَتَصَرَّفُ یَتَضَارَبُ یَتَدَحْرَجُ خواندن واجب است اگر نہ تا کسرہ دریںجا دو
صورت است یک اینست کہ در اول تا ہرگز نباشد چوں اَکْرَمَ یُکْرِمُ و کَرَّمَ یُکَرِّمُ در مضارع معلوم ماقبل آخر را کسرہ
دادن واجب است مثال کہ در اول تا باشد لیکن در اوّل نباشد چوں اِكْتَسَبَ یَكْتَسِبُ اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ
در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را کسرہ دادن واجب است یَكْتَسِبُ یَسْتَخْرِجُ خواندن واجب است سوائے
ابواب ثلاثی مجرد در انجا تا باشد یا نباشد خواندہ کنیم فتحہ را چوں عَلِمَ یَعْلَمُ و صَنَعَ یَصْنَعُ تا زائدہ گفتہ احتراز آمد از
اصلی چوں تَدَارَكَ یَتَدَارَكُ ایں تا در اوّل باب ماضی آمدہ است و لیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم ما گفتہ کہ زائدہ باشد
ایں اصلی است مطردہ گفتہ احتراز شد از غیر مطردہ چوں تَقَطَّعَتْ از باب تَفَعُّلٌ تا زیاد و تسستم تَشَابَهَتْ از باب
تَفَاعُلٌ بزیادتی تا در اوّل زیادتش را ابدال پیشین کردند ایں تا در اوّل ماضی آمدہ است لیکن قانون در اینجا جاری
نہ کنیم ما گفتہ کہ مطردہ باشد ایں غیر مطردہ است کسے سوال کند در مضارع معلوم ایں باب ماقبل آخر را فتحہ است جواب
کہ ثانی تا مطردہ است **قانون** ہر تا مضارعت کہ داخل شود بر تا تَفَعُّلٌ یا تَفَاعُلٌ یا تَفَعْلُلٌ در مضارع
معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است **مطلب** قانون چیست ہر تا مضارعت کہ داخل شود
بر تا تَفَعُّلٌ و تَفَاعُلٌ و تَفَعْلُلٌ در مضارع معلوم آں باب ساقط کردن یک را جائز است مثال آں تَتَصَرَّفُ
تَتَضَارَبُ تَتَدَحْرَجُ ایں تا مضارعت داخل شدہ است بر مضارع ایں یک تا را ساقط کردن جائز است

تَصَرَّفَ تَضَارَبُ تَنَزَّحُ خوردن جائز است در ساقط کردن اختلاف است بعضے صرفیاں ثانی را حذف کنند
که اولی علامت است وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ و بعضے صرفیاں اولی را حذف کنند که ثانی علامت باب است الی
مقصود تر است کسے سوال کند که این را چرا حذف کنند جواب مجتمع شدن دو حرف از یک جنس در یک کلمه ممنوع است خاص ص
الخاص در اول کلمه بسیار ثقیل است خاص الخاص دو تا در اول کلمه بسیار ثقیل از این وجه این را حذف کنیم سوال این
وجه در مضارع مجهول یافته شود آنجا چرا حذف نکنید جواب اگر حذف کنیم در مضارع مجهول باب تَفَعُّلْ تا ثانی را
تا التباس آید به مضارع مجهول باب تَفْعِیلْ اگر حذف کنیم در مضارع مجهول باب تَفَاعُلْ تا ثانی را تا التباس آید به
مضارع مجهول باب مُفَاعَلَة اگر حذف کنیم تا ثانی را در مضارع مجهول باب تَفَعْلُلْ تا التباس آید به مضارع مجهول باب
فَعْلَلَة اگر اولی را حذف کنیم تا التباس آید به مضارع معلوم محذوف التا این باب **قانون** هر واو و یا غیر
بدل از همزه که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ یا تَفَاعُلْ یا تَفَعُّلْ آن واو و یا را تا کنند
بعده تا را در تا ادغام کنند وجوبا اکثر لغت اهل حجاز در باب اِفْتِعَالْ و بعض در باب تَفَعُّلْ یا تَفَاعُلْ
ولیکن اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ است **مطلب** قانون چیست هر واو و یا غیر بدل از همزه که واقعه شود
در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ یا تَفَعُّلْ یا تَفَاعُلْ آن واو و یا را تا کردن و ادغام کردن هر دو واجب است و اکثر لغت
اهل حجاز در باب اِفْتِعَالْ آن واو و یا را تا کنند و بعض موافق حرکت ما قبل میخوانند اکثر لغت اهل حجاز در باب تَفَعُّلْ و تَفَاعُلْ
بر حال میخوانند بعض آن واو و یا را تا کنند بعده تا در تا ادغام کنند مثال واو که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ
و مجرد او به مزید بردن چه طریقه است قبل فا الف بیاید بعده تا آورید وَعَدَ را بر باب اِفْتِعَالْ بری اِوْتَعَدَ شد
این واو واقعه شده است در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ بدل از همزه نیست این را تا کرده تا را در تا ادغام کردند اِتَّعَدَ
شد و بعض به موافق حرکت ما قبل میخوانند اِیْتَعَدَ یَاتَعِدُ اِیتِعَادًا فَهُوَ مُوتَعِدٌ الخ میخوانند مثال یا که واقعه شود
در مقابله فا کلمه بدل از همزه نباشد چون اِیْتَسَرَ این یا واقعه شده است در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ بدل از
همزه نیست آن را تا کرده تا را در تا ادغام کردند اِتَّسَرَ یَتَّسِرُ اِتِّسَارًا فَهُوَ مُتَّسِرٌ الخ میخوانند مثال واو که واقعه شود
در مقابله فا کلمه باب تَفَاعُلْ و بدل از همزه نیست و مجرد او به مزید بردن طریقه چه است اول بر فا کلمه تا بیاید بعده الف
آورید مثال واو تَوَاعَدَ یَتَوَاعَدُ تَوَاعُدًا فَهُوَ مُتَوَاعِدٌ و تَوَعَّدَ یَتَوَعَّدُ الخ اکثر میخوانند بعض آن واو

را تا کنند بعده تا را در تا ادغام کنند ابتدا به ساکن لازم آید اولش همزه وصلی آورند اِتَّاعَدَ یَتَّاعَدُ اِتِّاعُدًا الخ
میخوانند مثال یا که واقعه شود در مقابله فا کلمه باب تَفَاعُلْ و بدل از همزه نباشد چون تَیَاسَرَ الخ و علی هذا القیاس
وَعَدَ وَیَسَرَ را بر باب تَفَعُّلْ می بریم لیکن اِتَّخَذَ یَتَّخِذُ شاذ است چرا شاذ است اصله اِءْتَخَذَ بود همزه را به
موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَخَذَ شد این یا واقعه شده در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ بدل از همزه است قیاس
این بود که این را تا نه کنند که این بدل از همزه است و لیکن این را تا کردن و تا را در تا ادغام کردن هر دو شاذ است ما گفته
واو و یا بدل از همزه نباشد احتراز شد که باشند چون اِءْتَمَرَ اُءْتُمِرَ همزه را به موافق حرکت ما قبل بدل کنی اِیْتَمَرَ و
اُوْتُمِرَ شده اینجا قانون جاری نه کنیم چرا که ما گفته بدل از همزه نباشد این است **قانون** سین شین اگر یکے
از ایشان در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ واقعه شود تا اِفْتِعَالْ را جنس فا کلمه کنند جوازا و جنس را
در جنس ادغام کنند وجوبا **مطلب** قانون چیست اگر سین یا شین واقعه شود در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَالْ
تا اِفْتِعَالْ را جنس فا کلمه کردن جائز است بعد از آن جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال سین که واقعه شود
در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَالْ چون سَمِعَ را بر باب اِفْتِعَالْ بردند ما قبل او همزه در آوردند و بعد از سین تا زائده کنند
اِسْتَمَعَ شد صرف صغیر اِسْتَمَعَ یَسْتَمِعُ اِسْتِمَاعًا الخ میخوانند چون سین واقعه شده در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَالْ
تا اِفْتِعَالْ را جنس فا کلمه کنند بعده جنس را در جنس ادغام کنند وجوبا اِسَّمَعَ شد صرف صغیر اِسَّمَعَ یَسَّمِعُ اِسِّمَاعًا الخ
سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد در آنجا اول را جنس ثانی کنند جواب سین از حروف صفیری است اگر تا کنند صفت
او گم شود یا این جواب که این صفت بسیار محبوب است یعنی صَفِیرِیَتْ حروف که تلفظ آنها مانند آواز طائر بشنیده شود
و یا این جواب که حروف صفیری را مخرج کلان است و مخرج تا خورد است کلان چیز در خورد جا نیاید مثال شین چون
شَبِهَ را بر باب اِفْتِعَالْ بردند اِشْتَبَهَ شد صرف صغیر اِشْتَبَهَ یَشْتَبِهُ اِشْتِبَاهًا الخ شین واقعه شده در مقابله
فا کلمه در باب اِفْتِعَالْ تا اِفْتِعَالْ را شین کرده اِشْشَبَهَ شد دو شین باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در
ثانی ادغام کردند اِشَّبَهَ شد صرف صغیر اِشَّبَهَ یَشَّبِهُ اِشِّبَاهًا الخ سوال هر جا که ادغام متقاربین باشد اول را از
جنس ثانی کنند شما چرا ثانی را جنس اول کرده جواب که شین از حروف ضُوِی مُتَفَشِّی است و حروف ضُوِی
مُتَفَشِّی را لاغر شدن لب نشترا در حروف دیگر ادغام نشوند **قانون** ضاد صاد طا ظا اگر یکے از ایشان واقعه

شود در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را طا کنند وجوبًا و اگر طا واقعه شود ادغام کنند وجوبًا
مگر ظا واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که ظا را طا کردن جائز است و عکس هم هست
اگر صاد ضاد واقعه شوند ادغام و اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که طا را صاد ضاد کردن جائز
است نه عکس **مطلب** قانون چیست صاد ضاد طا ظا اگر یکے ازیشاں چهار حروف واقعه شوند در مقابله
فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را طا کردن واجب است باز دیده شود اگر طا واقعه شود ادغام کردن واجب است
اگر ظا واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز است ادغام بایں طور که ظا را طا کردن هم جائز است و طا را ظا کردن هم جائز است اگر صاد ضاد واقعه شود ادغام و اظهار
هر دو جائز اند ادغام بایں طور طا را صاد ضاد کردن جائز است و صاد ضاد را طا کردن جائز نیست مثال طا چوں طَلَبَ را بر
باب اِفْتِعَال بردند اِطْتَلَبَ شد ایں طا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را از جنس فاکلمه کردند اِطْطَلَبَ
شد دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَبَ شد صرف صغیر اِطَّلَبَ یَطَّلِبُ اِطِّلَابًا الخ
مثال ظا چوں ظَلَمَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِظْتَلَمَ شد ایں ظا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال
تاءِ اِفْتِعَال را طا کردن واجب است اِظْطَلَمَ شد اِظْطَلَمَ یَظْطَلِمُ اِظْطِلَامًا الخ ایں طا را ظا کنی اِظْظَلَمَ
شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِظَّلَمَ شد صرف صغیر
اِظَّلَمَ یَظَّلِمُ اِظِّلَامًا الخ ظا را طا کنی هم جائز است ظا را طا کردند اِطْطَلَمَ شد دو طا باهم آمدند اول ساکن ثانی
متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِطَّلَمَ یَطَّلِمُ اِطِّلَامًا الخ مثال صاد چوں صَبَرَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِصْتَبَرَ
شد ایں صاد واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را طا کردند اِصْطَبَرَ شد صرف صغیر بطریقه اظهار
اِصْطَبَرَ یَصْطَبِرُ اِصْطِبَارًا الخ صورت ادغام طا را صاد کردند اِصْصَبَرَ شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم
آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِصَّبَرَ یَصَّبِرُ اِصِّبَارًا الخ شد سوال هر انجا که ادغام متقاربین
باشد در انجا اول را جنس ثانی کنند درینجا ثانی را جنس اول کردی جواب هر انجا که ادغام متقاربین باشد در انجا اول
را جنس ثانی کنند مگر درینجا ثانی را جنس اول کنند تا وصف صفیری ایں گم نشود ایں وصف بسیار مرغوب است بایں
جواب دهند هر حرف صفیری اند مخرج ایں کلان است و کلان در خورد قرار نگنجد مثال ضاد ضَرَبَ را بر باب اِفْتِعَال
بردند اِضْتَرَبَ شد ایں ضاد واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را طا کرده اِضْطَرَبَ شد

صرف صغیر اِضْطَرَبَ یَضْطَرِبُ اِضْطِرَابًا الخ صورت ادغام طا را ضاد کردند اِضْضَرَبَ شد اول را در ثانی
ادغام کردند اِضَّرَبَ یَضَّرِبُ اِضِّرَابًا الخ سوال هر انجا که ادغام متقاربین باشد آنجا اول را در ثانی ادغام کنند
شما دیگر را جنس اولی کنی جواب ضاد از حروف ضَوِی مُشفِّر است و حروف ضوی مشفر دیگر بلا ادغام نشوند
قانون دال ذال زا اگر یکے ازیشاں واقعه شود در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال
را دال کنند وجوبًا اگر دال واقعه شود ادغام کنند وجوبًا اگر ذال واقعه شود ادغام و اظهار هر دو جائز اند
ادغام بایں طور که دال را ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است اگر زا واقعه شود ادغام و اظهار
هر دو جائز اند ادغام بایں طور که دال را زا کردن جائز است و زا را دال کردن جائز نیست **مطلب**
قانون چیست دال ذال زا اگر یکے ازیشاں سه حروف فاکلمه واقعه شوند در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را دال کردن واجب
است اگر دال واقعه شود ادغام واجب است مگر ذال واقعه شود ادغام اظهار هر دو جائز اند ادغام بایں طور که دال را
ذال کردن و ذال را دال کردن جائز است اگر زا واقعه شود اظهار خواندن جائز است ادغام کردن هم جائز است ادغام
بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را دال کردن جائز نیست مثال دال چوں دَرَكَ را بر باب اِفْتِعَال بردند
اِدْتَرَكَ شد ایں دال واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را دال کردند اِدْدَرَكَ شد اول را در
ثانی ادغام کردند اِدَّرَكَ شد صرف صغیر اِدَّرَكَ یَدَّرِكُ اِدِّرَاكًا الخ شد مثال ذال ذَكَرَ را بر باب اِفْتِعَال
بردند اِذْتَكَرَ شد چوں ذال واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را دال کردند اِذْدَكَرَ شد
اظهار بایں طور صرف صغیر اِذْدَكَرَ یَذْدَكِرُ اِذْدِكَارًا الخ شد اگر ادغام خوانند هم جائز است ادغام بایں طور دال را
ذال کنند هم جائز است و ذال را دال کنند هم جائز است دال را ذال کردند اِذْذَكَرَ شد پس دو ذال باهم آمدند اول
ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِذَّكَرَ شد اِذَّكَرَ یَذَّكِرُ اِذِّكَارًا الخ اگر ذال را دال کرده دال را در دال
ادغام کنند هم جائز است در آں وقت که دال کردند اِدْدَكَرَ شد پس دو دال باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را
در ثانی ادغام کردند اِدَّكَرَ شد صرف صغیر اِدَّكَرَ یَدَّكِرُ اِدِّكَارًا الخ مثال زا زَلَفَ را بر باب اِفْتِعَال بردند اِزْتَلَفَ
شد ایں زا واقعه شد در مقابله فاکلمه در باب اِفْتِعَال تاءِ اِفْتِعَال را دال کردند اِزْدَلَفَ شد صرف صغیر صورت اظهار
اِزْدَلَفَ یَزْدَلِفُ اِزْدِلَافًا الخ اگر ادغام کنند هم جائز است ادغام بایں طور دال را زا کردن جائز است زا را

دال کردن جائز نیست و دال را زا کرده ازدلف شد بعده دو زا باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی
ادغام کردند ازّلف شد صرف صغیر ازّلف یزّلف ازّلافا الخ سوال ہر جاکه ادغام متقاربین باشد آنجا اول را
جنس ثانی کنند شما دیگر را جنس اولی کنی جواب زا از حروف صفیری است اگر حروف صفیری را جنس دیگر کنم تا وصف
صفیری ہیں گم شود ایں وصف بسیار مرغوب است یا ایں جواب دہم حروف صفیری را مخرج کلان ہست کلان در خورد داخل
شود **قانون** ثا که واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب افتعال ادغام کنند وجوبًا ادغام بایں طور که
تا را ثا کردن و ثا را تا کردن جائز است لیکن صورت اول بہتر است یعنی تا را ثا کردن **مطلب**
قانون چیست ثا که واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب افتعال ادغام کردن واجب است ادغام ایں طور که تا را ثا کرده
ادغام کنند جائز است یا که ثا را تا کرده ادغام کنند ہم جائز است ایں در قانونچه کهیوالی گفته است که ادغام کردن واجب
است سیبویه گوید که اظهار ہم جائز است اگر در قانونچه گفته که تا را ثا کردن اولی است و از کتب صرف جاربردی که شرح شافیه
و غیره معلوم شود که ثا را تا کردن افصح است و عکس فصیح مثال ثا چوں ثقل را بر افتعال بری اثتقل شد اظهار نزد سیبویه
صرف صغیر اثتقل یثتقل اثتقالا الخ ادغام کردن واجب است ثا را ثا کرده ادغام کردن جائز است ثا را تا کرده
ادغام کردن ہم جائز است بعده تا را ثا کردند اثّقل شد صرف صغیر اثّقل یثّقل اثّقالا الخ اگر ثا را تا کنند ہم جائز است
ثا را تا کردند اتتقل شد بعده دو تا باہم آمدند اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اتّقل شد صرف صغیر
اتّقل یتّقل اتّقالا الخ اما تا کردن تا ادغام کردن از ہمه بہتر است **قانون** تا دال ذال زا سین شین صاد
ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعه شود در مقابله عین کلمه در باب افتعال تا افتعال را از جنس عین کلمه
کنند جوازًا بعده جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعه شود ادغام کنند جوازًا اگر یکے از ایشاں
واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب تفعّل یا تفاعل تا ایں ہر دو باب را از جنس فا کلمه کنند جوازًا ایں
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبًا اگر تا واقعه شود ادغام کنند جوازًا **مطلب** قانون چیست تا
دال ذال زا سین شین صاد ضاد طا ظا اگر یکے از ایشاں واقعه شود در مقابله عین کلمه در باب افتعال تا افتعال را
از جنس عین کلمه کردن جائز است بعد از آں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است اگر تا واقعه شود مقابله فا کلمه در
باب افتعال ادغام کردن جائز است اگر یکے از ایشاں واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب تفعّل یا تفاعل تا ایں

ہر دو باب را از جنس فا کلمه کردن جائز است بعد از آں جنس را در جنس ادغام کردن واجب است اگر تا در مقابله
فا کلمه ایں ہر دو باب واقعه شود ادغام کردن جائز است اگر کسے سوال کند که تا را چرا تنها آورید جواب دہند یک
ایں وجه است و در آنجا دیگراں را جنس عین کلمه کردن حاجت رسد در آں اگر جنس شوند تا ادغام واجب شود
در اینجا ادغام جائز است مثال حرف تا که چوں کتر را بر باب افتعال بردند اکتتر شد اظهار خوانند صرف صغیر
اکتتر یکتتر اکتتارا الخ تا واقعه شده در مقابله عین کلمه در باب افتعال تا افتعال را از جنس عین کلمه کردن
جائز است چوں جنس عین کلمه کردند اکتتر شد در یں صورت ادغام واجب است اما ادغام بدو طریقه
جائز است اگر حرکت تاء اولی را نقل کرده کاف را دہند ہم جائز است اگر حرکت تا را حذف کنند ہم جائز است ادغام
کنند ہم جائز است اگر حرکت تاء اولی را نقل کنند ما قبل را دادند اول را در ثانی ادغام کنند اکتّر شد ما بعد ہمزه
وصلی متحرک شد ہمزه را ساقط کردند از برائے استغنا کتّر شد صرف صغیر کتّر یکتّر کتّارا الخ اگر حرکت تاء اول را
حذف کنند ہم جائز است حرکت تاء اول را ساقط کردند اول را در ثانی ادغام کردند بعده التقاء ساکنین شد میاں
کاف و تا کاف را حرکت کسره دادند اکتّر شد ما بعد ہمزه وصلی متحرک شد ہمزه را حذف کردند از برائے استغنا کتّر
شد صرف صغیر کتّر یکتّر کتّارا الخ بعض ہمزه وصلی را ساقط نکنند اکتّر یکتّر اکتّارا الخ آنہا که ہمزه وصلی را ساقط
کنند بایں دلیل که ما بعد ہمزه وصلی متحرک شد ہمزه از جہت استغنا ساقط شد و آنہا که ہمزه را ساقط نه کنند گویند
که حرکت عارضی در حکم سکون است و در ماضی معلوم پنج وجه جائز است اکتتر کتّر اکتّر کتّر اکتّر و در ماضی مجهول
پنج وجه جائز است اکتتر کتّر اکتّر کتّر اکتّر و در مضارع معلوم سه وجه جائز است یکتتر یکتّر یکتّر
و در مصدر پنج وجه جائز است اکتتارا کتّارا اکتّارا کتّارا اکتّارا و در اسم فاعل چہار وجه است مکتتر
مکتّر مکتّر مکتّر از برائے تابعداری میم و در اسم مفعول چہار وجه است مکتتر مکتّر مکتّر مکتّر از برائے
متابعت میم و در امر حاضر پنج وجه است اکتتر کتّر اکتّر کتّر اکتّر مثال دال فدر مثال ذال عذر
مثال زا عزل مثال سین کسب مثال شین بشر مثال صاد بصر مثال ضاد غضب مثال
طا خطب مثال ظا نظر مثال تا فتل مثال که ثا واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب تفعّل ثقل بر باب
تفعّل بری تثقّل شد تثقّل یتثقّل تثقّلا الخ تا واقعه شده در مقابله فا کلمه در باب تفعّل اگر تا را ثا کرده

ثارا در ثا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید همزهٔ وصلی در اولش در آوردند اِثَّقَلَ شد اِثَّقَلَ یَثَّقَلُ اِثِّقَالاً الخ
مثال دال دَرَکَ مثال ذال ذَکَرَ مثال زا زَلَفَ مثال سین سَمِعَ مثال شین شَبِعَ مثال صاد
صَبَرَ مثال ضاد ضَرَبَ مثال طا طَلَبَ مثال ظا ظَلَمَ مثال نا نَزَکَ مثال ثاکه واقعه شود در مقابله فاکلمه
در باب تفاعل ثَقُلَ را بر باب تفاعل بری تَثَاقَلَ شد تَثَاقَلَ یَتَثَاقَلُ تَثَاقُلاً الخ این ثا واقعه شد
در مقابله فاکلمه باب تفاعل آن تا را ثا کرده ثا را در ثا ادغام کردند ابتدا بساکن لازم آید در اولش همزه وصلی در آوردند
اِثَّاقَلَ یَثَّاقَلُ اِثِّاقُلاً الخ مثال باقی گذشته اند **قانون** تا ثا دال ذال زا را سین شین صاد
ضاد طا ظا نون اگر یکے ازیشاں واقعه شود بعد لام ال آں لام ال را جنس مابعد کنند بعده
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبا اگر یکے ازیشاں واقعه شود بعد لام غیر ال آں لام را
جنس مابعد کنند جوازا بعده جنس را در جنس ادغام کنند وجوبا سوائی را چراکه درینجا واجب است
مطلب قانون چیست اگر یکے ازایشاں واقعه شود بعد لام ال آں لام ال را جنس مابعد کنند بعده
جنس را در جنس ادغام کنند وجوبا مثال آں اَلتَّاءُ اَلثَّاءُ اَلدَّالُ اَلذَّالُ اَلرَّاءُ اَلسِّیْنُ اَلشِّیْنُ اَلصَّادُ اَلضَّادُ
اَلطَّاءُ اَلظَّاءُ اَلنُّوْنُ در اصل اَلْتَاءُ اَلْثَاءُ اَلْدَالُ اَلْصَادُ اَلْنُوْنُ وغیره بودند این حروف واقعه شده اند بعد
لام ال آں لام ال را جنس مابعد کردن واجب است بعده جنس را در جنس ادغام کردن واجب
است اَلتَّاءُ اَلثَّاءُ اَلنُّوْنُ وغیره خواندن واجب است اگر این حروف واقعه شوند بعد غیر لام ال آں
لام ال را جنس مابعد کردن جائز است بعده جنس را در جنس ادغام کردن واجب است مثال هَتَّاءُ
هَثَّاءُ هَنُّوْنُ وغیره اند در اصل هَلْتَاءُ هَلْثَاءُ هَلْنُوْنُ الخ بودند این حروف واقعه شده اند بعد غیر
لام ال آں لام ال را جنس مابعد کردن جائز است بعده جنس را در جنس ادغام کردن واجب
است هَتَّاءُ هَثَّاءُ هَنُّوْنُ وغیره خواندن جائز است لیکن هَنُّوْنُ خواندن اَقْبَح است سوائی
را چراکه درانجا واجب است اگر را واقعه شود بعد غیر لام ال آں لام ال را جنس مابعد کردند جنس را
در جنس ادغام کردن واجب است مثال را قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی در
اصل قُلْ رَبِّ اغْفِرْ وبَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی بودند را واقعه شد بعد غیر لام ال آں لام را

جنس مابعد کردن جنس را در جنس ادغام کردن هر دو واجب اند قُلْ رَّبِّ اغْفِرْ وبَلْ رَّفَعَهُ
اللّٰهُ تعالی خواندن واجب است لیکن اختلاف است در بَلْ رَّانَ نزد قاریان وصرفیان صرفی
ادغام کنند وجوبا بَلْ رَّانَ میخوانند قاری گویند که درینجا سکته است سکته جدا است درمیان ادغام
و اظهار خوانده شود این از حفص مروی است بَلْ رَانَ میخوانند این حروف را حروف شمسی
گویند سوال این را شمسی چرا گویند جواب باین وقت که شمس بیروں آید ستارگاں را پوشیده کند این
هم بعد لام ال آیند لام ال را پوشیده کنند دیگر حروف را حروف قمری گویند سوال این را قمری چرا
گویند جواب باین وقت که قمر بیروں آید ستارگان را پوشیده نه کنند این هم بعد لام ال آیند و لام ال را
پوشیده نه کنند

شروع ابواب ثلاثی مجرّد صحیح

باب دوئم

از آں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرّد صحیح از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چوں اَلنَّصْرُ وَالنُّصْرَةُ یاری کردن نَصَرَ یَنْصُرُ نَصْرًا فَهُوَ نَاصِرٌ وَنُصِرَ یُنْصَرُ نَصْرًا فَذَاكَ مَنْصُوْرٌ لَمْ یَنْصُرْ لَمْ یُنْصَرْ لَا یَنْصُرُ لَا یُنْصَرُ لَنْ یَنْصُرَ لَنْ یُنْصَرَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اُنْصُرْ وَالنَّهْیُ عَنْهُ لَا تَنْصُرْ لَا تُنْصَرْ لَا یُنْصَرْ وَالظَّرْفُ مِنْهُ مَنْصَرٌ مَنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرٌ وَالْاٰلَةُ مِنْهُ مِنْصَرٌ مِنْصَرَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرٌ وَمِنْصَرَةٌ مِنْصَرَتَانِ مَنَاصِرُ مُنَیْصِرَةٌ مِنْصَارٌ مِنْصَارَانِ مَنَاصِیْرُ مُنَیْصِیْرٌ وَاَفْعَلُ التَّفْضِیْلِ الْمُذَکَّرُ مِنْهُ اَنْصَرُ اَنْصَرَانِ اَنْصَرُوْنَ اَنَاصِرُ اُنَیْصِرٌ وَالْمُؤَنَّثُ مِنْهُ نُصْرٰی نُصْرَیَانِ نُصْرَیَاتٌ نُصَرٌ نُصَیْرٰی وفعل التعجب منه مَا اَنْصَرَهٗ وَاَنْصِرْ بِهٖ وَنَصُرَ

باب سیوم از آں شش باب صرف صغیر ثلاثی مجرّد صحیح از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْعِلْمُ وَالْعَلَامَةُ دانستن عَلِمَ یَعْلَمُ عِلْمًا فَهُوَ عَالِمٌ وَعُلِمَ یُعْلَمُ عِلْمًا فَذَاكَ مَعْلُوْمٌ لَمْ یَعْلَمْ لَمْ یُعْلَمْ لَا یَعْلَمُ لَا یُعْلَمُ الخ

باب چهارم از آں شش باب فَعَلَ یَفْعَلُ چوں اَلْمَنْعُ باز داشتن مَنَعَ یَمْنَعُ مَنْعًا فَهُوَ مَانِعٌ وَمُنِعَ یُمْنَعُ مَنْعًا فَذَاكَ مَمْنُوْعٌ لَمْ یَمْنَعْ لَمْ یُمْنَعْ لَا یَمْنَعُ لَا یُمْنَعُ الخ

باب پنجم از آں شش باب فَعِلَ یَفْعِلُ چوں اَلْحَسْبُ وَالْحِسَابُ وَالْحُسْبَانُ شمردن و پنداشتن حَسِبَ یَحْسِبُ حَسْبًا فَهُوَ حَاسِبٌ وَحُسِبَ یُحْسَبُ حَسْبًا فَذَاكَ مَحْسُوْبٌ الخ

باب ششم از آں شش باب فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلشَّرَفُ وَالشَّرَافَةُ بزرگ شدن شَرُفَ یَشْرُفُ شَرَفًا فَهُوَ شَرِیْفٌ وَشُرِفَ یُشْرَفُ شَرَفًا فَذَاكَ مَشْرُوْفٌ الخ

صرف کبیر صفت مُشَبَّہ شَرِیْفٌ شَرِیْفَانِ شَرِیْفُوْنَ شِرَافٌ شُرُوْفٌ شُرَفَاءُ شُرْفَانٌ شِرْفَانٌ اَشْرَافٌ اَشْرِفَاءُ اَشْرِفَةٌ شَرِیْفَةٌ شَرِیْفَتَانِ شَرِیْفَاتٌ شَرَائِفُ شُرَّفٌ شُرَیِّفٌ وَشُرَیِّفَةٌ

شروع ابواب ثلاثی مزید فیہ

باب اوّل

صرف صغیر ثلاثی مزید فیہ صحیح از باب اِفْعَال چوں اَلْاِکْرَامُ بزرگی دادن اَکْرَمَ یُکْرِمُ اِکْرَامًا فَهُوَ مُکْرِمٌ وَاُکْرِمَ یُکْرَمُ اِکْرَامًا فَذَاكَ مُکْرَمٌ لَمْ یُکْرِمْ لَمْ یُکْرَمْ لَا یُکْرِمُ لَا یُکْرَمُ لَنْ یُکْرِمَ لَنْ یُکْرَمَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ اَکْرِمْ لِیُکْرَمْ لِیُکْرِمْ لِیُکْرَمْ وَالنَّهْیُ عَنْهُ لَا تُکْرِمْ لَا تُکْرَمْ لَا یُکْرِمْ لَا یُکْرَمْ اَلظَّرْفُ مِنْهُ مُکْرَمٌ مُکْرَمَانِ مُکْرَمَاتٌ الخ

باب دوئم از تَفْعِیْل چوں اَلتَّکْرِیْمُ بزرگی دادن کَرَّمَ یُکَرِّمُ تَکْرِیْمًا فَهُوَ مُکَرِّمٌ وَکُرِّمَ یُکَرَّمُ تَکْرِیْمًا فَذَاكَ مُکَرَّمٌ لَمْ یُکَرِّمْ لَمْ یُکَرَّمْ الخ

باب سیوم از مُفَاعَلَة چوں اَلْمُضَارَبَةُ بایکدیگر زدن ضَارَبَ یُضَارِبُ مُضَارَبَةً فَهُوَ مُضَارِبٌ وَضُوْرِبَ یُضَارَبُ مُضَارَبَةً فَذَاكَ مُضَارَبٌ لَمْ یُضَارِبْ لَمْ یُضَارَبْ لَا یُضَارِبُ لَا یُضَارَبُ لَنْ یُضَارِبَ لَنْ یُضَارَبَ الخ

باب چهارم از تفعّل چوں التَّصَرُّفُ دست اندازی کردن در کاری تَصَرَّفَ یَتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فهو مُتَصَرِّفٌ وتُصُرِّفَ یُتَصَرَّفُ تَصَرُّفًا فذاک مُتَصَرَّفٌ الخ

باب پنجم از تفاعل چوں التَّضَارُبُ بایک دیگر زدن تَضَارَبَ یَتَضَارَبُ تَضَارُبًا فهو مُتَضَارِبٌ وتُضُورِبَ یُتَضَارَبُ تَضَارُبًا فذاک مُتَضَارَبٌ لَمْ یَتَضَارَبْ لَمْ یُتَضَارَبْ لَا یَتَضَارَبُ لَا یُتَضَارَبُ لَنْ یَتَضَارَبَ لَنْ یُتَضَارَبَ الخ

باب ششم از افتعال چوں الاِکْتِسَابُ بکوشش حاصل نمودن اِکْتَسَبَ یَکْتَسِبُ اِکْتِسَابًا فهو مُکْتَسِبٌ واُکْتُسِبَ یُکْتَسَبُ اِکْتِسَابًا فذاک مُکْتَسَبٌ لَمْ یَکْتَسِبْ لَمْ یُکْتَسَبْ لَا یَکْتَسِبُ لَا یُکْتَسَبُ لَنْ یَکْتَسِبَ لَنْ یُکْتَسَبَ الخ

باب هفتم از انفعال چوں الاِنْصِرَافُ گردیدن اِنْصَرَفَ یَنْصَرِفُ اِنْصِرَافًا فهو مُنْصَرِفٌ وانْصُرِفَ یُنْصَرَفُ اِنْصِرَافًا فذاک مُنْصَرَفٌ لَمْ یَنْصَرِفْ لَمْ یُنْصَرَفْ لَا یَنْصَرِفُ لَا یُنْصَرَفُ لَنْ یَنْصَرِفَ لَنْ یُنْصَرَفَ الامر منه اِنْصَرِفْ لِتَنْصَرِفْ لِیَنْصَرِفْ لِیُنْصَرَفْ الخ

باب هشتم از افعلال چوں الاِحْمِرَارُ بسیار سرخ شدن اِحْمَرَّ یَحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فهو مُحْمَرٌّ واُحْمُرَّ یُحْمَرُّ اِحْمِرَارًا فذاک مُحْمَرٌّ لَمْ یَحْمَرَّ لَمْ یُحْمَرَّ لَا یَحْمَرُّ لَا یُحْمَرُّ لَنْ یَحْمَرَّ لَنْ یُحْمَرَّ الامر منه اِحْمَرَّ اِحْمَرِّ اِحْمَرِرْ لِتَحْمَرَّ لِتَحْمَرِّ لِتَحْمَرِرْ الخ

باب نهم از افعیلال چوں الاِحْمِیرَارُ بسیار سرخ شدن اِحْمَارَّ یَحْمَارُّ اِحْمِیرَارًا فهو مُحْمَارٌّ واُحْمُورَّ یُحْمَارُّ اِحْمِیرَارًا فذاک مُحْمَارٌّ لَمْ یَحْمَارَّ لَمْ یُحْمَارَّ لَا یَحْمَارُّ لَا یُحْمَارُّ لَنْ یَحْمَارَّ لَنْ یُحْمَارَّ الامر منه اِحْمَارَّ اِحْمَارِّ اِحْمَارِرْ الخ

باب دهم از افعوعال چوں الاِحْدِیدَابُ کوژپشت شدن اِحْدَوْدَبَ یَحْدَوْدِبُ اِحْدِیدَابًا فهو مُحْدَوْدِبٌ واُحْدُودِبَ یُحْدَوْدَبُ اِحْدِیدَابًا فذاک مُحْدَوْدَبٌ لَمْ یَحْدَوْدِبْ لَمْ یُحْدَوْدَبْ لَا یَحْدَوْدِبُ لَا یُحْدَوْدَبُ لَنْ یَحْدَوْدِبَ لَنْ یُحْدَوْدَبَ الامر منه اِحْدَوْدِبْ لِتَحْدَوْدِبْ لِیَحْدَوْدِبْ لِیُحْدَوْدَبْ الخ

باب یازدهم از استفعال چوں الاِسْتِخْرَاجُ طلب خروج کردن اِسْتَخْرَجَ یَسْتَخْرِجُ اِسْتِخْرَاجًا فهو مُسْتَخْرِجٌ واُسْتُخْرِجَ یُسْتَخْرَجُ اِسْتِخْرَاجًا فذاک مُسْتَخْرَجٌ لَمْ یَسْتَخْرِجْ لَمْ یُسْتَخْرَجْ لَا یَسْتَخْرِجُ لَا یُسْتَخْرَجُ لَنْ یَسْتَخْرِجَ لَنْ یُسْتَخْرَجَ الامر منه اِسْتَخْرِجْ لِتُسْتَخْرَجْ لِیَسْتَخْرِجْ الخ

باب دوازدهم از افعوّال چوں الاِجْلِوَّاذُ شتافتن اِجْلَوَّذَ یَجْلَوِّذُ اِجْلِوَّاذًا فهو مُجْلَوِّذٌ واُجْلُوِّذَ یُجْلَوَّذُ اِجْلِوَّاذًا فذاک مُجْلَوَّذٌ لَمْ یَجْلَوِّذْ لَمْ یُجْلَوَّذْ لَا یَجْلَوِّذُ لَا یُجْلَوَّذُ لَنْ یَجْلَوِّذَ لَنْ یُجْلَوَّذَ الامر منه اِجْلَوِّذْ الخ

بدانکه رباعی مجرد را یک باب است از باب فَعْلَلَة چوں الدَّحْرَجَةُ والدِّحْرَاجُ سنگ غلطانیدن دَحْرَجَ یُدَحْرِجُ دَحْرَجَةً فهو مُدَحْرِجٌ ودُحْرِجَ یُدَحْرَجُ دَحْرَجَةً فذاک مُدَحْرَجٌ لَمْ یُدَحْرِجْ لَمْ یُدَحْرَجْ لَا یُدَحْرِجُ لَا یُدَحْرَجُ لَنْ یُدَحْرِجَ لَنْ یُدَحْرَجَ الامر منه دَحْرِجْ لِتُدَحْرَجْ لِیُدَحْرِجْ لِیُدَحْرَجْ والنهی عنه لَا تُدَحْرِجْ لَا تُدَحْرَجْ لَا یُدَحْرِجْ لَا یُدَحْرَجْ الخ

بدانکه رباعی مزید فیه را سه باب است بحسب استقرا

باب اول از تفعلل چوں التَّدَحْرُجُ سنگ غلطانیدن تَدَحْرَجَ یَتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجًا فهو مُتَدَحْرِجٌ وتُدُحْرِجَ یُتَدَحْرَجُ تَدَحْرُجًا فذاک مُتَدَحْرَجٌ الخ

باب دوم از افعنلال چوں الاِحْرِنْجَامُ انبوه شدن شتران بر آب اِحْرَنْجَمَ یَحْرَنْجِمُ اِحْرِنْجَامًا فهو مُحْرَنْجِمٌ واُحْرُنْجِمَ یُحْرَنْجَمُ اِحْرِنْجَامًا فذاک مُحْرَنْجَمٌ لَمْ یَحْرَنْجِمْ لَمْ یُحْرَنْجَمْ لَا یَحْرَنْجِمُ لَا یُحْرَنْجَمُ الخ

باب سیوم از افعلّال چوں الاِقْشِعْرَارُ برخواستن موی بر بدن اِقْشَعَرَّ یَقْشَعِرُّ اِقْشِعْرَارًا فهو مُقْشَعِرٌّ واُقْشُعِرَّ یُقْشَعَرُّ اِقْشِعْرَارًا فذاک مُقْشَعَرٌّ لَمْ یَقْشَعِرَّ لَمْ یُقْشَعَرَّ لَمْ یَقْشَعِرِرْ الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب مثال

تعلیل

عِدَةٌ دراصل وِعْدٌ بود کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده بما بعد داده عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش درآوردند عِدَةٌ شد یا که عِدَةٌ دراصل وِعْدٌ بود واو را بمعه حرکت انداخته عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش درآوردند عین کلمه را حرکت کسره دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَةٌ شد. یا عِدَةٌ دراصل وِعْدٌ بود کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده بما بعد داده عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش قرار دادند عِدَةٌ شد یا دراصل وِعْدَةٌ بود واو را بمعه حرکت انداخته عوضش تا بفتحه ماقبل در آخرش قرار دادند عین کلمه را حرکت کسره دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ عِدَةٌ شد. هر آنکس که حرکت واو را نقل کرده بما بعد دادند آں ایں دلیل دهند اگر حرکت واو بسوی مابعد ندهیم تا عین کلمه را حرکت ضروری است این قریب است ایں را نقل کرده بما بعد داده چرا چیزیکه درخانه خود باشد از بیروں آوردن آں شئ ثقل باشد. ازیں وجه حرکت نقل کرده بما بعد داده و هر آنکس که واو را بمعه حرکت انداختند آں ایں دلیل دهند که حرکت همه وقت بسوی ماقبل نقل کرده شود مابعد را کسے ندهد عین کلمه را حرکت کسره دادن بموافق قاعده است لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ سوال شما واو را در اول حذف کنید و عوضش تا در آخرش درآورید که ایں قاعده است هر آنجا که شیئے حذف شود در آنجا عوض آورده شود جواب اگر تا را در اول قرار دادند تا التباس آید بمضارع معلوم تَعِدُ صورةً سوال ایں طرف گوئی که تا عوض واو است و ایں طرف گوئی که عِدَةٌ دراصل وِعْدَةٌ است که مجتمع شدن عوض و معوض عنه ممتنع است جواب تا را عوض واو اعتبار کنند بعد حذف کردن

واو دریں جائز است **قانون** هر واو که واقع شود در مقابله فاکلمه در مصدر و مصدر بر وزن فِعْلٌ باشد و در مضارع معلوم آں حذف شده باشد کسره آں واو را نقل کرده بما بعد دهند و آں واو را حذف کنند و عوضش تا در آخرش درآورند بقاعده اِقَامَةٌ قاعده اِقَامَةٌ این است هر حرف که در مصدر ساقط شود سوا التقاء التنوین عوضش تا در آخرش درآورند وجوباً اِلَّا لُغَةٌ و مِئَةٌ شاذ است **مطلب** قانون چیست واو واقعه شود مقابله فاکلمه در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شده باشد کسره آں واو را نقل کرده بما بعد دهند و عوضش تا در آخرش درآورند وجوباً مثال عِدَةٌ دراصل وِعْدٌ بود ایں واو واقعه شد در مقابله فاکلمه در مصدر و مضارع معلوم آں حذف شده است چوں تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ کسره آں واو را نقل کرده بما بعد دهند و آں واو را حذف کنند و عوضش تا در آخرش درآوردند وجوباً عِدَةٌ خواندن واجب است ایں واو را حذف کنند و تا عوض در آخرش درآورند بقاعده اِقَامَةٌ قاعده اِقَامَةٌ اینست هر حرف که حذف شود در مصدر بلا التقاء التنوین تا عوض در آخرش درآورند مثال آں اِقَامَةٌ اِسْتِقَامَةٌ دراصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند حرکت واو را نقل کرده ماقبل را دادند آں واو را بالف بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان هر دو الف بعض صرفی اولی را حذف کنند بعض ثانی را حذف کنند تا عوض در آخرش درآوردند التقاء التنوین چه است یک ساکن تنوین باشد و دیگر کسے باشد ما گفته که سوا التقاء التنوین باشد احتراز شد که باشد مثال آں هُدًى مَعْنًى دراصل هُدَيٌ مَعْنَيٌ بودند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند هُدَانْ مَعْنَانْ شدند دریں جا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که سوا التقاء التنوین باشد دریں جا التقاء التنوین است ایں تا را بوقت اضافت ساقط کردن جائز است مثال حذف اِقَامُ الصَّلٰوةِ عَلَى الْاَمْرِ الَّذِيْ دراصل اِقَامَةَ عِدَةٌ بودند چوں مضاف کردند تا ساقط شد اِقَامَ الصَّلٰوةِ عَلَى الْاَمْرِ الَّذِيْ خواندن جائز است اما لُغَةٌ و مِئَةٌ شاذ است لُغَةٌ دراصل لُغْوٌ یا لُغَيٌ و مِئَةٌ دراصل مِئْيٌ بودند واو و یا متحرک ماقبلش مفتوح بود آں واو و یا را بالف بدل کردند لُغَانْ و مِئَانْ شدند قیاس ایں بود که دریں جا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته سوا التقاء التنوین باشند دریں جا التقاء التنوین است تا در آخرش درآوردند ایں شاذ است ما گفته در مقابله فاکلمه در مصدر باشد احتراز شد که در مصدر نباشد چوں وِتْرٌ و وِدٌّ

ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در مصدر باشد ایں در اسم است ما گفتہ بروزن فِعْلٌ باشد احتراز شد از وَصْلٌ وِصَالٌ ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر و در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد و لیکن در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ بروزن فِعْلٌ باشد ایں بروزن فِعَالٌ است ما گفتہ در مضارع معلوم آں حذف شدہ باشد احتراز شد کہ نباشد مثال آں وَجِلٌ ایں واؤ واقعہ شد در مقابلہ فا کلمہ در مصدر بروزن فِعْلٌ است در ینجا قانون جاری نہ کنیم ما گفتہ در مضارع معلوم ایں حذف شدہ باشد در مضارع معلوم ایں حذف نیست اگر بریں وزن بیاید مثال آں جائز است ورنہ مثال فِضیٰ است

تعلیل مِیْعَادٌ در اصل مِوْعَادٌ بود واؤ ساکن مظہر ما قبلش مکسور آں واؤ را بیا بدل کردند مِیْعَادٌ شد

قانون ہر واؤ ساکن مظہر کہ واقعہ شود در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ ما قبل آں مکسور باشد آں واؤ را بیا بدل کنند وجوباً بایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد

مطلب قانون چیست واؤ ساکن ہم باشد مظہر ہم باشد در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ ہم نباشد باعث تحریک ہم موجود نباشد ما قبلش مکسور ہم باشد آں واؤ را بیا بدل کردن واجب است مثال مِیْعَادٌ در اصل مِوْعَادٌ بود ایں واؤ ساکن است مظہر است در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ نیست باعث تحریک ہم موجود نیست قبل ایں مکسور است ایں واؤ را بیا بدل کنی مِیْعَادٌ شد واؤ ساکن گفتہ احتراز شد از متحرک مثال آں عِوَضٌ مظہر گفتہ احتراز شد از مدغم چوں اِجْلِوَّاذًا ما گفتہ کہ در مقابلہ فا کلمہ در باب اِفْتِعَالٌ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال اِوْتَعَدَ ما گفتہ کہ قبل آں مکسور باشد احتراز شد از مفتوح و مضموم چوں قَوْلٌ قُوْلٌ ما گفتہ کہ باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِوَدَّةٌ در اصل اِوْدَدَةٌ بود حرکت دال اولیٰ را نقل کردہ پس اول ساکن ثانی متحرک اول را در ثانی ادغام کردند اِوَدَّةٌ شد

تعلیل وَعَدْتُّ در اصل وَعَدْتُ بود دال و تا قریب المخرج بہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کردند وَعَدْتُّ شد

قانون ہر دال ساکن ما بعد آں تا متحرک باشد سوائے تا اِفْتِعَالٌ آں دال را تا کنند بعدہٗ تا را در تا ادغام کنند وجوباً و در عکس عکس است

مطلب قانون چیست ہر دال ساکن کہ ما بعد آں تا متحرک باشد سوا تا اِفْتِعَالٌ

آں دال را تا کنند بعدہٗ تا را در تا ادغام کنند مثال وَعَدْتُّ در اصل وَعَدْتُ بود دال و تا قریب المخرج بہم آمدند دال را تا کردہ تا را در تا ادغام کنند وجوباً وَعَدْتُّ شد ما گفتہ کہ دال ساکن باشد ما بعد آں تا متحرک باشد سوا تا اِفْتِعَالٌ احتراز شد کہ نباشد مثال عِدَةٌ وَعَدَتْ در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ دال ساکن باشد ما بعد آں متحرک باشد در عِدَةٌ ہر دو متحرک اند و در وَعَدَتْ تا ساکن است و دال متحرک است ما گفتہ کہ سوا تا اِفْتِعَالٌ باشد احتراز شد کہ باشد مثال اِدْتَرَكَ ایں دال ساکن است ما بعد ایں تا متحرک است لیکن در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ تا اِفْتِعَالٌ نباشد اینجا است و در عکس عکس است

چہ مطلب کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد مثال فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ در اصل فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ بود ایں تا ساکن است ما بعد ایں دال متحرک است ایں تا ساکن را دال کنند بعدہٗ دال را در دال ادغام کنند فَلَمَّا اَثْقَلَتْ دَعَوَا اللّٰہَ (چوں زن گراں بار شد ہر دو دعا کردند) ہمچو اند ما گفتہ کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد احتراز شد کہ نباشد مثال آں سَکَتَتْ دَاعٍ قَالَتِ اُدْعُوْا در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا گفتہ کہ تا ساکن باشد ما بعد آں دال متحرک باشد در سَکَتَتْ دَاعٍ ہر دو متحرک اند و در قَالَتِ اُدْعُوْا دال ساکن است تا متحرک است

قانون ہر واؤ مضموم یا مکسور کہ واقعہ شود در اول کلمہ ما بعد آں واؤ دیگر واؤ متحرک نباشد ہمزہ شود جوازاً

مطلب قانون چیست واؤ مضموم یا مکسور باشد در اول کلمہ ما بعد آں دیگر واؤ متحرک نباشد پس نظر کنند اگر ما بعد آں واؤ متحرک باشد یا نباشد اگر باشد ساکن باشد مثال واؤ مضموم کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں واؤ نباشد چوں وُعِدَ وُجُوْهًا در ینجا اُعِدَ اُجُوْهًا خواندن جائز است مثال واؤ مکسور کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں واؤ نباشد مثال وِشَاحٌ جمیل، وِسَادَةٌ در ینجا اِشَاحٌ اِسَادَةٌ خواندن جائز است مثال واؤ مضموم کہ واقعہ شود در اول کلمہ و ما بعد آں واؤ متحرک نباشد بلکہ ساکن باشد چوں وُوْدِیَ در ینجا اُوْدِیَ خواندن جائز است ما گفتہ کہ واؤ مضموم یا مکسور باشد احتراز شد از مفتوح چوں وَعَدَ در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واؤ مضموم یا مکسور باشد در ینجا مفتوح است ما گفتہ کہ در اول کلمہ باشد احتراز شد از وسط و آخر و حکم وسط پیش آمدہ باشد مثال آخر کلمہ دَلْوٌ یَدْلُوْ ایں واؤ مضموم مکسور است و لیکن در ینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ در اول کلمہ باشد

دریںجا احتراز است ماگفته که مابعد آں واو متحرک نباشد احتراز شد که باشد چوں وُبِعِدَ اُوبِعِدَ دراصل
وُوبِعِدَ وُوبِعِدَ بودند ایں واو مضموم واقعہ شد در اول کلمہ لیکن دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفته که
مابعد آں دیگر واو متحرک نباشد دریںجا مابعد آں واو متحرک است **قانون** ہر واو مضموم مخفف
بضمہ لازمی درمقابلہ عین کلمہ سوا مضارع ہمزہ شود جوازاً او مضموم مخفف بضمہ لازمی در
مقابلہ عین کلمہ سوا مضارع ہمزہ شود جوازاً **مطلب** قانون چیست ہر واو مضموم مخفف باشد
ضمہ لازمی باشد درمقابلہ عین کلمہ باشد در مضارع نباشد آں واو را بہمزہ بدل کردن جائز است مثال آں
اُدُوْرٌ دریںجا اَدْعُرٌ خواندن جائز است ماگفته که مضموم باشد احتراز شد از مفتوح ومکسور چوں تَفَاوُتٌ تَفَاوِتٌ
دریںجا قانون جاری نہ کنیم ماگفته مضموم باشد دریںجا مفتوح ومکسور است ماگفته که واو مخفف باشد احتراز شد از مشدد
چوں تَقَوُّلٌ تَعَوُّذٌ دریںجا قانون جاری نہ کنیم ماگفته که واو مخفف باشد دریںجا مشدد است ضمہ لازمی گفت احتراز
شد از عارضی چوں دَاُوْنَ دراصل دَاوِیُوْنَ بود ضمہ بریا ثقیل بود نقل کردہ ماقبل را دادند پس یا ساکن ماقبلش
مضموم آں یا را بواو بدل کردند دَاوُوْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف کردند
دَاوُنَ شد دریںجا قانون جاری نہ کنیم ماگفته بضمہ لازمی باشد دریںجا عارضی است ماگفته که درمقابلہ عین کلمہ باشد
احتراز شد از فا و لام و زائدہ حکم فا گذشته است مثال لام زائدہ و دَلْوٌ تَرَهُوْكَ يَمُوْجُ فِيْ مَشْيِهٖ دریںجا
قانون جاری نہ کنیم ماگفته که درمقابلہ عین باشد دریںجا مقابلہ لام و زائدہ است ماگفته که در مضارع نباشد احتراز
شد که باشد مثال تَقُوْلُ دریںجا قانون جاری نہ کنیم ماگفته در مضارع نباشد دریںجا است کسے سوال کند که
ایں قانون اجوف است دریںجا چرا ذکر کردی جواب فاکلمہ و عین کلمہ را حکم یک است ایں جواب ہم است که ہر دو
قانون را حکم یک است **تعلیل** یَعِدُ تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ دراصل یَوْعِدُ تَوْعِدُ اَوْعِدُ نَوْعِدُ
بودند واو واقعہ شد بعد فتحہ علامت مضارع قبل کسرہ آں واو را حذف کردند یَعِدُ
تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ شدند یَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ دراصل یَوْضِعُ تَوْضِعُ اَوْضِعُ نَوْضِعُ
بودند واو واقعہ شد در باب مثال واوی برقیاس مَنَعَ یَمْنَعُ آں واو را حذف کردند
یَضَعُ تَضَعُ اَضَعُ نَضَعُ شدند **قانون** ہر باب مثال واوی از مَنَعَ یَمْنَعُ یا کہ ماضی آں

نیافته باشد یا مضارع معلوم آں بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آں فاکلمہ را
حذف کنند وجوباً ودر مضارع فَعِلَ یَفْعَلُ دو باباں وَسِعَ یَسَعُ و وَطِئَ یَطَأُ ہم است
مطلب قانون چیست ہر باب مثال واوی کہ برقیاس مَنَعَ یَمْنَعُ باشد در مضارع معلوم آں فاکلمہ
را حذف کردن واجب است مثال آں وَضَعَ یَضَعُ دراصل یَوْضَعُ بود واو را حذف کردہ یَضَعُ شد و ہر
باب مثال واوی کہ ماضی آں نیافته باشد در مضارع معلوم آں واو را حذف کردن واجب است مثال آں
یَذَرُ یَدَعُ دراصل یَوْذَرُ یَوْدَعُ بودند واو را حذف کردہ یَذَرُ یَدَعُ شدند ہر باب مثال واوی کہ
مضارع معلوم آں بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آں فاکلمہ را حذف کردن واجب است مثال آں
یَعِدُ یَرِمُ دراصل یَوْعِدُ یَوْرِمُ بودند واو را حذف کردند یَعِدُ یَرِمُ شدند و دو باباں وَسِعَ یَسَعُ وَطِئَ
یَطَأُ حذف شدہ اند سماعاً گر کسے سوال کند واو را چرا حذف کنید جواب یا مساوی دو کسرہ تقدیری است
بعدہ واو مساوی دو ضمہ تقدیری است بعدہ کسرہ حقیقی است اگر واو را حذف نکنند لازم آید خروج دو کسرہ
تقدیری بسوئے دو ضمہ تقدیری و لازم آید خروج دو ضمہ تقدیری بسوئے کسرہ حقیقی ایں ثقیل است ازیں وجہ واو
را حذف کنند سوال تَعِدُ اَعِدُ نَعِدُ دریںجا اگرچہ لازم آید خروج دو ضمہ تقدیری بسوئے کسرہ حقیقی لازم نیاید
خروج دو کسرہ تقدیری بسوئے دو ضمہ تقدیری دریںجا چرا حذف کردید جواب ایں را حمل کردیم بر یَعِدُ تعریف حمل
گذشته است درمیان اینہا مناسبت چہ است یک ماضی را مضارع اند سوال یَضَعُ یَدَعُ یَذَرُ اگرچہ
دریںجا لازم آید خروج دو کسرہ تقدیری بسوئے دو ضمہ تقدیری لازم نیاید خروج دو ضمہ تقدیری بسوئے کسرہ حقیقی
دریںجا چرا حذف کردید جواب اصل آں نیز یَوْضِعُ یَوْدِعُ یَوْذِرُ بودند اگر واو را حذف نکنند تا لازم آید ثقل
مذکورہ واو را حذف کردہ یَضَعُ یَدَعُ یَذَرُ شدند عین کلمہ را حرکت فتحہ دادہ از برائے رعایت حرف
حلق سوال در یَذَرُ حرف حلق نیست دریںجا عین کلمہ را چرا فتحہ دادی جواب ایں را حمل کردند بر
یَدَعُ حمل را تعریف گذشته است درمیان اینہا مناسبت چہ است ماضی ایں و آں نیافته شدہ و بعض
از برائے حذف واو ایں دلیل دہند موافق واو حرکت ضمہ است ومخالف او فتحہ وکسرہ است چوں او میاں
دو مخالف میاید لہٰذا متنفر شدہ ساقط گردد ایں وجہ در ہمہ صیغہا یکساں است دریں مقام صاحب قوانین در

میگویند که اہل تصریف که از برائے حذف کردن واو دلیلها میدہند این را ثبوت نیست بلکہ برائے نگہداشتن قانون خود کرده این سخن در خاطر فقیر خلجان وگردش بهم بود وقتیکه من بر کلام مولوی معز الدین صاحب که نامی مطلع شدم آن نوشته است که قانون صحیح این طور است هر باب مثال واوی که مضارع آن بروزن یَفْعِلُ باشد در مضارع معلوم آن فا کلمه را حذف کنند مطلقاً مطلقاً را چه معنے است خواه در مقابله عین و لام کلمه او حرف حلق باشد یا نباشد مثال چون یَعِدُ یَرِثُ در اصل یَوْعِدُ یَوْرِثُ بودند درینجا مطلقاً فا کلمه را حذف کردن واجب است هر باب مثال واوی که مضارع آن بروزن یَفْعَلُ باشد در مضارع معلوم آن فا کلمه را دران وقت حذف کردن واجب است که در مقابله عین و لام کلمه او حرف حلق باشد مثال یَضَعُ یَدَعُ درینجا فا کلمه را حذف کردن واجب است کسے سوال کند که در یَدَعُ حرف حلق نیست جواب این اصل کرده یَدَعُ

قانون هر باب مثال واوی از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا در مضارع معلوم آن سوائے اصل سه وجه خواندن جائز است مثال در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است

مطلب قانون چیست هر باب مثال واوی که از عَلِمَ یَعْلَمُ غیر محذوف الفا باشد در مضارع معلوم آن سه وجه خواندن جائز است در یَوْجَلُ یَاجَلُ یَیْجَلُ یِیْجَلُ خواندن جائز است ما گفته مثال واوی باشد احتراز شد از مثال یائی چون یَقِظَ یَیْقَظُ درینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته مثال واوی باشد این مثال یائی است ما گفته از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد احتراز شد از غیر چون وَسُمَ یَوْسُمُ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته از عَلِمَ یَعْلَمُ باشد این از شَرُفَ یَشْرُفُ است ما گفته غیر محذوف الفا باشد احتراز شد از محذوف الفا مثال وَسِعَ یَسَعُ درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته که غیر محذوف الفا باشد این محذوف الفا است

تعلیل اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ در اصل وُوَیْعِدٌ وُوَیْعِدَۃٌ بودند دو واو متحرک در اول کلمه بهم آمدند اولی را بهمزه بدل کردند اُوَیْعِدٌ اُوَیْعِدَۃٌ شدند یا که اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ در اصل وُوَیْعِلٌ وُوَیْعِلَۃٌ بودند دو واو در یک کلمه باهم آمدند ثانی از ایشان مده مبدله از حرف زائده نبود اولی را بهمزه بدل کردند اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ شدند **قانون** هر دو واو متحرک اگر جمع شوند در اول کلمه واو اولی را بهمزه بدل کنند وجوبا **مطلب** قانون چیست

هر دو واو متحرک اگر جمع شوند در اول کلمه واو اولی را بهمزه بدل کردن واجب است مثال اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ در اصل وُوَیْعِلٌ وُوَیْعِلَۃٌ بودند این هر دو واو متحرک جمع شده اند در اول کلمه اولی را بهمزه بدل کردند اُوَیْعِلٌ اُوَیْعِلَۃٌ شدند سوال که اُوْلٰی نزد بصریان وُوْلٰی است و نزد کوفیان وُءْلٰی است همزه را بواو بدل کردند وُوْلٰی شد این دو واو متحرک نیست اول را چرا با الف بدل کنید جواب این شاذ است یا حمل است بر جمع خود که اُوَلٌ است ما گفته که هر دو واو متحرک باشند احتراز شد از وُوْدِیَ درینجا واجب نیست بلکه جائز است ما گفته که جمع باشند احتراز شد از وَقَوَ درینجا قانون جاری نکنم ما گفته جمع باشند این متفرق اند ما گفته در اول کلمه باشند احتراز شد از وسط و آخر چون اِحْوَوَّا قَوُوْا درین جا قانون جاری نکنم چرا ما گفته در اول باشند این در وسط و آخر اند ما گفته در یک کلمه باشند احتراز شد از دو کلمه چون وَوَعَدَ قانون جاری نکنم چرا ما گفته در یک کلمه باشند این در دو کلمه اند سوال این واو را بهمزه چرا بدل کنید جواب جمع شدن دو حرف از یک جنس در صدر ثقیل است خصوصاً دو حرف علت سیما دو واو که اثقل حروف علت است ازین وجه واو را بهمزه بدل کنند سوال دیگر واو را بهمزه چرا بدل نکردند جواب اگر ثانی را بهمزه بدل کنند در اول او واو عطف با قسم آید ثقل باقی می ماند

تعلیل یُوْسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود یا ساکن مظهر ما قبلش مضموم آن یا را بواو بدل کنند وجوبا۔

قانون هر یا ساکن مظهر که غیر واقعه شود در مقابله فا کلمه در باب اِفْتِعَال و ما قبل او مضموم باشد آن یا را بواو بدل کنند وجوبا بشرط آنکه فُعْلٰی صفتی و جمع اَفْعَلُ فُعَلَاءُ صفتی و در مقابله عین کلمه اسم مفعول اجوف یائی نباشد اگر یا باشد آن یا را ثابت گذارند و ضمه ما قبلش را بکسره بدل کنند وجوبا

مطلب قانون چیست یا ساکن باشد مظهر باشد مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال نباشد فُعْلٰی صفتی جمع اَفْعَلُ فُعَلَاءُ صفتی مقابله عین اسم مفعول اجوف نباشد ما قبل او مضموم باشد آن یا را بواو بدل کردن واجب است مثال یُوْسِرُ در اصل یُیْسِرُ بود درینجا شروط موجود است آن یا را بواو بدل کردند یُوْسِرُ شد ما گفته که یا ساکن باشد احتراز شد از عُیَیْبٌ عُیَیْبٌ ما گفته مظهر باشد احتراز شد که مظهر نباشد چون زُیِّنَ بُیِّنَ ما گفته در مقابله فا کلمه باب اِفْتِعَال نباشد احتراز شد از اِیْتِسَرَ ما گفته ما قبل او مضموم بود

احتراز شد از یَنعًا یَنَعَ ما گفتہ کہ فُعلٰی صفتی نباشد احتراز شد کہ باشد چوں حِیکٰی ضِیزیٰ در اصل حُیکٰی (زن بناز خرامندہ، و شانہ را حرکت دہندہ) ضُیزیٰ قِسمَۃٌ ضِیزیٰ ای تقسیم از انصاف دور شدہ بود ند ایں یا ساکن مظہر است در مقابلہ فا کلمہ باب اِفتِعال نیست فَعلَاءُ صفتی ہم نیست در مقابلہ عین کلمہ اسم مفعول اجوف یائی ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ فُعلٰی صفتی نباشد ایں فُعلٰی صفتی است یا را بر حال خود گذارند ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند حِیکٰی ضِیزیٰ شدند سوال فُعلٰی صفتی کدام است (صفت بلا قید وقوع شود) ما گفتہ کہ جمع اَفعَلُ و فَعلَاءُ صفتی (آں فَعَل کہ مؤنث آں بر وزن فَعلَاءُ آید) نباشد احتراز شد کہ باشد مثال بِیضٌ بِیضَانٌ در اصل بُیضٌ بُیضَانٌ جمع اَبیَضُ بود ند ایں جا شروط موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ جمع اَفعَلُ فَعلَاءُ نباشد ایں است و بعض گفتہ کہ جمع ہر دو نباشد احتراز شد کہ باشد مثال بِیضٌ در اصل بُیضٌ بود ایں جا شرائط موجود اند قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ جمع فَعلٰی فَعلَاءُ ہر دو نباشد نیست گفتہ در مقابلہ عین کلمہ اسم مفعول جوف یائی نباشد احتراز شد کہ باشد مثال مَبِیعٌ در اصل مَبیُوعٌ بود ضمہ یا نقل کردہ بما قبل داده مَبیُوعٌ شد اینجا شروط موجود اند لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ اسم مفعول جوف یائی نباشد نیست اینجا یا را بر حال خود گذارند و ضمہ ما قبلش را بکسرہ بدل کنند پس التقاء ساکنین شد میان یا و واو بعض صرفیاں یا را حذف کنند لِاَنَّ الواوَ علامۃٌ و العلامۃُ لا تُحذَفُ مَبُوعٌ شد ایں واو ساکن ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیعٌ بر وزن مَفِیلٌ شد و بعض صرفیاں ثانی را حذف کنند لِاَنَّھَا زائدۃٌ وَالزائدۃُ اَحَقُّ بِالحَذفِ مَبِیعٌ بر وزن مَفِعلٌ شد سوال شما گفتہ کہ در فُعلٰی صفتی یا را بواو بدل نہ کنند و طُوبٰی (نام درخت در جنت) مؤنث اَطیَبُ است کُوسیٰ (زن زیرک) کہ مؤنث اَکیَسُ است اینجا یا را چرا بواو بدل کنند جواب اینجا بغیر قید صفت واقع شود و دیگر جواب کہ در اینجا اسمیت غالب است زیرا آنچہ در اینجا طُوبٰی نام درخت است سوال کہ در فُعلٰی اسمی یا را بواو بدل کنند و در فُعلٰی صفتی یا را بواو بدل نہ کنند جواب ایں برائے فرق کردن میان فُعلٰی اسمی و فُعلٰی صفتی است سوال در عکس ہم فرق میشود جواب صفت مثل فعل ثقیل است باعتبار معنی و واو از یا نیز ثقیل است اگر یا را بواو بدل کنند ثقل لفظی و معنوی لازم آید ایں جائز نیست سوال چرا نگوئید کہ حِیکٰی بر وزن فِعلٰی بر اصل خود است چہ ایں وزن ہم در صفات موجود است مثل عِزہٰی (آنکہ در لہو خوشی نیارد) جواب ایں وزن نادر است و فُعلٰی بسیار است چوں حُبلٰی و فُضلیٰ +

ابواب مثال واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اوّل - مثال واوی از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں اَلوَعدُ وَالعِدَۃُ وَالمِیعَادُ وعدہ کردن وَعَدَ یَعِدُ وَعدًا فَھُوَ وَاعِدٌ وَوُعِدَ یُوعَدُ وَعدًا فَذَاکَ مَوعُودٌ لَم یَعِد لَم یُوعَد لَا یَعِدُ لَا یُوعَدُ لَن یَعِدَ لَن یُوعَدَ اَلاَمرُ مِنہُ عِد الخ

باب دوّم مثال واوی از باب فَعِلَ یَفعَلُ چوں اَلوَجَلُ ترسیدن وَجِلَ یَوجَلُ وَجَلًا فَھُوَ وَاجِلٌ وَوُجِلَ یُوجَلُ وَجَلًا فَذَاکَ مَوجُولٌ لَم یَوجَل لَم یُوجَل لَا یَوجَلُ لَا یُوجَلُ لَن یَوجَلَ لَن یُوجَلَ اَلاَمرُ مِنہُ اِیجَل وَالنَّھیُ عَنہُ لَا تَوجَل وَالظَّرفُ مِنہُ مَوجَلٌ الخ

باب سیوم - مثال واوی از باب فَعَلَ یَفعَلُ چوں اَلوَضعُ نہادن وَضَعَ یَضَعُ وَضعًا فَھُوَ وَاضِعٌ وَوُضِعَ یُوضَعُ وَضعًا فَذَاکَ مَوضُوعٌ الخ

باب چہارم - مثال واوی از باب فَعِلَ یَفعِلُ چوں اَلوَرَمُ اماسیدن وَرِمَ یَرِمُ وَرَمًا فَھُوَ وَارِمٌ وَوُرِمَ یُورَمُ وَرَمًا فَذَاکَ مَورُومٌ لَم یَرِم لَم یُورَم لَا یَرِمُ لَا یُورَمُ لَن یَرِمَ لَن یُورَمَ اَلاَمرُ مِنہُ رِم وَالنَّھیُ عَنہُ لَا تَرِم وَالظَّرفُ مِنہُ مَورِمٌ مَورِمَانِ الخ

باب پنجم - مثال واوی از باب فَعُلَ یَفعُلُ چوں اَلوَسمُ وَالوَسَامَۃُ داغدار شدن و نیکو رو شدن وَسُمَ یَوسُمُ وَسمًا فَھُوَ وَسِیمٌ وَوُسِمَ یُوسَمُ وَسمًا فَذَاکَ مَوسُومٌ لَم یَوسُم الخ

باب اوّل - از مثال یائی از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں اَلیُسرُ وَالمَیسِرُ وَالمَیسِرَۃُ آسان شدن و قمار باختن یَسَرَ یَیسِرُ یُسرًا فَھُوَ یَاسِرٌ وَیُسِرَ یُوسَرُ یُسرًا فَذَاکَ مَیسُورٌ لَم یَیسِر لَم یُوسَر لَا یَیسِرُ لَا یُوسَرُ لَن یَیسِرَ لَن یُوسَرَ الخ

باب دوّم - مثال یائی از فَعَلَ یَفعَلُ چوں اَلیَنعُ میوہ پختہ شدن یَنَعَ یَینَعُ یَنعًا فَھُوَ یَانِعٌ الخ

باب سیوم - مثال یائی از فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْیُتْمُ یتیم شدن یَتِمَ یَیْتَمُ یُتْمًا فَهُوَ یَتِیْمٌ الخ
باب چہارم - مثال یائی از فَعُلَ یَفْعُلُ چوں اَلْیَقْظُ بیدار شدن یَقُظَ یَیْقُظُ یَقَظًا الخ

ابواب مثال واوی و یائی ثلاثی مزید فیہ

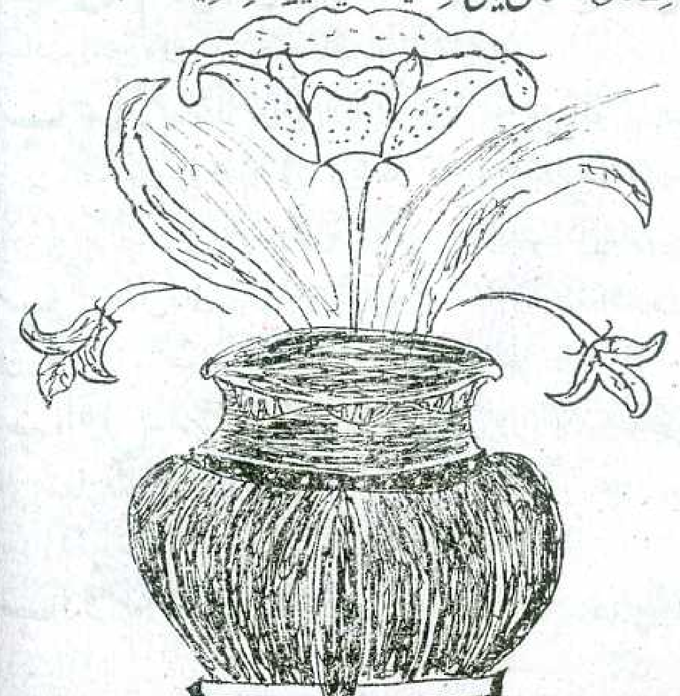
باب اِفْعَال - اَوْقَدَ یُوْقِدُ اِیْقَادًا فَهُوَ مُوْقِدٌ وَاُوْقِدَ یُوْقَدُ اِیْقَادًا الخ

باب اِسْتِفْعَال - اِسْتَوْقَدَ یَسْتَوْقِدُ اِسْتِیْقَادًا فَهُوَ مُسْتَوْقِدٌ وَاُسْتُوْقِدَ الخ

باب اِفْتِعَال - اِتَّقَدَ یَتَّقِدُ اِتِّقَادًا فَهُوَ مُتَّقِدٌ وَاُتُّقِدَ یُتَّقَدُ اِتِّقَادًا الخ

باب اِفْعَال مثال یائی اَیْسَرَ یُوْسِرُ اِیْسَارًا الخ

باب اِسْتِفْعَال - مثال یائی - اِسْتَیْقَظَ یَسْتَیْقِظُ اِسْتِیْقَاظًا الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب اجوف

تعلیل

قَالَ دراصل قَوَلَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند قَالَ شد بَاعَ دراصل بَیَعَ بود یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با الف بدل کردند بَاعَ شد

قانون

ہر واو و یا متحرک بحرکتِ لازمی ماقبل او مفتوح بود از آں کلمہ آں واو و یا را با الف بدل کنند وجوبًا بشرطیکہ مقابلہ فا کلمہ و مقابلہ عین کلمہ ناقص و در حکم عین کلمہ ناقص و مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون او و سوائے مفید برائے معنی و مابعد او حرف تثنیہ و یا مشددہ و الف جمع مونث سالم و نون تاکید و آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلیٰ و معنی آں کلمہ کہ در و تعلیل نیفتد نبود و در مقابلہ عین کلمہ فعل غیر متصرفہ و در مقابلہ عین کلمہ ملحق و در مقابلہ عین کلمہ بدل از حرف صحیح نبود اما قَوَدٌ و حَوَنَةٌ شاذ است

مطلب

قانون چیست واو و یا متحرک باشند بحرکت لازمی باشد ماقبل او مفتوح بود و از آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ و در مقابلہ عین کلمہ ناقص و در حکم عین کلمہ ناقص و بعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون او و سوائے مفید برائے معنی و باقی مانع شروط ہم موجود نباشند آں واو و یا را با الف بدل کردن واجب است مثال مطابقی چوں قَالَ و بَاعَ دراصل قَوَلَ و بَیَعَ بودند ایں واو و یا متحرک است حرکتِ لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم نیست آں واو و یا را با الف بدل کردند قَالَ و بَاعَ شدند گفتہ واو و یا متحرک باشند احتراز شد از ساکن چوں قَوْلٌ بَیْعٌ ماقبل ایں واو و یا متحرک است از آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ ماقبل او متحرک باشد ایں ساکن است ما گفتہ کہ حرکت لازمی باشد احتراز شد از حرکت عارضی حرکت عارضی بر سہ قسم است یا بسبب نقل باشد یا بسبب التقاء ساکنین باشد یا از برائے مطابقت دیگر کلمہ مثال

آں چوں حَوَبٌ جَيَلٌ در اصل حَوْءَبٌ جَيْئَلٌ بودند حرکت ہمزہ را نقل کردہ ماقبل را دادہ ہمزہ را حذف کردند
حَوَبٌ جَيَلٌ شدند مثال التقاء ساکنین لَوِاسْتَطَعْنَا اخْشَىِ اللّٰهَ کہ در اصل لَوْ اسْتَطَعْنَا اِخْشَىْ اللّٰهَ
بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و سین و یا و لام آں واؤ و یا را حرکت کسرہ
دادند لَوِ سْتَطَعْنَا اِخْشَىِ اللّٰهَ شدند مثال مطابعۃ دیگر کلمہ چوں جَوَزَاتٌ بَيَضَاتٌ در اصل جَوْزَاتٌ
بَيْضَاتٌ بودند واؤ و یا را حرکت فتحہ دادہ از برائے مطابعۃ تَمَرَاتٌ مطابعۃ چہ است کہ ہر دو را مفرد بروزن
فَعْلَةٌ است ایں قاعدہ است کہ ہر مفرد کہ بروزن فَعْلَةٌ باشد جمع آں بروزن فَعَلَاتٌ می آید بغیر اجوف
اجوف را بروزن فَعْلَاتٌ آمد ایں بروزن فَعَلَاتٌ بود از برائے تابعداری فَعَلَاتٌ شد ایں واؤ و یا متحرک اند
ماقبلش ایں مفتوح است از آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی ماندہ شروط ہم موجود است لیکن قانون نکنیم چرا ما گفتہ
کہ حرکت لازمی باشد اینجا عارضی است ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد احتراز شد از مضموم مکسور ساکن مثال چوں قُوِلَ
بُيِعَ دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ يَقْوُلُ يَبْيِعُ ایں واؤ و یا متحرک است در آں کلمہ در مقابلہ فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شروط
ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد ایں ماقبل مضموم مکسور ساکن است ما گفتہ ماقبل او مفتوح بود
از آں کلمہ احتراز شد از آں کلمہ نبود چوں قَوَعَدَ لَيَقْوُلَنَّ ایں واؤ و یا متحرک است حرکت لازمی است در مقابلہ
فا کلمہ ہم نیست باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ ماقبل او مفتوح باشد از آں کلمہ ایں ماقبل مفتوح از آں
کلمہ نیست ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں تَوَعَّدَ تَيَسَّرَ ایں واؤ و یا متحرک است بحرکت
لازمی ماقبل ایں مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ فا کلمہ نباشد ایں در
مقابلہ فا کلمہ است ما گفتہ کہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد احتراز شد کہ باشد عین کلمہ ناقص چیست در لفیف
مقرون نباشد چوں قَوِيَ حَيِيَ ایں واؤ و یا متحرک بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست
قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ عین کلمہ ناقص نباشد در ینجا است ما گفتہ در حکم عین کلمہ ناقص نباشد حکم عین کلمہ
ناقص چیست کہ در مقابلہ لام کلمہ باشد بسبب تکرار در وسط آمدہ باشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں اِذْعَوَا اِذْمَيَا
کہ در اصل اِذْعَوَوَا اِذْمَيَيَ بودند واؤ اول و یا ثانی را با الف بدل کردند اِذْعَوَا اِذْمَيَا شدند ایں واؤ و یا متحرک
است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح از آں کلمہ است باقی مانع شروط نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در حکم عین کلمہ

ناقص نباشد ایں در حکم عین ناقص است ما گفتہ مابعد او حرف تثنیہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں عَصَوَانِ
عَصَوَيْنِ رَحَيَانِ رَحَيَيْنِ ایں واؤ و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح از آں کلمہ باقی مانع شروط
ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ مابعد او حرف تثنیہ نباشد ایں مابعد حرف تثنیہ است ما گفتہ کہ مابعد او
یا مشددہ نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں عَصَوِيٌّ رَحَوِيٌّ عَصَوِيَّةٌ رَحَوِيَّةٌ ایں واؤ و یا متحرک
است بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد
او یا مشددہ نباشد ایں یا مشددہ است در عَصَوِيٌّ رَحَوِيٌّ از برائے نسبت است و در عَصَوِيَّةٌ رَحَوِيَّةٌ
از برائے مصدریت و مبالغہ است ما گفتہ کہ مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد احتراز شد کہ باشد چوں
عَصَوَاتٌ رَحَيَاتٌ ایں واؤ و یا متحرک اند حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم
نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد او الف جمع مؤنث سالم نباشد ایں الف جمع مؤنث سالم است ما گفتہ کہ
مابعد او نون تاکید نباشد احتراز شد کہ باشد مثال چوں تَدْعُوَنَّ اِخْشَيَنَّ ایں واؤ و یا متحرک است بحرکت
لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ مابعد او نون تاکید نباشد
ایں نون تاکید است ما گفتہ کہ مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون او سوائے مفید برائے معنی نباشد احتراز شد کہ
باشد مثال چوں سَوَادٌ بَيَاضٌ طَوِيلٌ غَيُوْرٌ واؤ و یا متحرک اند بحرکت لازمی ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ
باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ مابعد او مدہ زائدہ کہ لازم بود تحقق و سکون آں سوائے مفید برائے
معنی نباشد ایں سوائے مفید برائے معنی است اگر مفید برائے معنی باشد در آنجا قانون جاری کنیم مثال چوں تَدْعُوْنَ
تَرْمِيْنَ در اصل تَدْعُوُوْنَ تَرْمِيِيْنَ بودند ایں واؤ و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است
از آں کلمہ مابعد او مدہ زائدہ است لیکن در ینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفتہ سوائے مفید برائے معنی نباشد ایں مفید
برائے معنی است واؤ و یا را با الف بدل کردند تَدْعَاوْنَ تَرْمَايْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و
واؤ و الف و یا الف را حذف کردند تَدْعَوْنَ تَرْمَيْنَ شدند ما گفتہ آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰى نباشد
احتراز شد کہ باشد چوں جَوَلَانٌ حَيَوَانٌ صَوَرٰى حَيَدٰى ایں واؤ و یا متحرک است حرکت لازمی است
ماقبل او مفتوح است از آں کلمہ باقی مانع شروط ہم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ آں کلمہ بروزن فَعَلَانٌ و فَعَلٰى

نباشد ایں بروزن فَعلانٌ وَفَعلیٰ است ما گفته که بمعنی آن کلمه نباشد که در و تعلیل میفتند احتراز شد که باشد
مثال چوں عَوِدَ وَصَیِدَ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه باقی
مانع شروط هم نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که بمعنی آں کلمه نباشد که در و تعلیل نیفتند چوں عَوِرَ
بمعنے اِعْوَرَّ وَصَیِدَ بمعنے اِصْیَدَّ عَوِدَ (کلانچشم) صَیِدَ (کج گردن)۔ کسے سوال کند که عَوِدَ صَیِدَ
بمعنے اِعْوَرَّ اِصْیَدَّ چرا میکنی عَوِدَ وَصَیِدَ مجرد است و اِعْوَدَّ اِصْیَدَّ مزید مجرد اصل است و مزید فرع
و اصل را تابع فرع چرا کردی جواب ازانجا که الوان و عیوب بیشتر خاصه از باب اِفعِلال و اِفعیلال می آیند
ایں باب در یں معانی اصل آند و ابواب دیگر اگرچه مجرد باشند فرع ایں اند ما گفته که در مقابله عین کلمه فعل غیر متصرفه
نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں قَوُلَ وَبَیُعَ ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح
است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در عین کلمه فعل غیر متصرفه نباشد ایں در مقابله
عین کلمه فعل غیر متصرفه است اگر در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرفه باشد در انجا قانون جاری مے کنیم مثال
مَا اَدْعَاهُ مَا اَدْمَاهُ در اصل مَا اَدْعَوَهُ مَا اَدْمَیَهُ بودند ایں واو و یا متحرک است بحرکت لازمی ماقبل او
مفتوح است ازاں کلمه ایں در فعل غیر متصرفه است لیکن در ینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه
فعل غیر متصرفه نباشد ایں در مقابله لام کلمه فعل غیر متصرفه است آں واو و یا را با الف بدل کردند مَا اَدْعَاهُ
مَا اَدْمَاهُ شدند ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں قَوُلُولٌ بَیُعُوعٌ که ملحق
بفَدَوْکَسٌ (گرگوش زمین) اند ایں واو و یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است باقی مانع
شروط هم نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه ملحق نباشد ایں در مقابله عین کلمه ملحق است
اگر در مقابله لام کلمه ملحق باشد در انجا قانون جاری کنیم مثال چوں قَلْسیٰ تَقَلْسیٰ که ملحق اند به دَحْرَجَ و
تَدَحْرَجَ در اصل قَلْسَوَ تَقَلْسَوَ بودند ایں واو و یا در ملحق است لیکن در ینجا قانون جاری میکنیم چرا ما گفته در
مقابله عین کلمه ملحق نباشد ایں در مقابله لام کلمه ملحق است ایں واو و یا را با الف بدل کردند قَلْسیٰ تَقَلْسیٰ
شدند ما گفته در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد احتراز شد که باشد مثال شَیَرٌ در اصل شَجَرٌ بود
جیم را بیا بدل کردند شَیَرٌ شد ایں یا متحرک است حرکت لازمی است ماقبل او مفتوح است ازاں کلمه

باقی مانع شروط هم نیست قانون جاری نے کنیم چرا ما گفته در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد در ینجا است
اگر در مقابله لام کلمه بدل از حرف صحیح باشد در انجا قانون جاری کنیم چرا که لام کلمه محل تغیر است مثال چوں تَظَنّیٰ
تَقَضّیٰ در اصل تَظَنَّنَ تَقَضَّضَ بودند نونِ ثانی و ضادِ ثانی را بیا بدل کنی تَظَنّیَ تَقَضّیَ شدند ایں یا متحرک است
حرکت لازمی است ازاں کلمه باقی مانع شروط هم نیست ایں یا بدل از حرف صحیح است لیکن قانون جاری کنم
چرا ما گفته که در مقابله عین کلمه بدل از حرف صحیح نباشد ایں در مقابله لام کلمه بدل از حرف صحیح است تَظَنّیٰ تَقَضّیٰ
میخوانند **تعلیل** قُلْنَ در اصل قَوُلْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند
قَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام الف را حذف کردند قَلْنَ شد پس
فتحه فا کلمه را بالضمه بدل کردند قُلْنَ شد **قانون** التقاء ساکنین بر دو قسم است.
عَلیٰ حَدِّهٖ وَعَلیٰ غَیْرِ حَدِّهٖ علیٰ حَدِّهٖ آنست اوّل ساکن مدّه یا یائے تصغیر ثانی مدغم کلمه یک باشد
ماسوائے ایں علیٰ غَیْرِ حَدِّهٖ است حکم علیٰ حَدِّهٖ آنست که خواندن او جائز است
مطلقاً حکم علیٰ غَیْرِ حَدِّهٖ آنست که خوانده شود در حالت وقف و نه خوانده شود در
حالت غیر وقف پس نظر کنند در حالت غیر وقف اگر اوّل ساکن مدّه یا نون خفیفه است
حذف کنند بالاتفاق سوائے سه جا مصدر باب اِفْعَال و اِسْتِفْعَال و اسم مفعول هر سه از
اجوف چرا که در ینجا اختلاف است بعض اوّل را حذف کنند و بعض ثانی را اگر اوّل ساکن
مدّه یا نون خفیفه نباشد حرکت دهند آں ساکن را که در آخر کلمه باشد اگر در آخر کلمه نباشد تا
اوّلی را کسره در حرکت دادن ساکن اصل است و غیر کسره بکسے عارضه **مطلب**
قانون معنی التقاء ساکنین چیست یک جا شدن دو ساکنین و التقاء ساکنین بر دو قسم است عَلیٰ حَدِّهٖ وعَلیٰ غَیْرِ
حَدِّهٖ علیٰ حَدِّهٖ آنست اوّل ساکن مدّه ثانی مدغم کلمه یک باشد یا اوّل ساکن یا تصغیر ثانی مدغم کلمه یک باشد
ماسوائے ایں علیٰ غَیْرِ حَدِّهٖ است حرف مدّه سه اند واو و الف و یا مثال اِحْمَارَّ اُحْمُوْرٌّ سِیَرٌّ در اصل اِحْمَارَرَ
اُحْمُوْرِرٌ سِیَرِرٌ بودند دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند حرکت اوّلی را انداختند پس اوّل ساکن ثانی
متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند اِحْمَارَّ اُحْمُوْرٌّ سِیَرٌّ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و واو و یا

ویا او را ایں التقاء ساکنین علیٰ حدّہٖ است اوّل ساکن مدّہ ثانی مدغم کلمہ یک است مثال یا آں تصغیر خُوَیْصَّۃٌ در
اصل خُوَیْصِصَۃٌ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ باہم آمدند ہر دو متحرک حرکت اولیٰ را انداختند پس اول ساکن
ثانی متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند خُوَیْصَّۃٌ شد ایں التقاء ساکنین علیٰ حدّہٖ است اوّل ساکن یا تصغیر
است ثانی مدغم کلمہ یک است ماسوائے ایں علیٰ غیر حدّہٖ است دراں ہفت صورت است چراکہ در علیٰ
حدّہٖ سہ شرط اند اگر یک شرط نہ باشد ہم علیٰ غیر حدّہٖ است اگر دو دو شرط نباشند ہم علیٰ غیر حدّہٖ
است اگر سہ شرط نباشند ہم غیر حدّہٖ است مثال آں کہ ثانی مدغم باشد کلمہ یک باشد اوّل مدّہ نباشد آں ہم علیٰ
غیر حدّہٖ است چوں یَخِصِّمُ در اصل یَخْتَصِمُ بود دو حرف از یک جنس در یک کلمہ بہم آمدند ہر دو متحرک
حرکت اولیٰ را انداختند اوّل ساکن ثانی متحرک اوّل را در ثانی ادغام کردند یَخَصِّمُ شد پس التقاء ساکنین شد میان حا و صاد
حا را حرکت کسرہ دادند یَخِصِّمُ شد مثال آں کہ ثانی مدغم نباشد مثال چوں قُلْنَ در اصل قَوَلْنَ بود واو متحرک ما قبلش
مفتوح آں واو را با الف بدل کردند قَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر
حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست مثال آں کہ یک کلمہ نباشد مثال چوں
اِضْرِبُنَّ در اصل اِضْرِبُوْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واو
و نون مدغمہ آں واو را حذف کردہ ضمہ ما قبلش را بر حال خود گذاشتند تا دلالت کند بر حذفیت واو اِضْرِبُنَّ شد
ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ است ثانی مدغم است لیکن کلمہ یک نیست
مثال آں کہ اول دو شروط نباشند چوں زَیْدٌ ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ نیست
ثانی مدغم نیست کلمہ یک است مثال آنکہ آخر دو شروط نباشند چوں اِضْرِبُ الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْا الْقَوْمَ بود
ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و لام ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ
است چراکہ اوّل ساکن مدّہ است ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست اوّل ساکن مدّہ بود آں را حذف کردند اِضْرِبُ
الْقَوْمَ شد مثال آنکہ اوّل و آخر دو شروط نباشند چوں لِتَدْعُنَّ در اصل لِتَدْعُوْ بود چوں نون تاکید
ثقیلہ بدو متصل شد لِتَدْعُوْنَّ شد ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ نیست
ثانی مدغم است واو را حرکت ضمہ دادہ لِتَدْعُوُنَّ شد مثال آنکہ ہر سہ شرط نباشند چوں قُلِ الْحَقَّ در اصل

قُلْ اَلْحَقَّ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو لام اینجا التقاء ساکنین
علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست لام را حرکت کسرہ دادند
قُلِ الْحَقَّ شد حکم علیٰ حدّہٖ آنست کہ خواندن او جائز است مطلقاً معنے مطلقاً چیست خواہ در حالت وقف باشد
خواہ در حالت وصل مثال در حالت وقف چوں اِحْمَارَّ اُحْمُوْرَّ سِیْبَ مثال در حالت وصل اِحْمَارَّ
زَیْدٌ اُحْمُوْرَّ زَیْدٌ سِیْبَ زَیْدٌ حکم علیٰ غیر حدّہٖ آنست کہ خواندن او جائز است در حالت وقف در حالت
غیر وقف مثال حالت وقف اِنَّ اللّٰہَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ حَتّٰی اِلٰی حِیْنٍ ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ
است ایں در حالت وقف خواندہ نشود نہ در حالت غیر وقف سوال علیٰ حدّہٖ را علیٰ حدّہٖ چرا گویند جواب معنی
علیٰ حدّہٖ چیست بر حال خود باشد و ثقالت ہم بر حال خود باشد سوال علیٰ غیر حدّہٖ را علیٰ غیر حدّہٖ چرا
گویند جواب معنی علیٰ غیر حدّہٖ چیست کہ بر حال خود نباشد و ثقالت ایں ہم بر حال خود نباشد پس نظر کردہ شود
در حالت غیر وقف اگر اوّل ساکن مدّہ یا نون خفیفہ باشد حذف شود بالاتفاق ماسوائے سہ جا مثال اوّل ساکن مدّہ
چوں اِضْرِبُ الْقَوْمَ در اصل اِضْرِبُوْا الْقَوْمَ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان واو
و لام ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ است ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست حالت
وقف ہم نیست کہ خواندہ شود اوّل ساکن مدّہ حذف شد اِضْرِبُ الْقَوْمَ شد مثال نون خفیفہ چوں لَا تُہِیْنَ الْفَقِیْرَ
در اصل لَا تُہِیْنَنْ الْفَقِیْرَ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان نون خفیفہ و لام ایں
التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است اوّل ساکن مدّہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ
شود اوّل نون خفیفہ بود آں را حذف کردند لَا تُہِیْنَ الْفَقِیْرَ شد مثال سہ جا مصدر باب اِفْعَالٌ و اِسْتِفْعَالٌ
و اسم مفعول ہر سہ از اجوف مثال مصدر اِقَامَۃً اِسْتِقَامَۃً در اصل اِقْوَامًا اِسْتِقْوَامًا بودند واو متوسط مفتوح
ما قبل او حرف صحیح ساکن حرکت او را نقل کردہ ما قبل را دادہ آں واو را با الف بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان
ہر دو الف ایں التقاء ساکنین علیٰ غیر حدّہٖ است چراکہ اوّل ساکن مدّہ است کلمہ یک است ثانی مدغم
نیست وقف ہم نیست کہ خواندہ شود قیاس ایں بود کہ اوّل ساکن مدّہ است حذف شود لیکن در اینجا اختلاف است
بعض اولیٰ را حذف میکنند و بعض ثانی را آنکہ اولیٰ را حذف میکنند ایں دلیل میدہند لِاَنَّ الثَّانِیَۃَ عَلَامَۃٌ

وَالعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً بروزن اِفَالَةً اِسْتِفَالَةً
شدند بعضے ثانی را حذف میکنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ عوض او تا بفتحہ ماقبل در آخرش در آوردند
اِقَامَةً اِسْتِقَامَةً بروزن اِفْعَلَةً اِسْتِفْعَلَةً شدند مثال اسم مفعول چوں مَقُولٌ در اصل مَقْوُوْلٌ
بود ضمہ بر واو ثقیل بود نقل کردہ ماقبل را دادہ التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو ایں التقاء ساکنین علی غیر حدہ
است اول ساکن مدہ است کلمہ یک است ثانی مدغم نیست حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود قیاس ایں بود کہ اول
ساکن مدہ است حذف شود لیکن در اینجا اختلاف است بعضے واو اولی را حذف کنند بعضے ثانی را حذف کنند آنکہ اولی
را حذف کنند ایں دلیل دہند لِاَنَّ الثَّانِيَةَ عَلَامَةٌ وَالعَلَامَةُ لَاتُحْذَفُ پس مَقُوْلٌ بروزن مَفُوْلٌ شد
بعضے ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَقُوْلٌ بروزن مَفْعُلٌ شد اگر اول ساکن
مدہ یا نون خفیف نباشد حرکت دہند آں ساکن را کہ در آخر کلمہ باشد آخر عام است خواہ در اول باشد خواہ در آخر مثال
آخر کہ در اول کلمہ باشد چوں قُلِ الْحَقَّ در اصل قُلْ اَلْحَقَّ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد التقاء ساکنین شد
میان ہر دو لام ایں التقاء ساکنین علی غیر حدہ است اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک نیست
حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ شود اول ساکن مدہ یا نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف شود لام را حرکت کسرہ دادند قُلِ
الْحَقَّ شد مثال آنکہ در آخر باشد چوں لَمْ يَخْصِمِ در اصل يَخْصِمُ بود چوں اول لَمْ جازمہ آمد لَمْ يَخْصِمْ شد ایں
التقاء ساکنین علی غیر حدہ اول ساکن مدہ نیست ثانی مدغم نیست کلمہ یک است حالت وقف ہم نیست کہ خواندہ
شود اول ساکن مدہ نون خفیفہ ہم نیست کہ حذف شود حرکت دہند آں ساکن را کہ در آخر کلمہ است آں را حرکت کسرہ دادند
چرا کہ کسرہ اصل است و بعض فتحہ دہند چرا کہ فتحہ خفیف است بعض فک ادغام میکنند لِاَنَّهَا الْاَصْلُ اگر در آخر نباشد
با اول آں چوں يَخِصِّمُ در اصل يَخْتَصِمُ بود حرکت اولی را انداختند و اولی را در ثانی ادغام کردند پس التقاء ساکنین شد
میان خا و صاد خا را حرکت کسرہ دادند يَخِصِّمُ شد و کسرہ در حرکت دادن ساکن اصل است چرا کہ فتحہ خفیف است و ضمہ ثقیل
است و ایں اوسط است حضرت رسول اکرم صلعم فرمودہ اند حدیث شریف خَيْرُ الْاُمُوْرِ اَوْسَطُهَا
و غیر کسرہ بکسے عارضہ مثال چوں اَلٓمّٓ اللّٰهُ در اصل اَلٓمّٓ اَللّٰهُ بود ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس
التقاء ساکنین شد میان میم و لام میم را حرکت فتحہ دادند اَلٓمّٓ اللّٰهُ شد سوال حرکت فتحہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل

است جواب اگر حرکت کسرہ دہند لازم آید توالی کسرات و از فتحہ دادن مقصود من پُر کردن لام است اگر حرکت فتحہ
ندہند لام پُر نشود مثال ضمہ لَيَجْعَلُنَّ عَوْنَ در اصل لِيَجْعَلُوْنَ عَوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لَيَجْعَلُنَّ عَوْنَ
شد پس التقاء ساکنین شد میان واو و نون مدغمہ علی غیر حدہ واو را حرکت ضمہ دادند لَيَجْعَلُنَّ عَوْنَ
شد سوال واو را حرکت ضمہ چرا دہند حالانکہ کسرہ اصل است جواب ہر جا کہ بصیغہ جمع مذکر نون تاکید متصل شود ما قبل او دائما مضموم باشد

قانون ہر واو غیر مکسور در ماضی معلوم ثلاثی مجرد اجوف الف شدہ بیفتد فاکلمہ او را
حرکت ضمہ دہند وجوبا **مطلب** قانون چیست ہر واو غیر مکسور کہ واقع شود در ماضی ثلاثی مجرد
از اجوف الف شدہ بیفتد فاکلمہ او را حرکت ضمہ دادن واجب است مثال چوں قُلْنَ و طُلْنَ در اصل قَوَلْنَ و
طَوَلْنَ بودند واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل کردند قَالْنَ طَالْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد
میان الف و لام الف را حذف کردند قَلْنَ طَلْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد ہم است
در اجوف ہم است فاکلمہ را حرکت ضمہ دادند قُلْنَ طُلْنَ شدند ما گفتہ واو غیر مکسور باشد احتراز شد از مکسور حکم
آں پیش آمد ما گفتہ در ماضی باشد احتراز شد از مضارع چوں يَخَفْنَ يُخِفْنَ در اصل يَخْوَفْنَ يُخْوِفْنَ بودند واو
متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ با ماقبل را دادند آں واو را با الف بدل کردند التقاء ساکنین
شد میان الف و فا الف را حذف کردند يَخَفْنَ يُخِفْنَ شدند ایں واو الف شدہ بیفتد در ثلاثی مجرد اجوف
است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در ماضی باشد ایں در مضارع است ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از
مزید چوں اَقَلْنَ در اصل اَقْوَلْنَ بود واو متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کردہ با ماقبل دادند آں
واو را با الف بدل کردند اَقَالْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و لام الف را حذف کردند اَقَلْنَ شد ایں واو
الف شدہ بیفتد در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در ثلاثی مجرد باشد ایں در مزید است ما گفتہ
در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں دَعَتْ در اصل دَعَوَتْ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل
کردند دَعَاتْ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و تا الف را حذف کردند دَعَتْ شد ایں واو الف شدہ
بیفتد در ماضی ثلاثی مجرد است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ در اجوف باشد ایں در ناقص است۔

تعلیل خِفْنَ در اصل خَوِفْنَ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را با الف بدل

کردند خافَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را حذف کردند خَفَ
شد پس فتحه فا کلمه را بکسره بدل کردند تا که دلالت کنند بر بِنْیَتِ باب خِفْتَ شد بِعْنَ
در اصل بَیَعْنَ بود یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند باعْنَ شد پس التقاء
ساکنین شد میان الف و عین الف را حذف کردند بَعْنَ شد فتحه فا کلمه را بکسره بدل
کردند تا که دلالت کنند بر حذف یائیت بِعْنَ شد **قانون** ہر واو مکسور و یا مطلقا در ماضی
ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتند فا کلمه او را حرکت کسره دہند وجوبا **مطلب**
قانون چیست ہر واو مکسور و یا مطلقا در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتند فا کلمه او را حرکت کسره دادن
واجب است معنی مطلقا چیست خواه مفتوح خواه مکسور خواه مضموم باشد مثال واو مکسور چوں خِفْنَ در اصل خَوِفْنَ
بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند خافْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و فا الف را
حذف کردند خَفْنَ شد ایں واو مکسور است در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف الف شده بیفتند فا کلمه را حرکت کسره دادن
واجب است تا که دلالت کند بر بِنْیَتِ باب خِفْتَ شد مثال یا مطلقا بِعْنَ ہِبْنَ ہِأْنَ در اصل بَیَعْنَ ہَیَبْنَ
ہَیُئْنَ بودند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند باعْنَ ہابْنَ ہاءْنَ شدند پس التقاء
ساکنین شد میان الف و عین و الف و با و الف و ہمزه الف را حذف کردند بَعْنَ ہَبْنَ ہَأْنَ
شدند ایں یا الف شده بیفتند در ماضی ثلاثی مجرد از اجوف است فا کلمه را حرکت کسره دادند تا که دلالت کنند بر
حذف یائیت بِعْنَ ہِبْنَ ہِأْنَ شدند ما گفتند واو مکسور باشد احتراز شد از غیر مکسور حکم آں گذشته است ما گفتند در ماضی باشد
احتراز شد از مضارع یَہَبْنَ یَہَأْنَ در اصل یَہْیَبْنَ یَہْیَأْنَ بودند یا متحرک ماقبلش حرف صحیح ساکن حرکت نقل کرده
بماقبل دادند آں یا را بالف بدل کردند یَہَابْنَ یَہَاءْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان الف و یا الف را حذف
کردند یَہَبْنَ یَہَأْنَ شدند دیدی یا الف شده بیفتند لیکن قانون جاری نمی کنیم چرا ما گفتند در ماضی باشد ایں در مضارع
است ما گفتند در ثلاثی مجرد باشد احتراز شد از مزید چوں اَبَعْنَ در اصل اَبْیَعْنَ بود یا متوسط مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن
فتحش نقل کرده بماقبل را دادند آں یا را بالف بدل کردند اباعْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و عین الف
را حذف کردند اَبَعْنَ شد ایں یا الف شده بیفتند در ماضی اجوف است لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفتند در ثلاثی مجرد باشد

ایں در مزید است ما گفتند در اجوف باشد احتراز شد از غیر اجوف چوں رَمَتْ در اصل رَمَیَتْ بود یا متحرک ماقبلش
مفتوح آں را بالف بدل کردند رَمَاتْ شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و تا الف را حذف کردند رَمَتْ شد ایں یا
الف شده بیفتند در ثلاثی مجرد اجوف است قانون جاری نه کنیم ما گفتند در اجوف باشد ایں در ناقص است ما گفتند
الف شده بیفتند احتراز شد از غیر چوں لَسْنَ لَسْتَ در اصل لَیِسْنَ لَیِسْتَ بودند کسره بر یا ثقیل بود انداختند
خلاف قانون لَیْسْنَ لَیْسْتَ شدند پس التقاء ساکنین میان یا و سین یا را حذف کردند لَسْنَ لَسْتَ شدند
تعلیل قِیْلَ در اصل قُوِلَ بود کسره بر واو ثقیل بود نقل کرده بماقبل را دادند بعد
سلب حرکت ماقبل قِوْلَ شد واو ساکن ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند
قِیْلَ شد بِیْعَ در اصل بُیِعَ بود کسره بر یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل را دادند بعد سلب حرکت
ماقبل بِیْعَ شد **قانون** ہر واو و یا مکسور که واقع شود بعد ضمه کلمه ماضی مجہول باشد
و در ماضی معلوم آں اعلال شده باشد جائز است حذف کردن کسره آں و نقل کردن
بسوئے ضمه و اشمام ہم است **مطلب** قانون چیست واو و یا مکسور باشد ماقبل او مضموم
باشد کلمه ماضی مجہول باشد در ماضی معلوم آں اعلال شده باشد دراں سه وجه روا است نقل حرکت و حذف و
اشمام مثال نقل قِیْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِیْدَ در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُخْتُیِرَ اُنْقُوِدَ بودند ایں واو و یا مکسور است
ماقبل او مضموم است کلمه ہم ماضی مجہول است در ماضی معلوم آں اعلال شده است کسره بر واو و یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل
را داده بعد سلب حرکت ماقبل قِوْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِوْدَ شدند واو ساکن ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند
قِیْلَ بِیْعَ اُخْتِیْرَ اُنْقِیْدَ شدند ضمه ہمزه را بکسره بدل کنند اِخْتِیْرَ اِنْقِیْدَ میخوانند از برائے مناسبت حرف ثالث که ایں قاعده است
که ہر ہمزه که در ماضی مجہول باب اِفْتِعَال و اِنْفِعَال اجوف باشد آں تابع حرف ثالث باشد مثال حذف حرکت
قُوْلَ بُوْعَ اُخْتُوْرَ اُنْقُوْدَ که در اصل قُوِلَ بُیِعَ اُخْتُیِرَ اُنْقُوِدَ بودند کسره بر واو و یا ثقیل بود انداختند قُوْلَ بُیْعَ
اُخْتُیْرَ اُنْقُوْدَ شدند یا ساکن ماقبلش مضموم آں را بواو بدل کردند قُوْلَ بُوْعَ اُخْتُوْرَ اُنْقُوْدَ
شدند از ایں قانون مطلب چه شد ہر فعل حقیقی یا حکمی که از اجوف باشد دراں سه وجه روا است نقل حرکت و حذف حرکت
و اشمام بہتر از ایں نقل بعده اشمام و حذف را درجه ثالث است اشمام چیست مائل کردن کسره بسوئے ضمه و یائے

ساکن بسوے واو فُعِلَ حقیقی کدام است ماضی مجهول ثلاثی مجرد اجوف باشد فُعِلَ حکمی کدام است ماضی باب افتعال
و انفعال اجوف باشد ماگفته واو و یا مکسور باشند ماقبل او مضموم باشد احتراز شد ماقبل او مضموم نباشد مثال
اُقْوِلَ اُبْيِعَ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ماگفته ماقبل او مضموم باشد این ساکن است ماگفته در ماضی معلوم او
اعلال شده باشد احتراز شد که نباشد چون عُوِدَ صُيِدَ این واو و یا مکسور اند ماقبل او مضموم است لیکن قانون
جاری نکنیم چرا گفته در ماضی معلوم آن اعلال شده باشد در ماضی معلوم این اعلال نشده است

قانون هر واو و یا مضموم یا مکسور متوسط یا در حکم توسط بود و در اصل سلامت نه
مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً واقعه شود در فعل متصرف یا در متعلقات او سوائے
وزن فُعِلَ حقیقی و حکمی از اجوف سوا تفعلین از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی حرکت
آن واو و یا را نقل کرده بماقبل دهند وجوباً باین شرط که آن واو و یا بدل از همزه با بدال
جوازی و ضمه کسره آن منقول از همزه و ماقبل او مفتوح و الف نباشد و در وزن فُعِلَ
حقیقی یا حکمی اجوف سه وجه روا است نقل حرکت و حذف و اشمام و در تفعلین
ناقص و اسم مفعول اجوف یائی دو وجه روا است نقل حرکت و اثبات **مطلب**

قانون چیست هر واو و یا مضموم یا مکسور باشند متوسط یا در حکم متوسط باشد معنی متوسط چیست در مقابله فاء و عین کلمه
باشد معنی حکم توسط چیست مقابله لام کلمه باشد باتصال ضمیر و علامت جمع در وسط واقعه شود و در اصل سلامت
نه مانده باشد و در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً را چه معنی است خواه در اصل سلامت مانده باشد خواه نباشد
واقعه شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی فعل متصرف چیست که در تمام گردانها یافته شود و معنے
متعلقات او چیست مصدر و مشتق و هم وزن فعل با وزن عروضی سوائے وزن فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف سوائے
تفعلین از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی آن واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی و ضمه کسره او منقول از همزه و
ماقبل او مفتوح و الف نباشد حرکت آن واو و یا را نقل کرده ماقبل را دادن واجب است مثال مطابقی متوسط یَقُوْلُ
یَبِیْعُ در اصل یَقْوُلُ یَبْيِعُ بودند این واو و یا مضموم یا مکسور است متوسط است در اصل سلامت نمانده
است واقعه است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند یَقُوْلُ

یَبِیْعُ شدند مثال حکم متوسط چون دَاعُوْنَ رَامُوْنَ در اصل دَاعِوُوْنَ رَامِیُوْنَ بودند این واو و یا
مضموم مکسور است در حکم متوسط است در اصل سلامت نه مانده است واقعه است در متعلقات فعل متصرف باقی
مانع شرائط هم نیست حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند پس یا ساکن نظر ماقبلش مضموم آن را بواو بدل کردند پس التقا
ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری می
کنیم مثال چون دُعُوْ نُخُوْ خُشُوْ در اصل دُعِوْوْ نُخُوْوْ خُشِیُوْ بودند این واو و یا مضموم مکسور اند واقعه شده
اند در فعل متصرف و در دُعُوْ در اصل سلامت نمانده است و در نُخُوْ خُشُوْ در اصل سلامت مانده است اینجا
مطلقاً قانون جاری میکنیم حرکت این واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند پس یا ساکن نظر ماقبلش مضموم این یا را بواو بدل کردند
پس التقا ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند دُعُوْ نُخُوْ خُشُوْ شدند مثال فعل متصرف مشتق گذشته
است مثال مصدر هم وزن فعل یا وزن عروضی مَبِیْعٌ مَعُوْنٌ در اصل مَبْيِعٌ مَعْوُنٌ بروزن تَنَصُّرٌ بودند این واو و
یا مضموم مکسور است واقعه است در متعلقات فعل متصرف حرکت این واو و یا را نقل کرده بماقبل را دادند مَبِیْعٌ مَعُوْنٌ
شدند سوال فُعِلَ حقیقی یا حکمی از اجوف و تفعلین از ناقص و اسم مفعول از اجوف یائی را چرا استثنا کرد جواب حکم این
قانون وجوبی است از برائے وجوب این را خارج کردند ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند احتراز شد از مفتوح
مثال چون یَقْوَلُ یُبْیَعُ این واو و یا متوسط است واقعه شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست لیکن
قانون جاری نکنیم چرا ماگفته واو و یا مضموم یا مکسور باشند این مفتوح است ماگفته متوسط باشد یا در حکم متوسط احتراز شد که
نباشد مثال چون اُنْوُعِدَ اُسْتُیْسِرَ یَدْعُوْ یَرْمِیْ این واو و یا مضموم مکسور است واقعه شده است در فعل متصرف
باقی مانع شرائط هم نیست قانون جاری نکنیم چرا ماگفته متوسط باشد یا در حکم متوسط این در متوسط و حکم متوسط نیست ما
گفته در اصل سلامت نه مانده باشد احتراز شد که در اصل سلامت مانده باشد مثال چون یُعْوِرُ یُصْیِدُ این واو و یا
مضموم مکسور است و اقعه شده است در فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست لیکن قانون جاری نکنیم چرا ماگفته در
اصل سلامت نمانده باشد این است ماگفته در ناقص ثلاثی مجرد مطلقاً قانون جاری کنیم احتراز شد از ثلاثی مزید مثال
اُدْعُوْ وَ اُدْمُوْ در اصل اُدْعُوِوْ وَ اُدْمِیُوْ بودند حرکت واو و یا ثانی را نقل کرده بماقبل دادند پس یا ساکن ما
ماقبلش مضموم آن را بواو بدل کردند پس التقا ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف کردند اُدْعُوْ وَ اُدْمُوْ

شدند این واو و یا مضموم مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته در ناقص ثلاثی مجرد باشد و این در مزید است
و در مزید باں وقت قانون جاری کنم که در اصل سلامت نمانده باشد این جا که واو و یا ثانی است در اصل سلامت
نیست ازیں وجه قانون جاری کردیم ما گفته که در فعل متصرف یا در متعلقات او واقعه شود احتراز شد که نه شود
مثال چوں اَقْوِلْ بِهٖ اَبْیِعْ بِهٖ این واو و یا مکسور است درینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفته که واقعه شود در فعل متصرف
یا در متعلقات فعل متصرف این نیست ما گفته در تَفْعَلِیْنَ از ناقص نباشد احتراز شد که باشد مثال تَدْعِیْنَ و
تَنْهِیْنَ در اصل تَدْعُوِیْنَ تَنْهِیِیْنَ بودند این واو و یا مضموم مکسور است واقعه است در متعلقات فعل
متصرف اینجا قانون وجوباً جاری نه کنم چرا ما گفته که تَفْعَلِیْنَ از ناقص نباشد این تَفْعَلِیْنَ از ناقص است درینجا
دو وجه روا است اگر نقل حرکت میکنیم هم جائز است حرکت واو و یا را نقل کرده بماقبل داده پس واو ساکن ماقبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین شد میان هر دو یا یا اولیٰ را حذف کردند تَدْعِیْنَ تَنْهِیْنَ شدند
اثبات هم جائز است تَدْعُوِیْنَ تَنْهِیِیْنَ هم خواندن جائز است صاحب تغزک آورده که اشمام هم جائز است
ما گفته در اسم مفعول از اجوف یائی نباشد احتراز شد که باشد مثال چوں مَبِیْعٌ (نقل) که در اصل مَبْیُوْعٌ بود این یا مضموم
است واقعه است در متعلقات فعل متصرف درین جا وجوباً قانون جاری نه کنم چرا ما گفته در اسم مفعول از اجوف یائی
نباشد این در اسم مفعول اجوف یائی است درینجا دو وجه روا است نقل و اثبات مثال چوں مَبِیْعٌ که در اصل مَبْیُوْعٌ
بود ضمه بر یاء ثقیل بود نقل کرده بماقبل را دادند پس یا را بر حال خود گذاشته ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند پس التقاء
ساکنین شد میان یا و واو بعض یا را حذف کنند لِاَنَّ الثَّانِیَةَ عَلَامَةٌ وَالْعَلَامَةُ لَا تُحْذَفُ پس واو
ساکن ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَبِیْعٌ بر وزن مَفِیْلٌ شد و بعض ثانی را حذف کنند لِاَنَّهَا
زَائِدَةٌ وَالزَّائِدَةُ اَحَقُّ بِالْحَذْفِ مَبِیْعٌ بر وزن مَفِعْلٌ شد مثال اثبات مَبْیُوْعٌ خوانده کنم هم
جائز است ما گفته آں واو و یا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد که باشد مثال سُوْلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ
که در اصل سُئِلَ مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را بواو بدل کردند جوازاً سُوِلَ مُسْتَهْزِیُوْنَ شدند این
واو و یا مضموم مکسور واقعه شده اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی مانع شرائط هم نیست قانون جاری
نه کنم چرا ما گفته بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد این است اگر ابدال وجوبی باشد در آنجا قانون جاری کنم وجوباً

مثال چوں جَاءُوْنَ که در اصل جَایِئُوْنَ بود یا واقعه شد بعد الف فاعل آنرا بهمزه بدل کردند جَاءِءُوْنَ شد
همزه ثانی را بیا بدل کردند جَاءِیُوْنَ شد این یا بدل از همزه است لیکن قانون جاری میکنم چرا که این یا بدل از همزه وجوباً
است ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده ماقبل را دادند پس یا ساکن ماقبلش مضموم آں یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس
التقاء ساکنین شد میان هر دو واو و واو اولیٰ را حذف کردند جَاءُوْنَ شد ما گفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد احتراز شد که
باشد چوں یَجِیُوْنَ یَسُوْوْنَ که در اصل یَجِیْئُوْنَ یَسُوْءُوْنَ بودند حرکت همزه را نقل کرده بماقبل داده همزه
را حذف کردند یَجِیُوْنَ یَسُوُوْنَ شدند این واو و یا مضموم مکسور واقعه اند در فعل متصرف و متعلقات فعل متصرف باقی
مانع شرائط هم نیست قانون جاری نه کنم چرا ما گفته ضمه و کسره منقول از همزه نباشد این است ما گفته ماقبل او مفتوح نباشد احتراز
شد که باشد چوں قَوِیَ حَیِیَ قانون جاری نه کنم چرا ما گفته که ماقبل او مفتوح نباشد اینجا است ما گفته ماقبل او الف نباشد
احتراز شد که باشد چوں قَاوِلْ بَایِعْ اینجا قانون جاری نه کنم چرا ما گفته ماقبل او الف نباشد این است **تعلیل**
یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ در اصل یَقْوُلُ تَقْوُلُ اَقْوُلُ نَقْوُلُ بودند ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده
بماقبل دادند یَقُوْلُ تَقُوْلُ اَقُوْلُ نَقُوْلُ شدند **تعلیل** یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ در اصل
یُقْوَلُ تُقْوَلُ اُقْوَلُ نُقْوَلُ بودند واو مفتوح ماقبلش حرف صحیح ساکن فتحش نقل کرده بماقبل
داده آں واو را با الف بدل کردند یُقَالُ تُقَالُ اُقَالُ نُقَالُ شدند **قانون** هر واو و یا متوسط
مفتوح در اصل به سلامت نمانده باشد واقعه شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل متصرف
سوائے کلمه اسم بر وزن اَفْعَلُ ماقبل او حرف ساکن مظهر قابل حرکت باشد فتحه آں واو را نقل
کرده بماقبل دهند و آں واو و یا را با الف بدل کنند وجوباً بشرطیکه آں کلمه ملحق و معنی لَوْنٌ و
عَیْبٌ و صیغه اسم آلت نباشد **مطلب** قانون چیست واو و یا متوسط مفتوح باشد معنے متوسط چیست
مقابله عین کلمه باشد و در اصل سلامت نمانده باشد معنے اصل چیست اول صیغه ماضی معلوم باشد واقعه شود در فعل
متصرف یا در متعلقات فعل متصرف معنی متصرف چیست که همه گردانها او یافته باشد معنی متعلقات فعل متصرف
چیست مصدر و مشتق و هم وزن فعل با وزن عروضی باشد و آں کلمه اسم بر وزن اَفْعَلُ نباشد ماقبل او حرف صحیح
ساکن مظهر قابل حرکت باشد و آں کلمه ملحق و معنی لَوْن و عَیْب و صیغه اسم آلت نباشد مثال فعل متصرف یُقَالُ یُبَاعُ

کہ دراصل یَقْوُلُ یَبْیِعُ بودند ایں واو و یا متوسط مفتوح است واقعہ است در فعل متصرف و دراصل سلامت ماندہ
ہم نیست کلمہ اسم بروزن یَفْعَلُ ہم نیست باقی ہمہ شرائط موجود اند حرکت ایں واو و یا را نقل کردہ بما قبل را دادیم واو
و یا را با الف بدل کنند یُقَالُ یُبَاعُ شدند مثال متعلقات فعل متصرف مَقَالٌ مَبَاعٌ مُقَالٌ مُبَاعٌ
مُضَافٌ کہ دراصل مَقْوَلٌ مَبْیَعٌ مُقْوَلٌ مُبْیَعٌ مُضْیَفٌ بودند ایں واو و یا متوسط اند و دراصل سلامت
نماندہ اند واقعہ شدہ اند در متعلقات فعل متصرف باقی ہمہ شرائط موجود اند فتحہ آں واو و یا را نقل کردہ بما قبل دادند
بعدہ واو و یا را با الف بدل کردند مَقَالٌ مَبَاعٌ مُقَالٌ مُبَاعٌ مُضَافٌ شدند ما گفتہ واو و یا متوسط باشد احتراز
شد از اُنْوجِدَ اُنْیِسِرَ دَعْوَةٌ رَمْیَةٌ قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ متوسط باشد ایں متوسط نیست ما گفتہ مفتوح
باشد احتراز شد از مضموم مکسور چوں یَقُوْلُ یَبِیْعُ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ مفتوح باشد ایں مضموم مکسور
است ما گفتہ دراصل سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ باشد چوں یَعْوَدُ یَصْیَدُ ایں جا قانون جاری نکنم چرا
ما گفتہ دراصل سلامت نماندہ باشد ایں دراصل سلامت است ما گفتہ واقعہ شود در فعل متصرف یا در متعلقات فعل
متصرف احتراز شد از غیر متصرف چوں مَا اَقْوَلَهٗ مَا اَبْیَعَهٗ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ در فعل متصرف باشد
ایں در غیر متصرف است ما گفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اَقْوَلُ اَبْیَعُ اینجا قانون
جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد ایں است اگر کلمہ فعل بروزن اَفْعَلُ باشد اینجا قانون جاری
کنم چوں اَخَافُ اَهَابُ ما گفتہ ما قبل آں ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں قَوَلَ بَیَعَ ایں جا قانون جاری نکنم
چرا ما گفتہ ما قبل آں ساکن باشد ایں متحرک است ما گفتہ ما قبل آں مظہر باشد احتراز شد از مدغم چوں قَوَّلَ بَیَّعَ ایں
جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ما قبل آں مظہر باشد ایں مدغم است ما گفتہ ما قبل آں قابل حرکت باشد احتراز شد کہ قبل
آں قابل حرکت نباشد چوں قَاوَلَ بَایَعَ ایں جا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ ما قبل آں قابل حرکت باشد ایں قابل
حرکت نیست ما گفتہ آں کلمہ ملحق نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِجْوَنْدَدَ کہ ملحق بہ اِحْرَنْجَمَ است
قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ ملحق نباشد ایں ملحق است ما گفتہ آں کلمہ بمعنی لَوْن و عیب نباشد احتراز
شد کہ باشد چوں اِعْوَدَّ اِصْیَدَّ اِسْوَدَّ اِبْیَضَّ اینجا قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ بمعنی لَوْن
و عیب نباشد ایں است ما گفتہ آں کلمہ صیغہ اسم آلت نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مِقْوَلٌ مِبْیَعٌ اینجا

قانون جاری نکنم چرا ما گفتہ آں کلمہ صیغہ اسم آلت نباشد ایں صیغہ آلت است **تعلیل** قَائِلٌ و
بَائِعٌ دراصل قَاوِلٌ و بَایِعٌ بودند واو و یا واقعہ شدند بعد الف فاعل و دراصل سلامت
نماندہ اند آں واو و یا را با الف بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شدند قُوَیْئِلٌ و قُوَیْئِلَةٌ و
بُوَیْئِعٌ و بُوَیْئِعَةٌ دراصل قُوَیْوِلٌ و قُوَیْوِلَةٌ بُوَیْیِعٌ و بُوَیْیِعَةٌ بودند واو و یا واقعہ شدہ
اند بعد یائے تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نماندہ اند آں واو و یا را بہمزہ بدل کردند
قُوَیْئِلٌ و قُوَیْئِلَةٌ و بُوَیْئِعٌ و بُوَیْئِعَةٌ شدند **قانون** ہر واو و یا کہ واقعہ شود بعد
الف فاعل و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل دراصل سلامت نماندہ باشد یا اصل آں
نباشد آنرا بہمزہ بدل کنند وجوباً اما شَاكٍ شَاكٌ شاذ است **مطلب** قانون
چیست ہر واو و یا کہ واقعہ شود بعد الف فاعل و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نماندہ باشد
یا اصل آں نباشد آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است مثال اسم فاعل قَائِلٌ بَائِعٌ دراصل قَاوِلٌ بَایِعٌ بودند
ایں واو و یا واقعہ شدہ اند بعد الف فاعل و دراصل سلامت نماندہ اند ایں را بہمزہ بدل کردند قَائِلٌ بَائِعٌ شدند مثال
یائے تصغیر اسم فاعل قُوَیْئِلٌ قُوَیْئِلَةٌ بُوَیْئِعٌ بُوَیْئِعَةٌ دراصل قُوَیْوِلٌ قُوَیْوِلَةٌ بُوَیْیِعٌ بُوَیْیِعَةٌ بودند ایں
واو و یا واقعہ شدہ اند بعد یائے تصغیر اسم فاعل و دراصل سلامت نماندہ اند ایں را بہمزہ بدل کردند قُوَیْئِلٌ قُوَیْئِلَةٌ
بُوَیْئِعٌ بُوَیْئِعَةٌ شدند مثال آنکہ اصل او نباشد چوں سَائِفٌ (بمعنے صاحب سیف کہ ماخوذ است از سیف
بمعنے شمشیر) کہ دراصل سَایِفٌ بود ایں یا واقعہ شدہ است بعد الف فاعل و اصل آں نیست ایں را بہمزہ بدل کردند
سَائِفٌ شد اما شَاكٍ شَاكٌ شاذ است چرا کہ دراصل شَاوِكٌ بود ایں واو واقعہ شد بعد الف فاعل و دراصل سلامت نماندہ
است قیاس ایں بود کہ ایں را بہمزہ بدل کردن واجب شود لیکن ایں را بہمزہ بدل کردن جائز است شَائِكٌ خوانم ہم جائز است
اگر ہمزہ را حذف کنند شَاكٌ خوانم ہم جائز است اگر قلب مکانی کنند ہم جائز است اگر قلب مکانی کردند شَاكِوٌ شد واو
واقعہ شدہ در مقابلہ لام کلمہ ما قبل آں واو مکسور بود بیا بدل کردند شَاكِیٌ شد پس ضمہ بر یا ثقیل بود دادند شَاكِیْنٌ
شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند شَاكٍ شد ما گفتہ واو و یا واقعہ شود بعد الف فاعل
و یا بعد یائے تصغیر اسم فاعل دراصل سلامت نماندہ باشد احتراز شد کہ دراصل سلامت ماندہ باشد چوں عَاوِدٌ صَایِدٌ

عُوَیْوِدٌ عُوَیْوِیَةٌ صُوَیْیِدٌ صُوَیْیِدَةٌ این واو و یا واقعه شده اند بعد الف فاعل و یا تصغیر اسم فاعل لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته که در اصل سلامت نمانده باشد این در اصل سلامت مانده اند **تعلیل** قِیَالٌ در اصل قِوَالٌ بود واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و در مفرد سلامت نمانده بود ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیَالٌ شد قِیَامٌ در اصل قِوَامٌ بود واو واقعه شد بجای عین کلمه در مصدر و در فعل سلامت نمانده بود ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند قِیَامٌ شد **قانون** هر واو که واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر و جمع و در فعل و واحد سلامت نمانده باشد یا در واحد ساکن و در جمع قبل الف باشد ما قبل آں مکسور باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوبًا باین شرط که لام کلمه آں مُعَتَّل نباشد **مطلب** قانون چیست هر واو که واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر یا در جمع اگر در مصدر باشد این شرط است که در فعل سلامت نمانده باشد اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد یا در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد ما قبلش مکسور باشد آں واو را بیا بدل کردن واجبست مثال واو که واقعه شود در مقابله عین کلمه در مصدر چوں قِیَامٌ مصدر قَامَ در اصل قِوَامٌ بود این واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در مصدر ما قبل این مکسور است این واو را بیا بدل کردند قِیَامٌ شد مثال واو که واقعه شود در مقابله عین کلمه در جمع ما قبل این مکسور باشد چوں خِیَالٌ جمع خَائِلٌ در اصل خِوَالٌ بود این واو واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و ما قبل این مکسور است این واو را بیا بدل کردند خِیَالٌ شد مثال آں که در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد ما قبلش مکسور باشد چوں حِیَاضٌ جمع حَوْضَةٌ و رِیَاضٌ جمع رَوْضٌ و رَوْضَةٌ در اصل حِوَاضٌ و رِوَاضٌ بودند این او واقعه شد در مقابله عین کلمه در جمع و در واحد ساکن است و در جمع قبل الف است ما قبلش مکسور است این واو را بیا بدل کردند حِیَاضٌ و رِیَاضٌ شدند ما گفته واو واقعه شود مقابله عین کلمه در مصدر یا در جمع احتراز شد از غیر چوں عِوَضٌ این واو واقعه شد مقابله عین کلمه و ما قبل این مکسور است درینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در مصدر باشد یا در جمع این نه در مصدر است و نه در جمع است ما گفته اگر در مصدر باشد تا این شرط است که در فعل سلامت نمانده باشد احتراز شد که در اصل سلامت مانده باشد چوں قِوَامٌ مصدر قَاوَمَ اینجا

قانون جاری نکنیم چرا ما گفته اگر در مصدر باشد تا این شرط است که در فعل سلامت نمانده باشد این در فعل سلامت است ما گفته اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد احتراز شد که باشد چوں عِوَادٌ جمع عَادٍ این واو واقعه شده است مقابله عین کلمه در جمع ما قبل این مکسور است لیکن قانون نکنیم چرا ما گفته اگر در جمع باشد تا این شرط است که در واحد سلامت نمانده باشد این در واحد سلامت مانده است ما گفته که در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد احتراز شد از غیر اینجا دو صورت است یک آنکه در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف نباشد چوں عِوَدَةٌ جمع عَوْدٌ (شتر پیر) این واو واقعه شد مقابله عین کلمه و در واحد ساکن است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در واحد ساکن باشد و در جمع قبل الف باشد این در جمع قبل الف نیست ما گفته دیگر آنکه در جمع قبل الف باشد و در واحد ساکن نباشد چوں طِوَالٌ جمع طَوِیْلٌ است این واو واقعه شده است مقابله عین کلمه در جمع و در جمع قبل الف است ما قبل این مکسور است لام کلمه این مُعَتَّل هم نیست لیکن درینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته در واحد ساکن باشد این در واحد ساکن نیست ما گفته ما قبل این مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم چوں دَوَامٌ دَوَارٌ دُوَامٌ دُوَارٌ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته ما قبل این مکسور باشد این مفتوح مضموم است ما گفته لام کلمه آں مُعَتَّل نباشد احتراز شد که باشد چوں رِوَاءٌ جمع رَیَّانٌ اصله رُوْیَانٌ بود همزه را بواو بدل کردند رُوْیَانٌ شد واو و یا در یک کلمه بهم آمدند واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند رُیَّانٌ شد واقعه شده آخر اسم متمکن قبلش مضموم ضمه قبلش را بکسره بدل کردند رِیَّانٌ شد این واو واقعه شده است در مقابله عین کلمه در جمع ما قبل این مکسور است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفته لام کلمه آں مُعَتَّل نباشد این است این قید که لام کلمه آں مُعَتَّل نباشد بجمع متصل شود بعضے از شارحین بمصدر متصل کنند تا که ازیں قید اِلْتِوَاءٌ و اِسْتِوَاءٌ خارج شوند حالانکه اینها قبل ازیں خارج شده اند چرا که ما گفته در فعل سلامت نمانده باشد و اینها در فعل اِلْتَوٰی و اِسْتَوٰی سلامت مانده اند **تعلیل** سَیِّدٌ در اصل سَیْوِدٌ بود واو و یا در یک کلمه بهم آمدند نخستین ازیشاں ساکن بدل از حرفے نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند سَیِّدٌ شد **قانون** هر واو و یا اگر جمع شوند در یک کلمه یا در حکم یک کلمه سوائے

کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ اوّل ایشاں ساکن لازم غیر بدل بود یا مطلقاً و او ثانی لام
کلمه باشد آں واو را یا کنند بعدهٗ یا را در یا ادغام کنند وجوباً سوا واو عین کلمه بعد یائے تصغیر
در مکبّر متحرک که آں واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنه وجوباً **مطلب** قانون چیست واو و یا
جمع شوند در یک کلمه یا در حکم یک کلمه معنے حکم یک کلمه چیست صیغه جمع مذکر سالم که مضاف شود بسوئے یائے متکلم
مثال یک کلمه چوں سَیِّدٌ دراصل سَیْوِدٌ بود ایں واو و یا جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ
نیست اوّل ایشاں ساکن هم است سکون هم لازمی است بدل از چیزے نیست ایں واو را یا کرده یا را در یا
ادغام کردند سَیِّدٌ شد مثال حکم یک کلمه چوں مُسْلِمِيَّ دراصل مُسْلِمُوْنَ بود وقتیکه ایں را بسوئے یائے متکلم
مضاف کردند نون باضافت ساقط شد مُسْلِمُوْيَ شد پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن
بدل از چیزے نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مُسْلِمُيَّ شد پس یا مشدّد واقع شد در آخر اسم متمکن ما قبل
ایں مضموم است ضمه ما قبلش را بکسره بدل کردند تا مُسْلِمِيَّ شد یا مطلقاً و او ثانی مقابله لام کلمه باشد مطلقاً
را چه معنے است خواه بدل شده باشد یا نه شده باشد در انجا مطلقاً قانون جاری کنم چوں مَدَاعِيٌّ دراصل
مَدَاعِوُ بود واو ساکن منظر ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند مَدَاعِیُ شد ایں واو و یا جمع شده
اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ایشاں ساکن است لازم است بدل هم است لیکن واو ثانی لام
کلمه است آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَدَاعِيٌّ شد سوا واو عین کلمه بعد یائے تصغیر در مکبّر متحرک که آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً ورنه وجوباً مطلب چیست واو واقعه شود مقابله عین کلمه بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک باشد آں
واو را بیا بدل کنند جوازاً بعدهٗ یا در یا ادغام کنند وجوباً مثال چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مِقْوَلٌ و مِقْوَلَةٌ است دراصل
مُقَيْوِلٌ بود ایں واو واقعه شده است مقابله عین کلمه بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک است ایں واو را یا کرده یا در یا
ادغام کردند مُقَيِّلٌ شد ورنه وجوباً در ینجا دو صورت اند یک اینست که در مکبّر هرگز نباشد دیگر آنست که در مکبّر باشد
لیکن ساکن باشد مثال آں که در مکبّر هرگز نباشد چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مَقَالٌ دراصل مُقَيْوِلٌ بود ایں واو واقعه
شده است بعد یائے تصغیر و در مکبّر متحرک نیست ایں واو را بیا بدل کنند وجوباً بعده یا در یا ادغام کنند وجوباً مُقَيِّلٌ
خواندن واجب است مثال آں که در مکبّر باشد لیکن ساکن باشد چوں مُقَيِّلٌ تصغیر مَقْوُلٌ مگر دراصل مَقْوُوْلٌ

بود ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده بما قبل دادند مَقُوْوْلٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو بعض اولیٰ
را حذف کنند اگر اولی را حذف کنند تاهم واجب است چراکه در مکبّر هرگز نیست اگر ثانی را حذف کنند هم واجب
است چراکه در مکبّر هست لیکن ساکن است ایں جا هم واجب است ما گفته واو و یا جمع شوند احتراز شد از غیر
چوں اُوْدِيَ ایں واو و یا در یک کلمه اند کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن است لازم هم است بدل از
چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته جمع شوند ایں متفرق اند ما گفته در یک کلمه باشند یا در حکم یک
کلمه احتراز شد از غیر چوں اَبُوْ يَعْقُوْبَ ایں واو و یا جمع اند کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اوّل ساکن هست لازم
هم است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در یک کلمه یا در حکم یک کلمه باشد ایں
هر دو نیست ما گفته کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نباشد احتراز شد که باشد چوں اَيْوَمُ ایں واو و یا جمع شده اند
در یک کلمه اول ایشاں ساکن لازم غیر بدل است لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ
نباشد ایں است ما گفته اول ساکن باشد احتراز شد که اول ساکن نباشد چوں قَوِيَ ایں واو و یا
جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست سکون لازم است بدل از چیزے نیست لیکن
قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته اوّل ساکن باشد ایں ساکن نیست ما گفته سکون لازمی باشد احتراز شد
از عارضی چوں قَوْيٌ ایں واو و یا جمع شده اند در یک کلمه کلمه اسم بروزن اَفْعَلُ نیست اول ایشاں
ساکن است بدل از چیزے نیست لیکن قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته سکون او لازمی باشد ایں عارضی است
ما گفته بدل از چیزے نباشد احتراز شد که باشد چوں بُوْيِعَ دِیْوَانٌ ایں جا قانون
جاری نه کنیم چرا ما گفته بدل از چیزے نباشد ایں است ما گفته واو ثانی
مطلقاً لام کلمه باشد احتراز شد از یا مطلقاً چوں دُوَيْكٌ دراصل
دُعَيَا بود اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته واو مطلق
باشد ایں یا مطلق۔

است
✱✱

شروع ابواب اجوف واوی و یائی ثلاثی مجرد

باب اول

اجوف واوی ازباب فعل یفعل چوں القول والمقال والمقالۃ و القیل والقال گفتن قال یقول قولاً فھو قائل وقیل یقال قولاً فذاک مقول لم یقل لم یقل لا یقول لا یقال الخ

باب دوئم اجوف واوی ازباب فعل یفعل چوں الخوف والمخافۃ ترسیدن خاف یخاف خوفاً فھو خائف وخیف یخاف خوفاً فذاک مخوف لم یخف الخ

باب سوئم اجوف واوی ازباب فعل یفعل چوں الطول والطوالۃ دراز شدن طال یطول طولاً فھو طویل وطیل یطال طولاً فذاک مطول لم یطل لم یطل الخ

باب اول اجوف یائی ازباب فعل یفعل چوں البیع والبیعۃ خریدن و فروختن باع یبیع بیعاً فھو بائع وبیع یباع بیعاً فذاک مبیع لم یبع لم یبع لا یبیع لا یباع الخ

باب دوئم اجوف یائی ازباب فعل یفعل چوں الھیبۃ والمھابۃ ترسیدن ھاب یھاب ھیبۃ الخ

ابواب اجوف واوی و یائی ثلاثی مزید فیہ

اجوف واوی ازباب افعال چوں الاقامۃ بپا کردن اقام یقیم اقامۃ فھو مقیم واقیم یقام اقامۃ الخ

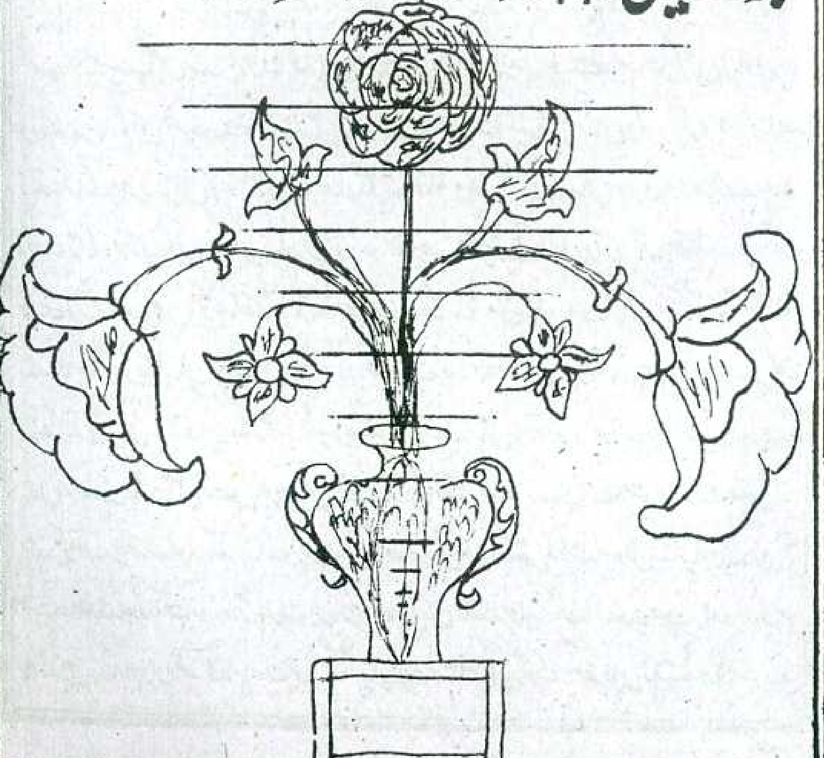
اجوف واوی ازباب تفعیل چوں التحویل گردانیدن حول یحول تحویلاً فھو محول وحول یحول تحویلاً فذاک محول الخ

اجوف واوی ازباب افتعال چوں الاجتیاب قطع بیابان کردن اجتاب یجتاب اجتیاباً الخ

اجوف یائی ازباب افعال چوں الاطارۃ پرانیدن اطار یطیر اطارۃ الخ

اجوف یائی ازباب تفعیل چوں التضییع ضائع کردن ضیع یضیع تضییعاً الخ

اجوف یائی ازباب افتعال اختار یختار اختیاراً الخ

شروع قوانین و تعلیلات ابواب ناقص

تعلیل

دُعاءٌ در اصل دُعاوٌ بود واو واقع شد بعد الف زائدہ بر طرف آں واو
را بہمزہ بدل کردند دُعاءٌ شد اِدّعاءٌ مُدّعاءانِ در اصل اِدّعاوٌ مُدّعاوانِ
بودند واو واقع شد بعد الف زائدہ در حکم طرف آں واو را بہمزہ بدل کردند اِدّعاءٌ
مُدّعاءانِ شدند **قانون** ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف زائدہ بر طرف یا
در حکم بر طرف آں را بہمزہ بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر حرف علت کہ واقع شود بعد الف
زائدہ بر طرف یا در حکم طرف بر طرف را چہ معنے است در آخر کلمہ باشد و حکم طرف را چہ معنے است کہ در مقابلہ لام
کلمہ باشد و بسبب متصل شدن حرف غیر لازم در وسط آید و غیر لازم را چہ معنے است اگر آں زیادتی را
دور کنند بعدہٗ آں صیغہ بر معنے خود ماند مثل تا عارضی و علامت تثنیہ و جمع مثال واو و یا کہ واقع شوند بعد
الف زائدہ بر طرف چوں دُعاءٌ رِضاءٌ در اصل دُعاوٌ رِضایٌ بودند ایں واو و یا واقع شدند بعد
الف زائدہ بر طرف ایں را بہمزہ بدل کردند دُعاءٌ رِضاءٌ شدند مثال واو و یا کہ واقع شوند بعد الف
زائدہ در حکم طرف چوں اِدّعاءٌ مُدّعاءانِ شَکّاءَۃٌ مُرْماءانِ در اصل اِدّعاوٌ مُدّعاوانِ
شَکّایَۃٌ مُرْمایانِ بودند ایں واو و یا واقع شدند بعد الف زائدہ در حکم طرف ایں را بہمزہ بدل کردند
اِدّعاءٌ مُدّعاءانِ شَکّاءَۃٌ مُرْماءانِ شدند مثال الف کہ واقع شود بعد الف زائدہ بر طرف
چوں صَحْراءُ در اصل صَحْرا بود میان الف و را دیگر الف زائدہ کردند از برائے امتداد صوت صَحْراا
شد دیگر الف واقع شد بعد الف زائدہ بر طرف آں را بہمزہ بدل کردند صَحْراءُ شد سوال ثَنایانِ کہ دریں حرف
علت واقع شد بعد الف زائدہ در حکم طرف ایں را بہمزہ چرا بدل نہ کنند جواب ما گفتہ کہ بعد او حرف زائدہ غیر لازم
باشد ایں زائدہ با ایں کلمہ لازم است چرا کہ ثَنایانِ دو تار تافتہ جبل را گویند و مفرد ایں ثِنْیَۃٌ در کلام عرب

مستعمل نیست ما گفتہ کہ حرف علت واقع شود بعد الف زائدہ احتراز شد از اصلی مثال آں رایٌ ثایٌ کہ در
اصل رَوَیٌ ثَوَیٌ بودند واو را خلاف القیاس بالف بدل کردند رایٌ ثایٌ شدند ایں حرف
علت واقع شد بعد الف بر طرف قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ بعد الف زائدہ باشد ایں اصلی است ما گفتہ
بر طرف باشد یا در حکم طرف باشد احتراز شد از غیر مثال آں شَقاوَۃٌ ھِدایَۃٌ دِرایَۃٌ ایں حرف
علت واقع شد بعد الف زائدہ لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ کہ بر طرف باشد یا در حکم طرف ایں بر طرف و حکم طرف
ہر دو نیست **تعلیل** دُعِیَ در اصل دُعِوَ بود واو واقع شد مقابلہ لام کلمہ ما قبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کردند دُعِیَ شد **قانون** ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام کلمہ ما قبلش مکسور
آں واو را بیا بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست ہر واو کہ واقع شود مقابلہ لام کلمہ ما قبلش
مکسور آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں دُعِیَ داعِیَۃٌ در اصل دُعِوَ داعِوَۃٌ بودند ایں واو واقع
شد مقابلہ لام کلمہ ما قبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دُعِیَ داعِیَۃٌ شدند ما گفتہ کہ واو واقع شود مقابلہ لام کلمہ
احتراز شد از فا و عین چوں بِوَعْدٍ عِوَضٌ ما قبل واو مکسور است لیکن قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در مقابلہ لام
کلمہ باشد ایں در فا و عین است ما گفتہ ما قبل او مکسور باشد احتراز شد از مفتوح مضموم ساکن چوں عَصَوٌ دَلْوٌ
یَدْعُوْ دریں جا قانون جاری نمی کنیم چرا ما گفتہ ما قبل او مکسور باشد دریں جا مکسور نیست **قانون** ہر یا کہ واقع
شود در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ما قبلش مکسور باشد کسرہ ما قبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ
یا را با الف بدل کنند وجوباً بر لغت بنی طے **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقع شود در
آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ما قبل او مکسور باشد کسرہ ما قبل آں بفتحہ بدل کنند جوازاً بعدہٗ یا را با الف بدل کردن واجب است
چوں دُعِیَ بَقِیَ ایں یا واقع شد در آخر فعل بفتحہ غیر اعرابی ما قبل ایں مکسور است کسرہ ما قبل را بفتحہ بدل کردن
جائز است بعدہٗ یا را با الف بدل کردن واجب است بر لغت بنی طے در دُعِیَ وَبَقِیَ دُعَا وَبَقَا خواندن جائز
است بعض گویند کہ ایں قانون مختص بفعل است کہ در قاضِیٌ قاضاً کسے نخواندہ و بعض گفتند کہ جاری شود در
ماضی ثلاثی مجرد و یا آں اسم کہ بر وزن فاعِلَۃٌ باشد چوں دُعِیَ دُعَا وَبَقِیَ بَقَا و داعِیَۃٌ داعاۃٌ و باقِیَۃٌ
باقاۃٌ و بعض گویند مختص باں جمع است کہ بر وزن مَفاعِلُ باشد چوں مَصابِیُ مَصابا و صَحارِی

وصحاری؛ ازیں قانون چہ مطلب است در ماضی ثلاثی مجرد قیاسی است و در آں اسم کہ بروزن فَاعِلَةٌ و
آں جمع کہ بروزن مَفَاعِلُ باشد غیر قیاسی وقلیل است ماگفته در آخر فعل باشد احتراز شد از اسم چوں
هِيَ دریںجا قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفته در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم است ماگفته یا واقعہ شود در فعل بفتحہ
غیر اعرابی احتراز شد از اعرابی چوں لَنْ تَرْضَيَ ایں یا واقعہ شد در آخر فعل لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفته فتحہ
آخیر غیر اعرابی باشد ایں اعرابی است **تعلیل** يَدْعُوْنَ تَدْعُوْا دْعُوْنَ دْعُوْ دراصل يَدْعُوْ
تَدْعُوَا دْعُوْنَ دْعُوْ بودند ضمہ بر واو ثقیل می دانند انداختند يَدْعُوْ تَدْعُوْا دْعُوْ تَدْعُوْ
شدند **قانون** ہر واو ویا مضموم یا مکسور کہ واقعہ شود مقابلہ لام کلمہ بعد ضمہ یا
کسرہ بود حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ بود وبعد آں واو مدہ ویا قبل کسرہ
ضمہ باشد وبعد آں یا مدہ ورنہ ماسوائے نقل بایں شرط کہ واو ویا بدل از ہمزہ بہ ابدال
جوازی وضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نباشد **مطلب** قانون چیست ہر واو ویا مضموم یا مکسور باشد
واقعہ شود در مقابلہ لام کلمہ ماقبلش مضموم یا مکسور باشد حرکت آں دور کنند بہ نقل اگر قبل ضمہ کسرہ باشد بعد آں واو
مدہ اگر احرکت دور کنند بہ نقل اگر قبل کسرہ ضمہ باشد بعد آں یا مدہ اگر احرکت دور کنند بہ نقل مثال واو ویا مضموم کہ قبل
آں مکسور باشد وبعد آں واو مدہ باشد چوں دَاعُوْنَ رَامُوْنَ دراصل دَاعِوُوْنَ رَامِيُوْنَ بودند ایں واو ویا
مضموم ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ است حرکت ایں واو ویا نقل کنند بما قبل دہند یا ساکن مظہر ماقبلش مضموم
آں یا را بواو بدل کنند دَاعُوْوْنَ رَامُوْوْنَ شدند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف
کردند دَاعُوْنَ رَامُوْنَ شدند مثال واو ویا مکسور کہ قبل آں مضموم باشد وبعد آں یا مدہ بود چوں تَدْعِيْنَ
تَنْهَيْنَ دراصل تَدْعُوِيْنَ تَنْهُيِيْنَ بودند ایں واو ویا مکسور است ماقبل ایں مضموم است بعد آں یا مدہ
است حرکت ایں واو ویا را نقل کردہ بما قبل دادند پس واو ساکن مظہر ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند پس التقاء ساکنین
شد میان ہر دو یا یا اولی را حذف کردند تَدْعِيْنَ تَنْهَيْنَ شدند ورنہ ماسوائے نقل اینجا شش صورت اند مثال
یا مضموم کہ قبل آں مکسور وبعد آں واو مدہ نباشد چوں يَرْمِيُ تَرْمِيُ اَرْمِيُ نَرْمِيُ دراصل يَرْمِيُ تَرْمِيُ اَرْمِيُ نَرْمِيُ
بودند ایں یا مضموم است ماقبل ایں مکسور است بعد آں واو مدہ نیست حرکت ایں را حذف کردند يَرْمِيْ تَرْمِيْ اَرْمِيْ نَرْمِيْ

شدند مثال واو مضموم کہ بعد آں واو مدہ باشد قبل آں مکسور نباشد چوں یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ در
اصل یَدْعُوُوْنَ تَدْعُوُوْنَ بودند ایں واو مضموم است بعد آں واو مدہ است لیکن قبل واو مکسور نیست
حرکت ایں را حذف کردند پس التقاء ساکنین شد میان ہر دو واو واو اولی را حذف کردند یَدْعُوْنَ تَدْعُوْنَ
شدند مثال واو مضموم کہ قبل آں مکسور نباشد وبعد آں واو مدہ ہم نباشد چوں یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ
کہ دراصل یَدْعُوُ تَدْعُوُ اَدْعُوُ نَدْعُوُ بودند ایں واو مضموم است لیکن ماقبل ایں مکسور نیست وبعد
آں واو مدہ ہم نیست حرکت ایں واو را حذف کنند یَدْعُوْ تَدْعُوْ اَدْعُوْ نَدْعُوْ خوانند مثال یا مکسور کہ قبل
آں مضموم باشد وبعد آں یا مدہ نباشد چوں بِتَرَامُيٍ کہ دراصل بِتَرَامُيٍ بود ایں یا مکسور است وقبل ایں مضموم
است لیکن یا مدہ نیست حرکت ایں را حذف کنند پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمہ ماقبلش
را بکسرہ بدل کردند بِتَرَامِيْنٍ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند بِتَرَامٍ شد
مثال یا مکسور کہ بعد آں یا مدہ باشد لیکن ماقبل او مضموم نباشد چوں تَرْمِيْنَ کہ دراصل تَرْمِيِيْنَ بود ایں یا مکسور
است بعد ایں یا مدہ است لیکن ماقبل ایں مضموم نیست حرکت ایں را حذف کنند پس التقاء ساکنین شد میان
ہر دو یا یا اولی را حذف کردند تَرْمِيْنَ شد مثال یا مکسور کہ قبل آں مضموم نباشد وبعد آں یا مدہ ہم نباشد چوں
بِرَامِيٍ کہ دراصل بِرَامِيٍ بود ایں یا مکسور است وماقبل ایں مضموم نیست وبعد آں یا مدہ نیست حرکت ایں را حذف کنند
بِرَامِيْنٍ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند بِرَامٍ شد ماگفته واو ویا مضموم یا مکسور
باشند احتراز شد کہ واو ویا مضموم مکسور نباشند چوں لَنْ يَدْعُوَ لَنْ يَرْمِيَ ایں واو ویا واقعہ شدہ است در مقابلہ
لام کلمہ ماقبل ایں مضموم مکسور است لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفته واو ویا مضموم یا مکسور باشند ایں مفتوح اند
ماگفته در مقابلہ لام کلمہ باشند احتراز شد از فا وعین چوں بِوَعَادٍ بِوُعُوْدٍ قُوُوْلٌ سُيُوْلٌ ایں واو ویا مضموم
مکسور اند ماقبل ایں ہم مضموم مکسور است بدل از ہمزہ بہ ابدال جوازی نیست ضمہ کسرہ منقول از ہمزہ نیست لیکن قانون
جاری نہ کنیم چرا ماگفته در مقابلہ لام کلمہ باشند ایں در مقابلہ فا وعین اند ماگفته ماقبل ایں مضموم مکسور باشد احتراز شد
از غیر چوں عَصَوْدَ لَوْحِيَ ظَبْيٌ بِعَصَوِيَدٍ لَوِيَحِيٍ بِظَبْيٍ ایں واو ویا مضموم مکسور اند واقعہ شدہ اند در مقابلہ
لام کلمہ بدل از ہمزہ بہ ابدال جوازی نیست وضمہ کسرہ منقول از ہمزہ ہم نیست لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ماگفته قبل

او مضموم مکسور باشد اینجا مفتوح وساکن است ماگفته واو ویا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشد احتراز شد
که باشد چوں قَارِیٌ مُسْتَهْزِیٌ قَارِیُوْنَ مُسْتَهْزِیُوْنَ که در اصل قَارِءٌ مُسْتَهْزِءٌ قَارِءُوْنَ
مُسْتَهْزِءُوْنَ بودند همزه را به موافق حرکت ماقبل بدل کردند قَارِیٌ مُسْتَهْزِیٌ قَارِیُوْنَ مُسْتَهْزِیُوْنَ
شدند این واو ویا مضموم مکسور اند واقع شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است ضمه کسره
منقول از همزه نیست لیکن قانون جاری نکنم چرا ماگفته واو ویا بدل از همزه به ابدال جوازی نباشند این است
ابدال جوازی گفت احتراز شد از ابدال وجوبی چوں جَاءٍ جَاءُوْنَ که در اصل جَایِئٌ جَایِئُوْنَ بودند یا واقع
شد بعد الف فاعل آنرا به همزه بدل کردند جَاءِءٌ جَاءِءُوْنَ شدند همزه ثانی را بیا بدل کردند جَاءِیٌ
جَاءِیُوْنَ شدند ضمه بر یا ثقیل بود انداختند جَاءِیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را
حذف کردند جَاءٍ شد و در جَاءِیُوْنَ ضمه بر یا ثقیل بود نقل کرده بماقبل دادند پس یا ساکن مظهر ماقبلش
مضموم آں یا را بواو بدل کردند جَاءُوْوْنَ شد پس التقاء ساکنین شد میان هر دو واو واو اولی را حذف
کردند جَاءُوْنَ شد ماگفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد احتراز شد که باشد چوں یَجِیْئُوْنَ یَسُوْءُوْنَ که در
اصل یَجِیْئُوْنَ یَسْوُءُوْنَ بودند ضمه همزه نقل کرده بماقبل داده همزه را حذف کردند یَجِیُوْنَ یَسُوْوْنَ شدند
این واو ویا مضموم مکسور اند واقع شده اند در مقابله لام کلمه ماقبل این مضموم مکسور است واو ویا بدل از همزه به
ابدال جوازی نیست لیکن قانون جاری نکنم چرا ماگفته ضمه کسره منقول از همزه نباشد این است **تعلیل**
یَدْعُیَانِ تَدْعُیَانِ در اصل یَدْعُوَانِ تَدْعُوَانِ بودند واوے بود در موضع ثالث
اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آں واو را بیا بدل کردند یَدْعُیَانِ
تَدْعُیَانِ شدند **قانون** هر واو که واقع شود در سیوم جا هرگاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوباً **مطلب** قانون چیست واو در اصل
سیوم جا باشد مراد از اصل چیست اوّل صیغه ماضی معلوم یا مصدر سه حرفی باشد هرگاه که صاعد گردد حرکت
ماقبل مخالف او باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال چهارم جا یُدْعَیَانِ تُدْعَیَانِ که در اصل
یُدْعَوَانِ تُدْعَوَانِ بودند واو واقع شد در موضع ثالث اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف

او شد یُدْعَیَانِ تُدْعَیَانِ شدند مثال پنجم و ششم جا اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی که در اصل اِدَّعَوَ اِسْتَدْعَوَ
بودند واو در اصل سوم جا بود اکنوں صاعد گشت حرکت ماقبل مخالف او شد آں واو را بیا بدل کردند اِدَّعَیَ
اِسْتَدْعَیَ شدند پس یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی شدند مثال هفتم جا
اِسْتِدْعَاءٌ که در اصل اِسْتِدْعَاوٌ بود این واو در اصل سوم جا بود اکنوں صاعد گشت لیکن این قانون اینجا
جاری نکنم چرا ماگفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا حرکت نیست بعض قید اینچنیں کرده اند که بعد ضمه واو
مده نباشد این بعد ضمه واو مده نیست این واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَایٌ شد پس یا واقع شد بعد الف زائده
آں یا را به همزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد محققین این طور گفته اند اگر آں واو بالف بدل شود آنرا بیا بدل
نکنند چوں یُدْعٰی تُدْعٰی اِدَّعٰی اِسْتَدْعٰی و در اِسْتِدْعَاءٌ واو را بیا بدل کردند اِسْتِدْعَایٌ
شد پس یا واقع شد بعد الف زائده آں یا را به همزه بدل کردند اِسْتِدْعَاءٌ شد ماگفته که واو واقع شود در
اصل سیوم جا هرگاه که صاعد گردد حرکت ماقبل مخالف او باشد احتراز شد از موافق چوں یَدْعُوْ اینجا قانون
جاری نکنم چرا ماگفته حرکت ماقبل مخالف او باشد اینجا موافق است ماگفته بعد ضمه واو ساکن نباشد
احتراز شد از غیر چوں یَدْعُوْ مَدْعُوٌّ اینجا قانون جاری نکنم چرا ماگفته بعد ضمه واو ساکن نباشد این است
تعلیل دُعَاةٌ در اصل دَعَوَةٌ بود واو متحرک ماقبلش مفتوح آں واو را بالف بدل کردند
دَعَاةٌ شد پس فتحه فاء کلمه را بالضمه بدل کردند تا که ملتبس نشود به صَلٰوةٌ و زَكٰوةٌ و قَنٰوةٌ که
ایشاں مفرد اند دُعَاةٌ شد **قانون** هر جمع ناقص که بر وزن فَعَلَةٌ باشد فاء کلمه
او را حرکت ضمه دهند وجوباً **مطلب** قانون چیست هر جمع ناقص که بروزن فَعَلَةٌ باشد فاء کلمه
او را حرکت ضمه دادن واجب است مثال دُعَاةٌ رُمَاةٌ در اصل دَعَوَةٌ رَمَیَةٌ بودند واو متحرک ماقبل مفتوح
آں واو ویا را بالف بدل کردند دَعَاةٌ رَمَاةٌ شدند پس فتحه فاء کلمه را بالضمه بدل کردند دُعَاةٌ رُمَاةٌ شدند
ماگفته که جمع ناقص باشد احتراز شد از غیر ناقص چوں ضَرَبَةٌ وَعَدَةٌ قَالَةٌ این جمع بروزن فَعَلَةٌ است
لیکن قانون جاری نکنم چرا ماگفته جمع ناقص باشد این ناقص نیست **تعلیل** دِعِیٌّ در اصل دُعُوْوٌ
بود واو واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبلش واو مده زائده در جمع آں واو را بیا بدل کردند

دُعُوِیٌّ شد پس واو و یا در یک کلمہ بہم آمدند نخستین از ایشان ساکن بدل از چیزے
نبود آں واو را یا کردہ یا را در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ شد در آخر
اسم متمکن ماقبلش مضموم ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمہ اولی را نیز
بکسرہ بدل کردند از برائے مناسبت یا ثانی دِعِیٌّ شد **قانون** ہر واو لازم غیر بدل
از ہمزہ کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مدہ زائدہ در جمع آں واو
را بیا بدل کنند وجوبًا و در مفرد مانع وجوب اعلال است آں واو مدہ زائدہ مگر کہ
ماقبل او واوے دیگر متحرک باشد **مطلب** قانون چیست واو لازم باشد غیر بدل از ہمزہ باشد واقعہ
شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد یا واو مدہ زائدہ اگر در جمع باشد ماقبلش مضموم باشد آں واو را بیا بدل
کردن واجب است اگر در جمع باشد ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است اگر در مفرد
باشد ماقبل او مضموم باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب اگر در مفرد باشد ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد آں واو
را بیا بدل کردن واجب نیست بلکہ جائز است اگر ماقبل آں دیگر واو متحرک باشد در انجا واجب است مثال واو لازم
کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در جمع چوں دُعِیٌّ کہ در اصل دُعُوْوٌ بود ایں واو لازم است
بدل از ہمزہ نیست واقعہ شدہ است در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در جمع است ایں واو را بیا بدل کردند
دُعُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمہ باہم آمدند آں واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند دُعُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ
شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند دُعِیٌّ شد پس ضمہ اولی را نیز بکسرہ بدل
کردند از برائے مناسبت یا ثانی و اَدْلِی جمع دَلْوٍ کہ در اصل اَدْلُوٌ بود واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم
است در جمع ایں واو را بیا بدل کردند اَدْلُیٌ شد پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ
ماقبلش را بکسرہ بدل کردند اَدْلِیٌ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند اَدْلِیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و
تنوین یا را حذف کردند اَدْلٍ شد مثال واو کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد در جمع مثال واو
لازم کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم باشد در مفرد آں واو را بیا بدل کردن واجب است چوں تَبَعِّیٌ کہ در
اصل تَبَعُّوٌ بود واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است در مفرد آں واو را بیا بدل کردند تَبَعُّیٌ شد

پس یا مخفف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند تَبَعِّیٌ شد پس ضمہ
بر یا ثقیل بود انداختند تَبَعِّیْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَبَعٍّ شد مثال
واو کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ باشد در مفرد چوں مَدْعِیٌّ کہ در اصل مَدْعُوْوٌ بود
واو واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ زائدہ است ایں واو را بیا بدل کردند مَدْعُوْیٌ شد پس واو
و یا در یک کلمہ باہم آمدند آں واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مَدْعُیٌّ شد یا واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او
مضموم است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند مَدْعِیٌّ شد اینجا جائز است اگر قبل آں دیگر واو متحرک باشد
انجا واجب است چوں مَقْوِیٌّ کہ در اصل مَقْوُوْوٌ بود ایں واو واقعہ شدہ است در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مدہ
زائدہ است ماقبل ایں واو متحرک است ایں واو را بیا بدل کردند مَقْوُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمہ بہم آمدند
واو را یا کردہ یا در یا ادغام کردند مَقْوُیٌّ شد پس یا مشدد واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او مضموم ضمہ ماقبلش را
بکسرہ بدل کردند مَقْوِیٌّ شد ما گفتہ کہ واو لازم باشد احتراز شد از غیر لازم چوں دُفْ ایں جا قانون جاری نہ
کنم چرا ما گفتہ آں واو لازم باشد ایں عارضی است ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں کُفُوٌّ کہ
در اصل کُفُوْءٌ بود ہمزہ را بواو بدل کردند کُفُوٌّ شد اینجا قانون جاری نہ کنم چرا ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد ایں
است ما گفتہ کہ واو واقعہ شود در آخر اسم احتراز شد از فعل چوں یَدْعُوْ اینجا قانون جاری نہ کنم چرا ما گفتہ در اسم
باشد ایں در فعل است ما گفتہ کہ متمکن باشد احتراز شد از غیر متمکن چوں ہُوَ در اینجا قانون نہ کنم چرا ما گفتہ در
آخر متمکن باشد ایں در آخر مبنی است از آخر گفتن احتراز شد از وسط چوں قُوُوْلٌ ما گفتہ کہ ماقبل او مضموم
یا واو مدہ زائدہ باشد احتراز شد کہ نباشد چوں عَصَوٌ دَلْوٌ دَاعٍ اینجا قانون جاری نہ کنم چرا ما گفتہ ماقبل او
واو مدہ زائدہ یا واو مضموم باشد ایں نیست **قانون** ہر یا مشدد یا مخفف کہ واقعہ شود در آخر
اسم متمکن ماقبل او اگر یک حرف مضموم باشد ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کنند وجوبًا
و اگر دو حرف مضموم باشند ثانی را وجوبًا اول را جوازًا **مطلب** قانون چیست ہر یا
مشدد یا مخفف کہ واقعہ شود در آخر اسم متمکن و ماقبل او اگر یک حرف مضموم بود ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردن واجب
است اگر دو حرف مضموم باشند ضمہ متصل را بکسرہ بدل کردن واجب است اولی را جوازًا بشرطیکہ آں ضمہ در اول کلمہ

باشند مثال آنکه ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں مَرْمِيٌّ که در اصل مَرْمُوْيٌ بود واو و یا در یک کلمه باهم آمدند واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند مَرْمُيٌّ شد پس یا مشدد واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمه را بکسره بدل کردند مَرْمِيٌّ شد مثال یا مشدد که واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں دُعِيٌّ که در اصل دُعُوْوٌ بود واو واو واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او واو مده زائده است آں واو را بیا بدل کردند دُعُوْيٌ پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند واو را یا کرده یا در یا ادغام کردند دُعُيٌّ پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم است ضمه متصل ثانی را بکسره بدل کردند وجوبًا و اولی را جوازًا یا مخفف که واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم باشد چوں تَبَنٍّ در اصل تَبَنُّيٌ بود یا مخفف واقع شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند تَبَنِّيٌ شد پس ضمه بریا ثقیل بود انداختند تَبَنِّيْنٌ پس التقاء ساکنین شد میان یا و نون تنوین یا را حذف کردند تَبَنٍّ شد مثال یا مخفف که واقع شود در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم باشند چوں دُخِيٌ که در اصل دُخُوٌّ بود واو واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او دو حرف مضموم ضمه ثانی را بکسره بدل کردن واجب است اولی را نزد کتابهائے صرف جائز نیست ولیکن کهیولی گفته است وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

تعلیل دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد پس ضمه بریا ثقیل بود انداختند دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا که دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوٌ بود واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيٌ شد پس ضمه بریا ثقیل بود انداختند عوضش تنوین در آخرش در آوردند دَوَاعِيْنٌ شد پس التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند دَوَاعٍ شد یا که دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ شد ضمه بریا ثقیل بود انداختند یا را نیز انداختند عوض یا محذوفه تنوین در آوردند دَوَاعٍ شد یا که دَوَاعٍ در اصل دَوَاعِوُ بود واو واقعه شد در آخر مفاعل خالی در حالت رفع آں یا را بمعه حرکت انداختند عوضش تنوین در آخرش در

آوردند دَوَاعٍ شد **قانون** هر یا که واقع شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر آں یا را حذف کنند و عوضش تنوین در آخرش در آورند وجوبًا **مطلب** قانون چیست هر یا که واقع شود در آخر غیر منصرف در حالت رفع یا جر آں یا را حذف کنند و عوضش تنوین در آخرش در آوردن واجب است چوں دَوَاعٍ و رَوَامٍ که در اصل دَوَاعِوُ رَوَامِيُ بودند واو واقعه شد در مقابله لام کلمه ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَوَاعِيُ رَوَامِيُ شدند پس یا واقعه شد در آخر غیر منصرف در حالت رفع آں یا را حذف کنند عوضش تنوین در آخرش در آوردند دَوَاعٍ رَوَامٍ شدند ما گفته‌ایم که یا واقعه شود در آخر غیر منصرف احتراز شد از وسط چوں مَبَايِعُ ایں یا واقعه شد در غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته‌ایم در آخر باشد ایں در وسط است ما گفته‌ایم که در حالت رفع یا جر باشد احتراز شد از نصب چوں رَأَيْتُ صَحَارِيَ و رَأَيْتُ جَوَارِيَ ایں یا واقعه شد در آخر غیر منصرف لیکن اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در حالت رفع یا جر باشد ایں در حالت نصب است

تعلیل لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ را از يَدْعُوْ يَدْعِيْ الخ بنا کردند چوں لَمْ جازمه جحدیه در اوّل اینها در آوردند آخر اینها را جزم کرد علامت جزمی سقوط حرف علت شد در پنج صیغه و سقوط نونات اعرابی شد در هفت صیغه و سقوط چیزے نشد در دو صیغه زیرا آنچه مبنی شد المبنی ما لَا يَتَغَيَّرُ آخِرُهُ بِدُخُوْلِ الْعَوَامِلِ الْمُخْتَلِفَةِ عَلَيْهِ لَمْ يَدْعُ لَمْ يَدْعُ الخ شدند

قانون هر حرف علت ساکن غیر بدل از همزه که واقع شود در آخر فعل مضارع وقت دخول جوازم و بناء امر حاضر معلوم حذف شود وجوبًا و در حالت وقف جوازًا بوقت لحوق شدن ضمیر فاعل و نون تاکید عود کند بر جائے خود وجوبًا **مطلب** قانون چیست هر حرف علت ساکن باشد بدل از همزه نباشد واقع شود در آخر فعل مضارع وقت دخول جوازم و بنا کردن امر حاضر معلوم حذف شود وجوبًا مثال جازم چوں لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ که در اصل يَدْعُوْ يَرْمِيْ يَخْشٰی بودند ایں حرف علت ساکن است بدل از همزه نیست واقعه شده است در آخر فعل مضارع وقتیکه در اوّل اینها لَمْ آمد حرف علت ساقط شد لَمْ يَدْعُ لَمْ يَرْمِ لَمْ يَخْشَ شدند

مثال امر حاضر معلوم اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ کہ در اصل تَدْعُوْ تَرْمِیْ تَخْشٰی بودند تا حرف مضارعت را حذف کردہ مابعدش ساکن ماند چوں ابتدا بساکن محال بود در اولش ہمزہ وصلی در آوردند حرف علت ساقط شد اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ شدند و در حالت وقف جواز امثال وَالَّیْلِ اِذَا یَسْرِ در اصل یَسْرِیْ بود ایں حرف علت ساکن است بدل از ہمزہ نیست واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع وقتیکہ اینجا وقف کردند حرف علت ساقط شد وَالَّیْلِ اِذَا یَسْرِ میخوانند گاہے در حالت غیر وقف ساقط شود چوں مَا کُنَّا نَبْغِ در اصل نَبْغِیْ بود ایں حرف علت را ساقط کردند و در حالت غیر وقف مَا کُنَّا نَبْغِ شد و در وقت لحوق شدن ضمیر فاعل و نون تاکید عود کند بر جائے خود وجوبا را چہ مطلب است وقتیکہ ضمیر فاعل و نون تاکید لحوق شود حرف علت عود کند چوں لَمْ یَدْعُوْا لَمْ یَرْمِیَا لَمْ یَخْشَیَا اُدْعُوْا اِرْمِیَا اِخْشَیَا در اصل لَمْ یَدْعُ لَمْ یَرْمِ لَمْ یَخْشَ اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ بودند وقتیکہ ضمیر فاعل بدینہا متصل شد حرف علت عود کرد لَمْ یَدْعُوْا لَمْ یَرْمِیَا لَمْ یَخْشَیَا اُدْعُوْا اِرْمِیَا اِخْشَیَا شدند مثال نون تاکید اُدْعُوَنَّ اِرْمِیَنَّ اِخْشَیَنَّ کہ در اصل اُدْعُ اِرْمِ اِخْشَ بودند چوں نون تاکید بدینہا متصل شد حرف علت عود کرد اُدْعُوَنَّ اِرْمِیَنَّ اِخْشَیَنَّ شدند ما گفتہ حرف علت ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں لَنْ یَدْعُوَ لَنْ یَرْمِیَ ایں حرف علت بدل از ہمزہ نیست واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ کہ ساکن باشد ایں متحرک است ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں یَجْرُوْ تَجْرُوْ اَجْرُوْ نَجْرُوْ کہ در اصل یَجْرُءُ تَجْرُءُ اَجْرُءُ نَجْرُءُ بودند ہمزہ را بحرف علت بدل کردند یَجْرُوْ تَجْرُوْ اَجْرُوْ نَجْرُوْ شدند ایں حرف علت ساکن واقعہ شدہ است در آخر فعل مضارع لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ بدل از ہمزہ نباشد ایں است ما گفتہ کہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع احتراز شد از وسط چوں یَقُوْلُ یَبِیْعُ اینجا قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واقعہ شود در آخر فعل مضارع و ایں در وسط است کسے سوال کند کہ در لَمْ یَقُلْ و لَمْ یَبِعْ چرا حذف کردند جواب اینجا بسبب التقاء ساکنین حذف شدہ است

تعلیل لَتَدْعُوْنَّ کہ در اصل لَتَدْعُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لَتَدْعُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین

شد میان واؤ و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود و اول ایشاں ساکن غیر مدہ واؤ جمع بود بنا براں واؤ را حرکت ضمہ دادند لَتَدْعُوُنَّ شد لَتَدْعِنَّ کہ در اصل لَتَدْعِیْ بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لَتَدْعِیْنَّ شد پس التقاء ساکنین میان یا و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ چوں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ جائز نبود بنا براں یا را حرکت کسرہ دادند لِاَنَّ السَّاکِنَ اِذَا حُرِّکَ حُرِّکَ بِالْکَسْرِ لَتَدْعِنَّ شد

قانون ہر جا التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ اول ساکن غیر مدہ واؤ جمع باشد آں را حرکت ضمہ دہند غالبا

مطلب قانون چیست ہر جا کہ التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ باشد اول ساکن غیر مدہ واؤ جمع باشد آں را حرکت ضمہ دادن غالبا است مثال لَتَدْعُوُنَّ کہ در اصل لَتَدْعُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد لَتَدْعُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون مدغمہ عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ ایں التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ است ایں را حرکت ضمہ دادند لَتَدْعُوُنَّ شد و غالبا را چہ معنٰے است کہ واؤ را حرکت ضمہ دادن اکثر است لَتَدْعُوُنَّ خواندن اکثر است لَتَدْعُوِنَّ خواندن قلیل است از برائے تابعداری واؤ لَوْ و گاہے در واؤ لَوْ ضمہ خواندہ کنند مثال لَوُ اسْتَطَعْنَا خواندن اقل است درمیان واؤ لَوْ و درمیان واؤ لَتَدْعُوُنَّ چہ مناسبت است آں غیر مدہ است و ایں ہم غیر مدہ است ما گفتہ کہ غیر مدہ باشد احتراز شد از مدہ چوں اِضْرِبُنَّ کہ در اصل اِضْرِبُوْا بود چوں نون تاکید ثقیلہ بدو متصل شد اِضْرِبُوْنَّ شد پس التقاء ساکنین شد میان واؤ و نون مدغم لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ غیر مدہ باشد ایں مدہ است ما گفتہ کہ واؤ جمع باشد احتراز شد از غیر چوں لَوِ اسْتَطَعْنَا در اصل لَوْ اسْتَطَعْنَا بود اینجا التقاء ساکنین عَلٰی غَیْرِ حَدِّہٖ لیکن قانون جاری نہ کنیم چرا ما گفتہ واؤ جمع باشد ایں غیر جمع است

تعلیل دُعْیَا در اصل دُعْوٰی بود واؤ واقعہ شد بجائے لام کلمہ در فُعْلٰی اسمی آں واؤ را بیا بدل کردند دُعْیَا شد

قانون ہر فُعْلٰی اسمی واؤ لام کلمہ آں یا شود وجوبا و فَعْلٰی اسمی عکس آں

مطلب قانون چیست کہ واؤ واقعہ شود بجائے

لام کلمہ در فُعلیٰ اسمی آنوا ورا بیا بدل کردن واجب است چوں دُعْیَا و عُلْیَا و دُنْیَا کہ در اصل دُعْوَی
عُلْوَی دُنْوَی بودند ایں واو واقعہ شدہ است بجائے لام کلمہ در فُعْلیٰ اسمی ایں را بیا بدل کردند
دُعْیَا عُلْیَا دُنْیَا شدند و فَعْلیٰ اسمی عکس آں ایں را چہ مطلب است اگر ایں طور یا واقعہ شود بجائے
لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی آنرا بواو بدل کردن واجب است چوں تَقْوَی بَقْوَی کہ در اصل تَقْیَا بَقْیَا بود
ایں یا واقعہ شد بجائے لام کلمہ در فَعْلیٰ اسمی ایں را بواو بدل کردند تَقْوَی بَقْوَی شدند ما گفتہ کہ واو واقعہ
شود بجائے لام کلمہ احتراز شد از غیر چوں وُعْدَی و قُوْلیٰ ایں جا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در
مقابلے لام کلمہ باشد ایں در فا و عین است ما گفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از غیر چوں غُزْوَی
(زن غزا کنندہ) اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در فُعْلیٰ اسمی باشد ایں در فُعْلیٰ صفتی است ما گفتہ
فَعْلیٰ اسمی باشد احتراز شد از فَعْلیٰ صفتی چوں صَدْیَا (زن تشنہ) اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ
در فَعْلیٰ اسمی باشد ایں فَعْلیٰ صفتی است **تعلیل** دَمُوَ در اصل دَمُیَ بود یا واقعہ شد در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا را بواو بدل کردند دَمُوَ شد **قانون** ہر یا کہ واقعہ شود در آخر
فعل بعد ضمہ آں یا واو شود وجوبا **مطلب** قانون چیست ہر یا کہ واقعہ شود در آخر فعل بعد
ضمہ آں را بواو بدل کردن واجب است مثال دَمُوَ کہ در اصل دَمُیَ بود ایں یا واقعہ شدہ است در آخر
فعل بعد ضمہ ایں را بواو بدل کردند دَمُوَ شد ما گفتہ کہ یا واقعہ شود در آخر فعل احتراز شد از وسط چوں بُیِعَ
اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در آخر باشد ایں در وسط است ما گفتہ در آخر فعل باشد احتراز شد
از اسم چوں تَرَامٍ کہ در اصل تَرَامُیٌ بود یا تخفیف واقعہ شد در آخر اسم متمکن ماقبل او یک حرف مضموم
است ضمہ ماقبلش را بکسرہ بدل کردند تَرَامِیٌ شد ضمہ بر یا ثقیل بود انداختند تَرَامِیْنْ شد پس التقاء ساکنین شد
میان یا و تنوین یا را حذف کردند تَرَامٍ شد اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفتہ در آخر فعل باشد ایں در آخر اسم
است ما گفتہ بعد ضمہ باشد احتراز شد از غیر چوں رُمِیَ و خُشِیَ ایں یا واقعہ شدہ است در آخر فعل لیکن قانون
جاری نکنیم چرا ما گفتہ بعد ضمہ باشد ایں بعد ضمہ نیست **تعلیل** دَخَایَا را از دَخِیَّۃٌ بنا کردند
رد کردند بسوئے اصلش کہ اصل او دَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را برحال خود گذاشتہ

ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف
علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاو حدۃ و تنوین تمکن را حذف کردند دَخَایِوُ
شد پس یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلُ آنرا بہمزہ بدل کردند دَخَاءِوُ شد پس
واو واقعہ شد بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَخَاءِیُ شد پس
ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیائے مفتوحہ
بدل کردند دَخَایَیُ شد یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را با لف بدل کردند دَخَایَا شد
قانون ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ
را بیائے مفتوحہ بدل کنند وجوبا مگر کہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چرا کہ آں ہمزہ
را بواو مفتوحہ بدل کنند وجوبا اَمَّا اَشَاوِیٰ جمع اَشْیَاءُ و هَدَاوِیٰ جمع هَدِیَّۃٌ
شاذ است **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ کہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل
یا نبود آنرا بہمزہ بدل کردن واجب است چوں دَخَایَا جمع دَخِیَّۃٌ و خَطَایَا جمع خَطِیْئَۃٌ دَخِیَّۃٌ
را جمع اقصیٰ بنا کردند رد کردند بسوئے اصلش کہ در اصل دَخِیْوَۃٌ بود حرف اول را برحال خود گذاشتہ ثانی را
فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ
دادہ دَخَایِوُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلُ آں یا را بہمزہ بدل کردند دَخَاءِوُ شد واو واقعہ شد
بجائے لام کلمہ ماقبلش مکسور آں واو را بیا بدل کردند دَخَاءِیُ شد خَطِیْئَۃٌ را جمع اقصیٰ بنا کردند حرف اول
را برحال خود گذاشتہ ثانی را فتحہ دادہ سیوم جا الف علامت جمع اقصیٰ در آوردہ حرفیکہ مابعد الف علامت
جمع اقصیٰ شد آنرا کسرہ دادہ تاء واحدہ و تنوین تمکن را حذف کردند خَطَایِئُ شد یا واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلُ
آں یا را بہمزہ بدل کردند خَطَاءِءُ شد دو ہمزہ در یک کلمہ بہم آمدند یکے از ایشاں مکسور بود ثانی را بیا بدل کنند
خَطَاءِیُ شد ایں ہمزہ واقعہ شد بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود آں ہمزہ را بیائے مفتوحہ بدل کنند
دَخَایَیُ و خَطَایَیُ شدند یا متحرک ماقبلش مفتوح آں یا را بالف بدل کردند دَخَایَا و خَطَایَا شدند ایں طور
ہمزہ واقعہ شود بعد الف مَفَاعِلُ قبل یا و در مفرد قبل یا نبود بلکہ واو واقعہ شود در مفرد بعد الف چہارم جا چرا کہ آں

همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است مثال چون اداوی جمع اداوةٌ وهراوی جمع هراوةٌ
اداوةٌ وهراوةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اول را فتحه داده ثانی را بر حال خود گذاشته سیوم جا الف
علامت جمع اقصی درآورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا بهمزه بدل کرده وکسره داده تا
واحده وتنوین تمکن را حذف کردند اداءِوُ وهراءِوُ شدند واو واقعه شد بجائے لام کلمه قبلش مکسور آن واو
را بیا بدل کردند اداءِیُ وهراءِیُ شدند این همزه واقعه شد بعد الف مفاعل قبل یا ودر مفرد قبل یا نبود
لیکن واو واقعه شد در مفرد بعد الف چهارم جا چرا که آن همزه را بواو مفتوحه بدل کردن واجب است این همزه
را بواو مفتوحه بدل کردند اداوَیُ هراوَیُ شدند یا متحرک ماقبلش مفتوح آن یا را بالف بدل کردند اداوی
هراوی شدند اما اشاوی جمع اشیاءُ وهداوی جمع هدیّةٌ شاذ است اشیاءُ را
جمع اقصی بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی در
آورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده بعدهٔ الف آمد ماقبلش مکسور آنرا بیا بدل
کردند اشایِیُ شد همزه را جنس ماقبل کرده جنس را در جنس ادغام کردند اشائیُ
شد یا مدغم را حذف کردند اشائِی شد یا واقعه شد بعد الف مفاعل آنرا بهمزه بدل کردند اشائِیُ شد
هدیّةٌ را جمع اقصی بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت
اقصی درآورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تا واحده وتنوین تمکن را حذف
کردند هدایِیُ شد یا واقعه شد بعد الف مفاعل آنرا بهمزه بدل کردند هدائِیُ شد دو همزه
در یک کلمه باهم آمدند یکے ازیشان مکسور بود ثانی را بیا بدل کردند اشائِیُ وهدائِیُ شدند این همزه واقعه
شد بعد الف مفاعل قبل یا ودر مفرد یا نبود قیاس این بود که این را بیا مفتوحه بدل کنند چرا که واو در مفرد بعد الف
چهارم جا واقع نشد لیکن این همزه را بواو مفتوحه بدل کردن شاذ است ما گفته که همزه واقعه شود
بعد الف مفاعل قبل یا احتراز شد که قبل یا نبود چون شَمائِلُ جمع شِمالةٌ این را جمع اقصی بنا
کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی را فتحه داده سیوم جا الف علامت جمع اقصی درآورده حرفیکه
مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده تنوین تمکن را حذف کردند شمالِ شد این یا واقعه

شد بعد الف مفاعل این یا را بهمزه بدل کردند شمائِلُ شد این همزه واقعه شد بعد الف مفاعل لیکن
قانون جاری نکنیم چرا ما گفته قبل یا باشد این قبل یا نیست ما گفته که در مفرد قبل یا نباشد احتراز شد که باشد چون
جوائِجُ جمع حائِجةٌ این را جمع اقصی بنا کردند حرف اول را بر حال خود گذاشته ثانی که مده بود آنرا بواو مفتوحه
بدل کردند سیوم جا الف علامت جمع اقصی درآورده حرفیکه مابعد الف علامت جمع اقصی شد آنرا کسره داده
تا واحده وتنوین تمکن را حذف کردند جوائِجُ شد این همزه واقعه شد بعد الف مفاعل قبل یا لیکن اینجا قانون جاری
نکنیم چرا ما گفته در مفرد قبل یا نباشد این است **تعلیل** رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ را از رُخٌّ ورَخِیَّةٌ بنا کردند دو
کردند بسوئے اصلش که اصل او رُخیوٌ ورُخیوةٌ بود حرف اول را ضمه داده ثانی را
فتحه داد سوئم جا یا علامت تصغیر آورده حرفیکه مابعد یا تصغیر شد آنرا کسره داده رُخَیِّوٌ و
رُخَیِّوةٌ شدند دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند اول ساکن ثانی متحرک
اول را در ثانی ادغام کردند رُخَیِّوٌ رُخَیِّوةٌ شدند پس واو واقعه شد بجائے لام کلمه ماقبلش
مکسور آن واو را بیا بدل کردند رُخَیِّیٌ ورُخَیِّیَةٌ شدند پس اجتماع ثلثه یاءات شد در
یک کلمه اول مدغم در ثانی ثالث مقابله لام کلمه بود ثالث را حذف کردند نسیًا منسیًا
رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ شدند **قانون** هرجا سه یا اگر جمع شوند در یک کلمه اول مدغم در ثانی و
ثالث مقابله لام کلمه باشد ثالث را حذف کنند نسیًا منسیًا باین شرط که در فعل وجاری
مجری فعل نباشد **مطلب** قانون چیست هرجا که سه یا جمع شوند در یک کلمه اول مدغم در ثانی و
ثالث مقابله لام کلمه باشد ثالث را نسیًا منسیًا حذف کنند باین طور که در فعل وجاری مجری الفعل نباشد چون
رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ که در اصل رُخَیِّوٌ رُخَیِّوةٌ بودند واو واقعه شد بجائے لام کلمه ماقبلش مکسور آن واو را بیا بدل
کردند رُخَیِّیٌ ورُخَیِّیَةٌ شدند پس اجتماع ثلثه یاءات شد در یک کلمه اول مدغم در ثانی ثالث مقابله
لام کلمه بود ثالث را حذف کردند نسیًا منسیًا رُخَیٌّ ورُخَیَّةٌ شدند ما گفته که اول مدغم در ثانی باشد احتراز
شد از غیر چون ظُبَیِّیٌّ اینجا قانون جاری نکنیم چرا ما گفته اول مدغم در ثانی باشد اینجا ثانی مدغم در ثالث
است ما گفته که سیوم مقابله لام کلمه باشد احتراز شد از غیر چون مُقَیْتِیلٌ ومُقَیْتِیلَةٌ اینجا قانون جاری

نه کنیم چرا ما گفته تا لست مقابله لام کلمه باشد این نیست ما گفته در فعل و جاری مجری فعل نباشد احتراز شد
که باشد چون یُحَیّی مُحَیّی این که در اصل یُحَیْیِیْ مُحَیْیِیٌ بودند اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته در فعل
و جاری مجری فعل نباشند این است **قانون** هر دو یا مشدد که واقعه شوند در آخر اسم
متمکن حذف کنند مشدد ثانی را اُنَیْسِیًّا اُنَیْسِیًّا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے
نسبت و مصدریت و مبالغه نباشند **مطلب** قانون چیست دو یا مشدد که واقعه
شوند در آخر اسم متمکن حذف کنند مشدد ثانی را اُنَیْسِیًّا بایں شرط که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت
و مبالغه نباشد چون مُطَیٌّ تصغیر مِطْوَاءٌ که در اصل مِطْوَایٌ بود این را تصغیر بنا کردند حرف اول را
ضمه داده ثانی را فتحه داده سوم جا یائے علامت تصغیر در آورده حرفیکه مابعد یا علامت تصغیر شد آنرا کسره داده بعده
الف آمد ماقبلش مکسور آنرا بیا بدل کردند مُطَیْوِیٌ شد دو حرف از یک جنس در یک کلمه باهم آمدند
اول را در ثانی ادغام کردند مُطَیْوِیٌّ شد پس واو و یا در یک کلمه بهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از
چیزے نبود واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مُطَیِّیٌّ شد این دو یا مشدد واقعه شده اند در آخر اسم
متمکن ثانی را حذف کردند اُنَیْسِیًّا گشت چرا که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نیست ما گفته
مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشد احتراز شد که باشد چون غَنَوِیٌّ و غَنَوِیَّةٌ
اینجا قانون جاری نه کنیم چرا ما گفته که مشدد ثانی از برائے نسبت و مصدریت و مبالغه نباشد این است
قانون هر واو که واقعه شود در مقابله لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کنند وجوباً اَمَّا دَاضِیَةٌ و مَرْضُوَّةٌ شاذ است
مطلب قانون چیست هر واو که واقعه شود بجائے لام کلمه اسم مفعول آں باب که ماضی آں مکسور
العین باشد آں واو را بیا بدل کردن واجب است مثال مَرْضِیٌّ که در اصل مَرْضُوْوٌ بود آں
واو را بیا بدل کردند مَرْضُوْیٌ شد پس واو و یا در یک کلمه باهم آمدند نخستین از ایشاں ساکن بدل از چیزے
نبود آں واو را یا کرده یا را در یا ادغام کردند مَرْضُیٌّ شد پس یا مشدد واقعه شد در آخر اسم متمکن ماقبل او
مضموم است ضمه ماقبلش را بکسره بدل کردند مَرْضِیٌّ شد ما گفته که واو واقعه شود مقابله لام کلمه احتراز

شد از قاف و عین چون مَخُوْفٌ و مَوْجُوْلٌ ما گفته که واو واقعه شود بجائے لام کلمه اسم مفعول آں باب که
ماضی آں مکسور العین باشد احتراز شد از مَعْزُوٌّ اَمَّا دَاضِیَةٌ و مَرْضُوَّةٌ شاذ است
قانون هر واو و یا که واقعه شود قبل تا تانیث یا زیادت فَعَلَانٌ ماقبل او واو
مضموم باشد ضمه ماقبلش را بکسره بدل کنند وجوباً و اگر غیر واو باشد تا آں یا را
بواو بدل کنند وجوباً و واو بر حال ماند **مطلب** قانون چیست هر واو و یا واقعه شوند قبل
تا تانیث یا زیادت فَعُلَانٌ بعد ازاں نظر کنند اگر ماقبل اینها واو مضموم باشد تا ضمه ماقبلش را بکسره
بدل کردن واجب است و اگر سوا و واو باشد تا آں یا را بواو بدل کردن واجب است مثال واو
و یا که واقعه شوند قبل تا تانیث یا زیادت فَعُلَانٌ و ماقبل اینها واو مضموم باشد چون قَوِیَةٌ و
قَوِیَانٌ و طَوِیَةٌ و طَوِیَانٌ که در اصل قَوُوَةٌ و قَوُوَانٌ طَوُیَةٌ و طَوُیَانٌ بودند ضمه را
بکسره بدل کردند قَوِیَةٌ و قَوِیَانٌ و طَوِیَةٌ طَوِیَانٌ شدند این مذهب بسیاری از نحاة و اخفش و
مبرد است اما سیبویه قَوُوَانٌ بدون ابدال و ادغام میخواند و ابو الفتح قَوَّانٌ بالادغام گفته
است مثال یا که واقعه شود قبل تا تانیث و زیادت فَعُلَانٌ و ماقبل آں مضموم غیر واو باشد چون
دَمُوَةٌ و دَمُوَانٌ که در اصل دَمُیَةٌ دَمُیَانٌ بودند ایں یا واقعه شد قبل تا تانیث و زیادت فَعُلَانٌ
و ماقبل ایں واو مضموم نیست ایں یا را بواو بدل کردن واجب است دَمُوَةٌ دَمُوَانٌ خواندن واجب
است مثال واو که واقعه شود قبل تا تانیث یا زیادت فَعُلَانٌ چون
رَخُوَةٌ رَخُوَانٌ ایں واو بر حال خود ماند ۔

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِكَاتِبِهٖ وَلِوَالِدَيْهِ وَلِاُسْتَاذِيْهِ وَلِمَنْ سَعٰى فِيْهِ

شروع ابواب ناقص واوی ویائی

باب اوّل ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ چون اَلدُّعَاءُ وَالدَّعْوَةُ خواندن دَعَا یَدْعُوْ دُعَاءً فَهُوَ دَاعٍ وَدُعِیَ یُدْعٰی دُعَاءً فَذَاكَ مَدْعُوٌّ لَمْ یَدْعُ الخ

باب دوم ناقص واوی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلرِّضَاءُ وَالرِّضْوَانُ خوشنود شدن رَضِیَ یَرْضٰی رِضَاءً فَهُوَ رَاضٍ وَرُضِیَ یُرْضٰی رِضَاءً فَذَاكَ مَرْضِیٌّ لَمْ یَرْضَ الیٰ آخرہٖ

باب سیوم ناقص واوی از باب فَعُلَ یَفْعُلُ چون اَلرَّخَاوَةُ نرم شدن رَخُوَ یَرْخُوْ رَخَاءً وَرَخَاوَةً فَهُوَ رَخِیٌّ وَرُخِیَ یُرْخٰی رَخَاءً رَخَاوَةً فَذَاكَ مَرْخُوٌّ لَمْ یَرْخُ الخ

باب اوّل ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چون اَلرَّمْیُ وَالرِّمَایَةُ تیر انداختن رَمٰی یَرْمِیْ رَمْیًا فَهُوَ رَامٍ وَرُمِیَ یُرْمٰی رَمْیًا فَذَاكَ مَرْمِیٌّ لَمْ یَرْمِ لَمْ یُرْمَ لَا یَرْمِیْ لَا یُرْمٰی لَنْ یَرْمِیَ لَنْ یُرْمٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اِرْمِ الیٰ آخرہٖ

باب دوم ناقص یائی از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلْخَشْیُ وَالْخَشْیَةُ ترسیدن خَشِیَ یَخْشٰی خَشْیًا وَخَشْیَةً فَهُوَ خَاشٍ وَخُشِیَ یُخْشٰی خَشْیًا فَذَاكَ مَخْشِیٌّ لَمْ یَخْشَ لَمْ یُخْشَ لَا یَخْشٰی لَا یُخْشٰی الخ

باب اِفْعَال ناقص واوی چون اَلْاِعْطَاءُ دادن اَعْطٰی یُعْطِیْ اِعْطَاءً فَهُوَ مُعْطٍ وَاُعْطِیَ یُعْطٰی اِعْطَاءً فَذَاكَ مُعْطًی لَمْ یُعْطِ لَمْ یُعْطَ لَا یُعْطِیْ لَا یُعْطٰی لَنْ یُعْطِیَ لَنْ یُعْطٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ اَعْطِ

باب تفعیل ناقص یائی چون اَلتَّسْمِیَةُ نامیدن سَمّٰی یُسَمِّیْ تَسْمِیَةً فَهُوَ مُسَمٍّ وَسُمِّیَ یُسَمّٰی تَسْمِیَةً فَذَاكَ مُسَمًّی لَمْ یُسَمِّ لَمْ یُسَمَّ لَا یُسَمِّیْ لَا یُسَمّٰی لَنْ یُسَمِّیَ لَنْ یُسَمّٰی اَلْاَمْرُ مِنْهُ سَمِّ الخ

باب اِفْتِعَال ناقص یائی چون اَلْاِجْتِبَاءُ برگزیدن اِجْتَبٰی یَجْتَبِیْ اِجْتِبَاءً فَهُوَ مُجْتَبٍ وَاُجْتُبِیَ یُجْتَبٰی اِجْتِبَاءً فَذَاكَ مُجْتَبًی الخ

باب اِنْفِعَال ناقص یائی چون اَلْاِنْمِحَاءُ محو شدن اِنْمَحٰی یَنْمَحِیْ اِنْمِحَاءً فَهُوَ مُنْمَحٍ وَاُنْمُحِیَ یُنْمَحٰی اِنْمِحَاءً فَذَاكَ مُنْمَحًی الخ

شروع ابواب لفیف

باب اوّل لفیف مفروق از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چون اَلْوَقْیُ وَالْوِقَایَةُ نگاہ داشتن وَقٰی یَقِیْ وَقْیًا فَهُوَ وَاقٍ وَوُقِیَ یُوْقٰی وَقْیًا فَذَاكَ مَوْقِیٌّ لَمْ یَقِ لَمْ یُوْقَ اَلْاَمْرُ مِنْهُ قِ لِیُوْقَ الخ

باب دوم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلْوَجٰی سوده شدن سم ستور وَجِیَ یَوْجٰی وَجْیًا فَهُوَ وَاجٍ وَوُجِیَ یُوْجٰی وَجْیًا فَذَاكَ مَوْجِیٌّ لَمْ یَوْجَ لَمْ یُوْجَ لَا یَوْجٰی لَا یُوْجٰی لَنْ یَوْجٰی لَنْ یُوْجٰی الخ

باب سیوم لفیف مفروق از باب فَعِلَ یَفْعِلُ چون اَلْوَلْیُ وَالْوِلَایَةُ نزدیک شدن وَلِیَ یَلِیْ وَلْیًا فَهُوَ وَالٍ وَوُلِیَ یُوْلٰی وَلْیًا فَذَاكَ مَوْلِیٌّ لَمْ یَلِ لَمْ یُوْلَ الخ

باب اوّل لفیف مقرون از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چون اَلطَّوٰی نوردیدن

طَوٰی یَطْوِیْ طَیًّا فَھُوَطَاوٍ وَطُوِیَ یُطْوٰی طَیًّا فَذَاکَ مَطْوِیٌّ لَمْ یَطْوِ لَمْ یُطْوَ لَا یَطْوِیْ لَا یُطْوٰی الخ

باب دوم لفیف مقرون از باب فَعِلَ یَفْعَلُ چوں اَلْقُوَّۃُ توانا شدن قَوِیَ یَقْوٰی قُوَّۃً فَھُوَ قَاوٍ وَقُوِیَ یُقْوٰی قُوَّۃً فَذَاکَ مَقْوِیٌّ لَمْ یَقْوَ لَمْ یُقْوَ لَا یَقْوٰی لَا یُقْوٰی الخ

باب اِفْعَالٌ **از لفیف مفروق** اَوْفٰی یُوْفِیْ اِیْفَاءً فَھُوَ مُوْفٍ وَاُوْفِیَ یُوْفٰی اِیْفَاءً فَذَاکَ مُوْفًی لَمْ یُوْفِ لَمْ یُوْفَ الخ

باب تَفْعِیْلٌ **از لفیف مفروق** چوں اَلتَّوْلِیَۃُ ولی ساختن وَلّٰی یُوَلِّیْ تَوْلِیَۃً الخ جیسے سَمّٰی یُسَمِّیْ تَسْمِیَۃً

باب اِفْتِعَالٌ چوں اَلْاِتِّقَاءُ پرہیز کردن اِتَّقٰی یَتَّقِیْ اِتِّقَاءً الخ ہمہ جگہ

باب اِفْتِعَالٌ اِسْتَوٰی یَسْتَوِیْ اِسْتِوَاءً الخ

باب اِسْتِفْعَالٌ اِسْتَحْیٰی یَسْتَحْیِیْ اِسْتِحْیَاءً الخ اِسْتَحْیِ الخ

〰〰〰〰〰〰

شروع قوانین ابواب مہموز

قانون ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک باشد ہمزہ در دوم کلمہ اگر غیر از ہمزہ باشد تا مطلقاً آں ہمزہ ساکن را بوفق حرکت ماقبل بدل کنند جوازاً بایں شرط کہ باعث تحریک موجود نباشد **مطلب** قانون چیست ہر ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک باشد اگر ماقبل او ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ در دوم کلمہ باشد

اگر ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ باشد تا مطلقاً مطلقاً را چہ معنی است ماقبل آں ہمزہ متحرک باشد خواہ در یک کلمہ باشد خواہ در دوم کلمہ باعث تحریک ہم موجود نباشد آں ہمزہ ساکن را بحرف علت بدل کردن جائز است مثال ہمزہ ساکن کہ ماقبل او متحرک ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں یَقْرَءُ عُزَیْرٌ لَنْ یَقْرَءَ زَیْدٌ بِقَارِءٍ زَیْدٍ کہ در اصل یَقْرَءُ اِعْزِرْ لَنْ یَقْرَءَ اِعْزِرْ بِقَارِءٍ اِعْزِرْ بودند ہمزہ در درج کلام ساقط شد یَقْرَءُ عُزِرْ لَنْ یَقْرَءَ عُزِرْ بِقَارِءٍ عُزِرْ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است و در دوم کلمہ ہم است باعث تحریک ہم موجود نیست ایں ہمزہ ساکن بوفق حرکت قبل بدل کردن جائز است یَقْرَءُ وْذِنْ لَنْ یَقْرَءَ اٰذِنْ بِقَارِءِ یْذِنْ خواندن جائز است مثال ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر ہمزہ در یک کلمہ باشد چوں یَأْخُذُ یُؤْخَذُ مَأْخَذٌ ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ ایں را بوفق حرکت قبل بدل کردند یَاخُذُ یُوْخَذُ مَاخَذٌ خواندن جائز است مثال ہمزہ ساکن مظہر کہ ماقبل او متحرک غیر از ہمزہ در دوم کلمہ باشد چوں وَاِلَی الْھُدَی ائْتِنَا وَالَّذِی اؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُ ائْذَنْ لِّیْ کہ در اصل اِلَی الْھُدٰی اِئْتِنَا وَالَّذِی اُؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُ اِئْذَنْ لِّیْ بودند ہمزہ وصلی در درج کلام ساقط شد پس التقاء ساکنین شد میان الف و ہمزہ والف و یا اول ساکن مدہ بود از حذف کردند اِلَی الْھُدَئْتِنَا وَالَّذِؤْتُمِنَ وَیَقُوْلُئْذَنْ لِّیْ شدند ایں ہمزہ ساکن مظہر است ماقبل او متحرک است غیر ہمزہ در دوم کلمہ باعث تحریک ہم موجود نیست ایں ہمزہ ساکن را بحرف علت بروفق حرکت ماقبل بدل کردن جائز است اِلَی الْھُدَاتِنَا وَالَّذِیْتُمِنَ وَیَقُوْلُوْذَنْ لِّیْ خواندن جائز است ما گفتہ کہ ہمزہ ساکن باشد احتراز شد از متحرک چوں سَأَلَ ایں ہمزہ مظہر است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون جاری نیکنم زیرا آنچہ ما گفتہ ہمزہ ساکن بود ایں متحرک است ما گفتہ مظہر باشد احتراز آمد از مدغم چوں سَأَّلَ یُسَئِّلُ ایں ہمزہ ساکن است ماقبل او متحرک است کلمہ یک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون جاری نیکنم زیرا آنچہ ما گفتہ مظہر بود ایں مدغم است ما گفتہ اگر آں ہمزہ متحرک باشد تا ایں شرط است کہ ہمزہ در دیگر کلمہ باشد احتراز شد از یک کلمہ چوں اٰمَنَ اُوْمِنَ اِیْمَانًا ایں ہمزہ ساکن مظہر است کلمہ ہم یک است ماقبل ہم متحرک است باعث تحریک ہم موجود نیست لیکن درینجا قانون

جاری نمیکنم زیر آنچه ماگفته اگر ماقبل او همزه متحرک باشد تا این شرط است که همزه متحرک در دوم کلمه باشد این در یک کلمه است ماگفته باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد که باشد چون اَءُمُّ اَءُوْسٌ که در اصل اَءْمُمُ اَءْوُسٌ بودند این همزه ساکن مظهر است ماقبل او متحرک است کلمه یک است لیکن قانون جاری نمیکنم چرا ماگفته که باعث تحریک موجود نباشد درینجا است و در اَءْمُمُ دو حرف از یک جنس در یک کلمه بهم آمدند حرکت اولی را نقل کرده بماقبل داده اول را در ثانی ادغام کردند اَءُمُّ شد و در اَءْوُسٌ ضمه بر واو ثقیل بود نقل کرده بماقبل داده اَءُوْسٌ شد **قانون** هر همزه ساکن مظهر که ماقبل او دیگر همزه متحرک باشد دران کلمه آن همزه ساکن را بدل کنند بحرف علت بر وفق حرکت ماقبل وجوبًا باین شرط که باعث تحریک موجود نباشد **مطلب** قانون چیست همزه ساکن مظهر باشد ماقبل او دیگر همزه متحرک دران کلمه بشرطیکه باعث تحریک موجود نباشد آن همزه ساکن را بحرف علت بروفق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است مثال آنچوں آمَنَ اُوْمِنُ اِیْمَانًا که در اصل أَءْمَنَ أُءْمِنُ إِءْمَانًا بودند این جا همه شرائط موجود اند این همزه ساکن را بروفق حرکت ماقبل بدل کردن واجب است آمَنَ اُوْمِنُ اِیْمَانًا خواندن واجب است ساکن گفته احتراز شد از متحرک چون جَاءٍ مظهر گفته احتراز شد از مدغم چون اُءِّيْ ماگفته که ماقبل او دیگر همزه متحرک باشد احتراز شد که نباشد مثال چون یَأْخُذُ مَأْخَذٌ ماگفته که قبل او دیگر همزه متحرک باشد دران کلمه احتراز شد از دیگر کلمه چون یَقْرَءُ عُزَیْرٌ لَنْ یَقْرَءَ عُزَیْرٌ بِقَارِءِ عُزَیْرٍ ماگفته که باعث تحریک موجود نباشد احتراز شد که باشد چون اَءُمُّ اَءُوْسٌ که در اصل اَءْمُمُ وَاَءْوُسٌ بودند **قانون** هر همزه مفتوح که ماقبل او همزه مضموم یا مکسور در دیگر کلمه باشد و سوائے همزه مطلقًا آن همزه مفتوح را بحرف علت بدل کنند بروفق حرکت ماقبل جوازًا **مطلب** قانون چیست همزه مفتوح باشد ماقبل آن همزه دیگر مضموم یا مکسور باشد پس نظر کنند اگر همزه باشد تا این شرط است که در دیگر کلمه باشد اگر غیر همزه است تا مطلقًا را چه معنے است خواه یک کلمه باشد یا دو کلمه باشند آن همزه مفتوحه را بحرف علت بدل کردن بروفق حرکت

ماقبل جائز است مثال همزه مفتوح که ماقبل آن همزه مضموم یا مکسور در دیگر کلمه باشد چون یَقْرَءُ اَبُوْكَ بِقَارِءِ اَبِیْكَ مثال همزه مفتوح که ماقبل آن مضموم یا مکسور غیر همزه در یک کلمه باشد چون سُؤَالٌ و مِئَرٌ و یا در دو کلمه باشند چون یَضْرِبُ اَبُوْكَ بِضَارِبِ اَبِیْكَ ماگفته که همزه مفتوح باشد احتراز شد از مضموم و مکسور و ساکن چون سُئِلَ مُسْتَهْزِءُوْنَ رُءُوْسٌ مُسْتَهْزِءُوْنَ یُؤْخَذُ مِئْخَذٌ ماگفته که ماقبل او مضموم یا مکسور باشد احتراز شد از مفتوح و ساکن چون سَئَلَ یَسْئَلُ ماگفته که اگر همزه باشد تا دو کلمه باشند احتراز شد از یک کلمه چون جَاءٍ اُءَیْدِمُ **قانون** اگر هر دو همزه متحرک جمع شوند در یک کلمه و یکے از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کنند وجوبًا سوا اَئِمَّةٌ چرا که این جا جائز است اگر یکے از ایشاں مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کنند وجوبًا باین شرط که اول همزه متکلم نباشد چرا که درینجا جائز است اَمَا اُکْرِمُ و اُءْخِلُ است **مطلب** قانون چیست دو همزه متحرک باشند و جمع شوند در یک کلمه و اول از ایشاں همزه متکلم نباشد پس نظر کنند اگر یک از ایشاں مکسور باشد دوم را بیا بدل کردن واجب است اگر مکسور نباشد تا دوم را بواو بدل کردن واجب است مثال دو همزه متحرک که جمع شوند در یک کلمه و یکے از ایشاں مکسور باشد چون جَاءٍ که در اصل جَاءِءٌ بود مثال که یکے از ایشاں مکسور نباشد چون اَوَادِمُ اُوَیْدِمُ که در اصل اَءَادِمُ اُءَیْدِمُ بودند سوائے اَئِمَّةٌ چرا که اینجا جائز است این دو همزه متحرک اند و مجتمع شده اند و در یک کلمه اند و اول از ایشاں همزه متکلم هم نیست و یکے از ایشاں مکسور هم است قیاس این بود که همزه ثانی را بیا بدل کردن واجب میباشد لیکن درینجا واجب نیست بلکه جائز است و سه وجه خواندن جائز است (۱) اَءِمَّةٌ بر حال خواندن جائز است (۲) بیا بدل کنند اَیِمَّةٌ هم جائز است (۳) بین بین خواندن هم جائز است بین بین دو قسم است بین بین قریب بین بین بعید بین بین قریب آنست که خواندن همزه درمیان همزه و حرفیکه وفق حرکت همزه بود چون سُئِلَ دینجا وفق حرکت همزه کسره است و مجانس کسره حرف یا است این طور خوانده میشود که نه خالص همزه خوانده

شود و نہ کسرہ و این را بین بین مشہور ہم گویند بین بین بعید آنست کہ خواندن ہمزہ درمیان ہمزہ و حرفیکہ وفق حرکت ماقبل ہمزہ بود چوں سُئِلَ اینجا وفق حرکت ماقبل ہمزہ ضمہ است و مجانس ضمہ حرف واو است این طور خواندہ میشود کہ نہ خالص ضمہ خواندہ میشود و نہ خالص واو و این را بین بین غیر مشہور ہم گویند این شرط کہ اول ہمزہ متکلم نباشد چراکہ اینجا جائز است مثال اَءُمِّرُ اَءِنُّ این دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند در یک کلمہ اول ہمزہ متکلم است ثانی را بواو و یا بدل کردن واجب نیست بلکہ جائز است اُوَمِّرُ اَیِنُّ خواندن جائز است لیکن اُکْرِمُ و اُءْخِذُ شاذ است اُکْرِمُ ہرچہ شاذ است کہ در اصل اُءَکْرِمُ بود و این دو ہمزہ متحرک اند مجتمع شدہ اند در یک کلمہ و اول ہمزہ متکلم است قیاس این بود کہ ہمزہ ثانی برحال خواندہ شود یا بدل شود لیکن ساقط کردن و اُکْرِمُ خواندن شاذ است و اُءْخِذُ اُخِذُ شاذ است این دو ہمزہ متحرک اند و مجتمع شدہ اند در یک کلمہ اوّل ہمزہ متکلم است قیاس این بود کہ ہمزہ ثانی را بواو بدل کردن واجب باشد لیکن بدل کردن این شاذ است دو ہمزہ متحرک گفتہ احتراز آمد از ساکن چوں اٰءْمَنَ اُءْمِنَ اِءْمَانًا مجتمع گفتہ احتراز آمد از غیر مجتمع چوں اِقْرَءْ اَوَائِلُ یک کلمہ گفتہ احتراز آمد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اَبُوْکَ بِقَاءِ اَبِیْکَ

قانون ہر ہمزہ کہ متحرک باشد و ماقبل او حرف ساکن مظہر قابل حرکت باشد سوا یا تصغیر و نون انفعال و واو یا مدہ زائدہ در یک کلمہ و حرکت آں ہمزہ را نقل کردہ بما قبل دہند جوازًا و آں ہمزہ را حذف کنند وجوبًا و در مضارع و جحد و نفی و نہی و امر بالام و در باب رای یری و در ہمہ گردانہا اَرٰی یُرِیْ نقل و حذف ہر دو وجوبًا اَمَّا مَرَاۃٌ و کَمَاۃٌ شاذ است.

مطلب قانون چیست ہر ہمزہ متحرک باشد ماقبل او ساکن مظہر قابل حرکت باشد و یا تصغیر و نون انفعال ہم نباشد و واو یا مدہ زایدہ در یک کلمہ نباشد و ماسوا این واو یا مدہ زائدہ عام است خواہ یک کلمہ باشد خواہ دو کلمہ مثال یک کلمہ چوں یَسْءَلُ یُسْئِلُ مَسْئُوْلٌ مثال دو کلمہ چوں قَدْ اَفْلَحَ حرکت ہمزہ را نقل کردہ بماقبل دادند و ہمزہ را حذف کردند یَسَلُ یُسِلُ مَسُوْلٌ قَدَفْلَحَ شدند ہمزہ متحرک ماقبل او حرف ساکن باشد احتراز آمد از متحرک چوں سَئَلَ ساکن مظہر گفتہ احتراز آمد از مدغم

چوں سَئَّلَ قابل حرکت گفتہ احتراز آمد کہ قابل حرکت نباشد چوں تَسَاءُلًا ماگفتہ کہ یا تصغیر نباشد احتراز آمد کہ باشد چوں سُوَیْئِلٌ اگر یا تصغیر نباشد در انجا قانون جاری کنیم چوں شَیْءٌ ماگفتہ کہ نون انفعال نباشد احتراز شد کہ باشد چوں اِنْاطَرَ (کج شد) و نزد بعض نَطَرَ اِنْطَرَ ہم جائز است ماگفتہ کہ واو یا مدہ زایدہ در یک کلمہ نباشد احتراز شد کہ باشد چوں مَقْرُوْءَۃٌ و خَطِیْئَۃٌ اگر واو یا مدہ زایدہ برائے الحاق باشد در انجا قانون ہم جاری کنند چوں جَیَلٌ حَوَبٌ در اصل جَیْئَلٌ حَوْاَبٌ بودند حرکت ہمزہ را نقل کردہ قبل را دادند ہمزہ را حذف کردند جَیَلٌ (کفتار) حَوَبٌ (رود فراخ چشمہ) شدند اگر واو یا اصلی باشند در انجا ہم قانون جاری کنند چوں سُوٌ سِیَۃٌ در اصل سُوْءٌ سِیْئَۃٌ بودند اگر واو یا مدہ زایدہ در یک کلمہ نباشد بلکہ در دو کلمہ باشند در انجا ہم قانون جاری کنیم چوں بَاعُوْمُوَالَہُمْ (فروختند آنہا مالہائے خود) کہ در اصل بَاعُوْا اَمْوَالَہُمْ بود حرکت ہمزہ نقل کردہ بواو دادہ ہمزہ را حذف کردند و در مضارع و جحد و نفی و نہی و امر بالام و در باب رای یری و در ہمہ گردانہا اَرٰی یُرِیْ نقل و حذف واجب است اَمَّا مَرَاۃٌ و کَمَاۃٌ شاذ است چراکہ در اصل مَرْءَۃٌ کَمْءَۃٌ بودند قیاس این بود کہ حرکت ہمزہ نقل کردہ بماقبل دہند و ہمزہ را حذف کنند لیکن ہمزہ را بالف بدل کردند مَرَاۃٌ کَمَاۃٌ خواندند شاذ است

قانون اگر دو ہمزہ جمع شوند در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف اول ساکن ثانی متحرک بود ثانی را بیا بدل کنند وجوبًا

مطلب قانون چیست دو ہمزہ جمع شوند در کلمہ غیر موضوع علی التضعیف و غیر موضوع علی التضعیف را چہ معنے کلمہ مشدد الوضع نباشد اوّل ساکن ثانی متحرک باشد ثانی را بیا بدل کردن واجب است چوں قِرْءِیْ کہ در اصل قِرْءَءٌ بود این ہمزہ اوّل ساکن ثانی متحرک است ثانی را بیا بدل کردند قِرْءِیٌ شد ماگفتہ کہ دو ہمزہ جمع شوند احتراز آمد از متفرق چوں لُؤْلُؤٌ در یک کلمہ گفتہ احتراز شد از دو کلمہ چوں یَقْرَءُ اَزْ بِقَاءِ اِذْ ماگفتہ کلمہ موضوع علی التضعیف نباشد احتراز شد کہ باشد چوں سَئَّلَ ماگفتہ کہ اوّل ساکن ثانی متحرک باشد احتراز از شد کہ اوّل متحرک ثانی ساکن باشد چوں اٰءْمَنَ اُءْمِنَ اِءْمَانًا

قانون ہر ہمزہ متحرک کہ ماقبل او ہم متحرک باشد با آں حرکت آنہمزہ را بروفق حرکت ماقبل بدل کنند جوازًا

مطلب قانون

چیست ہر ہمزہ متحرک باشد و ما قبل او ہم متحرک باشد باں حرکت آنہمزہ را بحرف علت بدل کردن بوفق حرکت ما قبل جائز است مثال سَئِلَ دُعُوْسٌ مُسْتَهْزِءُوْنَ ایں ہمزہ متحرک است ما قبلش ہم متحرک باں حرکت است آنہمزہ را بحرف علت بدل کردند بوفق حرکت ما قبل پس التقاء ساکنین شد میان دو واؤ و دو یا آوّل ساکن مدہ بود آنرا حذف کردند سَالَ رُؤُسٌ مُسْتَهْزِیُوْنَ شدند ما گفتہ کہ ہمزہ متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں يَأْخُذُ يَأْخُذُ مِتْخَذٌ ما گفتہ کہ قبل او متحرک باشد احتراز آمد از ساکن چوں يَسْئَلُ يُسْئِلُ مَسْئُوْلٌ ما گفتہ باں حرکت متحرک باشد احتراز آمد کہ نباشد چوں سَئِمَ سُئِلَ لَئِيْمٌ مُسْتَهْزِءُوْنَ **قانون** ہر ہمزہ وصلی مفتوح کہ بر او ہمزہ استفہام آید آں ہمزہ وصلی مفتوح را با الف بدل کنند وجوبًا مع باقی داشتن التقاء ساکنین **مطلب** قانون چیست ہمزہ وصلی مفتوح باشد و در اول او ہمزہ استفہام آید آنہمزہ وصلی مفتوح را با الف بدل کردن واجب است چوں آلْحَسَنُ عِنْدَكَ وَآيْمُنُ اللهِ کہ در اصل ءَ اَلْحَسَنُ وَ اَاَيْمُنُ اللهِ بودند در اوّل ہمزہ مفتوح وصلی ہمزہ استفہام آمد آنرا با الف بدل کردند آلْحَسَنُ عِنْدَكَ (آیا حسن است نزد تو) وَآيْمُنُ اللهِ شدند وصلی گفتہ احتراز آمد از قطعی چوں ءَاَنْذَرْتَهُمْ ہمزہ مفتوح گفتہ احتراز آمد از مضموم و مکسور چوں اَكْتَسَبَ اَلتَّسَبُ کہ در اصل اَاِكْتَسَبَ اَلتَّسَبُ بودند چوں در اول ایں ہمزہ استفہام آمد ہمزہ وصلی ساقط شد اَكْتَسَبَ اَلتَّسَبُ شدند ما گفتہ کہ در اول او ہمزہ استفہام آید احتراز شد کہ نباشد چوں جَاءَ الْحَسَنُ کہ در اصل جَاءَ اَلْحَسَنُ بود ہمزہ وصلی ساقط شد جَاءَ لْحَسَنُ شد **قانون** ہر ہمزہ منفردہ مکسورہ بعد ضمہ واؤ شود و مضمومہ بعد کسرہ یا شود جوازًا نزد اخفش **مطلب** قانون چیست ہمزہ مکسور باشد ما قبل او مضموم سوائے ہمزہ باشد ما سوائے آں عام است خواہ یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آنہمزہ مکسور را بواؤ بدل کردن جائز است بایں طور کہ ہمزہ مضموم باشد ما قبلش مکسور سوائے ہمزہ باشد ما سوائے آں عام است یک کلمہ باشد یا دو کلمہ باشند آنہمزہ مضموم را بیا بدل کردن جائز است مثال ہمزہ مکسور کہ ما قبل آں مضموم باشد غیر ہمزہ سُئِلَ غُلَامُ اِبْرَاهِيْمَ بَجِبَلِ اَحَدٍ مثال ہمزہ مضموم کہ ما قبل آں مکسور غیر ہمزہ باشد چوں مُسْتَهْزِءُوْنَ بَجِبَلِ اَحَدٍ ما گفتہ ہمزہ مکسورہ باشد احتراز آمد از مفتوح و مضموم و ساکن چوں

سُئُوَالٌ رُءُوْسٌ يَتَّخِذُ ما گفتہ کہ ما قبل آں مضموم باشد احتراز آمد از مفتوح و مکسور و ساکن چوں سَئِمَ مُسْتَهْزِءِيْنَ يُذْءِرُ ما گفتہ کہ ما قبل آں غیر ہمزہ باشد احتراز شد از ہمزہ چوں اُءِيْبُ ہمزہ مضمومہ گفتہ احتراز شد از مفتوح و مکسور و ساکن چوں مِئَرٌ مُسْتَهْزِءِيْنَ مِتَّخِذٌ ما قبل مکسور گفتہ احتراز شد از مضموم و مفتوح و ساکن چوں لُؤْلُؤٌ رُءُوْسٌ يَلْؤُمُ ما قبل غیر ہمزہ گفتہ احتراز آمد از ہمزہ چوں جَاءِءٌ۔

ابواب مہموز

باب اوّل مہموز الفا از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چوں اَلْاَمْرُ فرمودن

کارے اَمَرَ يَأْمُرُ اَمْرًا فَهُوَ آمِرٌ وَاُمِرَ يُؤْمَرُ اَمْرًا فَذَاكَ مَاْمُوْرٌ لَمْ يَأْمُرْ لَمْ يُؤْمَرْ الخ

باب دوم مہموز الفا از باب فَعِلَ يَفْعَلُ چوں اَلْاِذْنُ اذن دادن

اَذِنَ يَأْذَنُ اِذْنًا فَهُوَ اٰذِنٌ وَاُذِنَ يُؤْذَنُ اِذْنًا فَذَاكَ مَاْذُوْنٌ لَمْ يَأْذَنْ لَمْ يُؤْذَنْ الخ

باب سوم مہموز الفا از باب فَعُلَ يَفْعُلُ چوں اَلْاَدَبُ ادیب شدن

اَدُبَ يَأْدُبُ اَدَبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْعَال چوں اَلْاِيْمَانُ گرویدن و بے بیم گردانیدن

اٰمَنَ يُؤْمِنُ اِيْمَانًا الخ

باب مہموز الفا از باب تَفْعِيْل چوں اَلتَّاْدِيْبُ ادب آموختن اَدَّبَ يُؤَدِّبُ

تَاْدِيْبًا الخ

باب مہموز الفا از باب اِفْتِعَال چوں اَلْاِئْتِمَانُ امانت نہادن اِئْتَمَنَ

يأتمن ائتماناً الخ

باب اول مهموز العين از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چوں السُّؤال خواستن والسُّؤل والمسئلة پرسیدن سَأَلَ يَسْأَلُ سُؤالاً فهو سائلٌ وسُئِلَ يُسْئَلُ سُؤالاً فذاك مسئولٌ الخ

باب دوم مهموز العين از باب فَعَلَ يَفْعُلُ چوں الزَّءْرُ بانگ کردن شیر از سینه زَءَرَ يَزْءُرُ زَءْرًا فهو زاءِرٌ وزُءِرَ يُزْءَرُ زَءْرًا فذاك مزءورٌ لم يزءر الخ

باب مهموز العين از باب افعال چوں الإشآم بشام رفتن أَشْأَمَ يُشْئِمُ إشآماً الخ

باب مهموز العين از باب مُفاعلة چوں المُسَاءَلَةُ بایکدیگر سوال کردن سَاءَلَ يُسَائِلُ مُسَاءَلَةً الخ

باب اوّل مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفْعَلُ چوں القَرْءُ والقِرْءَةُ والقرآن خواندن قَرَءَ يَقْرَءُ قَرْءًا فهو قارِئٌ وقُرِءَ يُقْرَءُ قَرْءًا فذاك مقروءٌ لم يقرء الخ

باب دوم مهموز اللام از باب فَعَلَ يَفْعِلُ چوں الهَنْءُ گواریدن طعام درمعده هَنَأَ يَهْنِئُ هَنْأً فهو هانِئٌ وهُنِئَ يُهْنَأُ هَنْأً فذاك مهنوءٌ لم يهنئ لم يُهنأ الخ

باب مهموز اللام از باب اِفعال چوں الإبراء ساختن أَبْرَأَ يُبْرِئُ إبراءً الخ

باب مهموز اللام از باب اِفتعال چوں الاجتراء دلیر شدن اِجْتَرَأَ يَجْتَرِئُ اِجتراءً الخ

اللهم اغفر لكاتبه ولوالديه ولاساتذه

شروع قوانین ابواب مضاعف

قانون

هر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اوّل کلمه ثلاثی مجرد و رباعی ادغام منع است و در اول کلمه ثلاثی مزید جائز است مطلقاً سوا مضارع و دراں ناجائز است که حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد اگر آں متجانسین در اول کلمه نباشند واول ساکن ثانی متحرک بود ادغام واجب است با وجود پنج شرائط اول آنکه آں متجانسین دو همزه در کلمه غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قرءى که دراصل قرءءٌ بود دوم آنکه اوّل متجانسین ها وقف نباشد چوں اُغْزُهْ هِلالاً سوم آنکه اول متجانسین مده مبدله ابدالاً جوازاً نباشد چوں رِيْيَا ويُوْوِي که دراصل رِئْيَا ويُؤْوِي بودند چهارم آنکه اوّل متجانسین مده در آخر کلمه نباشد چوں فِي يَوْمٍ وقَالُوا وَاللّٰه پنجم آنکه اوّل ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں قُوْوِلَ وتُقُوْوِلَ که التباس می آید به قُوِّلَ وتُقُوِّلَ واگر آں متجانسین هر دو متحرک باشند ادغام واجب است بوجود نه شرائط اوّل آنکه اول متجانسین مدغم فیه نباشد چوں حَبَّبَ ودَدَّدَ دوم آنکه حرفے از متجانسین زائده برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ وشَمْلَلَ سوم آنکه اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ چهارم آنکه آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشد چوں اِحْوَوَى که دراصل اِحْوَوَوَ بود پنجم آنکه دراں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِيَ که دراصل قَوِوَ بود ششم آنکه حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ القَوْمَ هفتم آنکه آں متجانسین در دو کلمه نباشند چوں مَكَّنَنِي هشتم آنکه آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَيِيَ ومُيَيِّنٌ نهم

آنکه متجانسین در اسم هر یکے ازیں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فِعَلٌ فُعَلٌ نباشند چوں
سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ **مطلب** قانون چیست هر دو حرف متجانسین اگر جمع شوند در اول کلمه ثلاثی یا رباعی
مطلقاً مطلقاً را چه معنی است خواه رباعی مجرد یا رباعی مزید باشد چوں تَتَضَرَّبَ و تَتَدَحْرَجَ این دو حرف از یک جنس در یک کلمه
جمع شد لیکن قانون جاری نکنیم چرا که ما گفته در اول کلمه ثلاثی مجرد و رباعی مزید نباشند و دریں جا هستند در اول کلمه ثلاثی مزید مطلقاً
است مطلقاً را چه معنی است خواه حاجت بسوئے همزه وصل باشد یا نباشد مثال دو حرف یک جنس که جمع شوند در اول کلمه ثلاثی مزید
حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد چوں فَتَصَرَّفَ فَتَصَارَفَ تا را صاد کرده صاد را در صاد ادغام کردند فَصَّرَّفَ فَصَّارَفَ شدند
مثال آنکه حاجت بسوئے همزه وصل بیفتد چوں تَصَرَّفَ تَصَارَفَ تا را صاد کرده صاد را در صاد ادغام کردند و ابتدا بساکن لازم آمد در
اولش همزه وصل مکسور آوردند اِصَّرَّفَ اِصَّارَفَ شدند سوا مضارع و در آں تا جائز است که حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد مثال دو
حرف یک جنس که جمع شوند در کلمه ثلاثی مزید مضارع اگر ادغام کنند حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد چوں فَتَتَصَرَّفُ فَتَتَصَارَفُ این دو
حرف یک جنس جمع شدند در کلمه ثلاثی مزید مضارع و اگر ادغام کنند حاجت بسوئے همزه وصل نیفتد حرکت اول تا را انداخته اول را در ثانی
ادغام کردند فَتَّصَرَّفُ فَتَّصَارَفُ شدند مثال آنکه حاجت بسوئے همزه وصل بیفتد چوں تَتَصَرَّفُ و تَتَصَارَفُ این دو حرف یک
جنس جمع اند در کلمه ثلاثی مزید مضارع لیکن قانون جاری نکنیم چرا که ما گفته در کلمه ثلاثی مزید مضارع تا جائز است که حاجت بسوئے همزه
وصل نیفتد دریں جا حاجت بیفتد اگر آں متجانسین در اول کلمه نباشند و اول ساکن ثانی متحرک باشند ادغام واجب است با وجود پنج شرائط
اول آنکه متجانسین دو همزه در کلمه غیر موضوع علی التضعیف نباشند چوں قَرَءَ ءٍ که در اصل قَرَءَ ءٌ بود ایں دو همزه جمع
اند در کلمه غیر موضوع علی التضعیف لیکن قانون جاری نکنیم چرا که ما گفته در کلمه غیر موضوع علی التضعیف نباشند اینجا هستند اگر یک کلمه نباشد
تاهم قانون جاری کنیم چوں کَمَنْ يَقْرَءُ أَبُوكَ اگر کلمه موضوع علی التضعیف باشد تاهم قانون جاری کنیم چوں سَأَّلَ دوم آنکه اول
متجانسین ها وقف نباشد چوں اُغْزُهْ هِلَالًا اگر ها وقف نباشد در اینجا قانون جاری کنیم چوں اِجْبَهْ هَادِيًا سوم آنکه
اول متجانسین مبدله ابدال جوازی نباشد چوں دِيْيَا و يُوْوِيْ که در اصل دِئْيًا و يُؤْوِيْ بودند ایں همزه را بواو و یا بدل کرده دِيْيَا و
يُوْوِيْ شدند ایں دو حرف متجانسین جمع اند در اول کلمه نیستند و اول ساکن ثانی متحرک است لیکن قانون جاری نکنیم چرا که ما گفته با ابدال جوازی
نباشد اینجا هست اگر اول متجانسین مده باشد تاهم قانون جاری کنیم مثال آں چوں اَوَّزَنُوْهُمْ اگر مده باشد مبدله نباشد تاهم قانون جاری کنیم
چوں مَدْعُوٌّ اگر مده مبدله با ابدال وجوبی باشد در آنجا هم قانون جاری کنیم چوں اُقِّتَتْ چهارم آنکه اول متجانسین هر دو آخر کلمه نباشند چوں

فِي يَوْمٍ و قَالُوْا وَاللهِ اگر مده نباشد تاهم قانون جاری کنیم چوں اَوَّزَنُوْهُمْ اگر مده باشد لیکن در آخر کلمه نباشد تاهم قانون
جاری کنیم چوں مَدْعُوٌّ پنجم آنکه اول ادغام باعث التباس یک وزن قیاسی بدیگر وزن قیاسی نباشد چوں
قُوْوِلَ و تُقُوْوِلَ که التباس می‌آید به قُوِّلَ و تُقُوِّلَ و اگر آں متجانسین هر دو متحرک باشند ادغام
واجب است بوجود نه شرائط اول آنکه اول متجانسین مدغم فیه نباشد چوں حَبَّبَ و رَدَّدَ دوم آنکه حرفی
از متجانسین زائده برائے الحاق نباشد چوں جَلْبَبَ که ملحق به دَحْرَجَ است اگر ادغام کنند بصورت
الحاقی باقی نماند سوم آنکه اول متجانسین تا افتعال نباشد چوں اِقْتَتَلَ که دریں جا ادغام و اظهار هر دو
جائز اند چهارم آنکه آں متجانسین دو واو در باب افعلال نباشند چوں اِجْوَوَّى که در اصل اِجْوَوَوَ بود
دریں جا ادغام هم روا است پنجم آنکه در آں متجانسین مقتضی اعلال نباشد چوں قَوِيَ که در اصل قَوِوَ بود
ششم آنکه حرکت ثانی عارضی نباشد چوں اُرْدُدِ الْقَوْمَ ایں شرط نزدیک اهل حجاز است و بنو تمیم ادغام
میکنند وجوباً هفتم آنکه آں متجانسین در دو کلمه نباشند چوں مَكَّنَنِي ایں یک کلمه نیست چرا که نون ثانی نون
وقایه است و اگر در دو کلمه باشند و دو همزه نباشند چوں قَرَءَ آيَةً پس نظر کنند اگر ماقبل متحرک یا لین غیر
مدغم است تا ادغام جائز ورنه ممتنع است هشتم آنکه آں متجانسین دو یا نباشند چوں حَيِيَ و رُمْيِيَانِ
اگر دو یا باشند پس نظر کنند اگر حرکت یا ثانیه بسبب تا تانیث و الف و نون مزیدتین و عامل ناصب پس ادغام
ممتنع است والا جائز نهم آنکه آں متجانسین در اسم هر یکے ازیں پنج اوزان فَعَلٌ فِعِلٌ فُعُلٌ فِعَلٌ
فُعَلٌ نباشند چوں سَبَبٌ رِدِدٌ سُرُرٌ عِلَلٌ دُرَرٌ و در وقت ادغام کردن متحرک اگر ماقبل آں
متحرک یا لین زائده باشد تا حرکت آں حذف کنند ورنه نقل و نقل حرکت بسوئے متحرک قلیل است

قانون هر اسم که بر وزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اول حرف تضعیف آنرا
بیا بدل کنند وجوباً چوں دِيْنَارٌ و شِيْرَازٌ که در اصل دِنَّارٌ و شِرَّازٌ بودند

مطلب قانون چیست هر اسم که بر وزن فِعَّالٌ سوا مصدر باشد اول حرف تضعیف آنرا بیا بدل
کردن واجب است چوں دِيْنَارٌ و شِيْرَازٌ که در اصل دِنَّارٌ و شِرَّازٌ بودند حرف اول متجانسین
را یا کرده دِيْنَارٌ و شِيْرَازٌ شدند با گفته که سوا مصدر باشد احتراز شد از کِذَّابٌ دریں جا قانون

جاری نکنیم چراکه ما گفته سوا مصدر باشد این در مصدر است بروزن فِعَّال گفته احتراز آمد از فُعَّال چون عُفَّار **قانون** ہر جاکہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ واوّل آنہا متحرک وثانی ساکن بسکون لازمی بود ادغام ممتنع است و در فعل تعجب بالاتفاق ہم ممتنع واگر بسکون عارضی باشد ادغام واظہار ہر دو جائز اند واگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است ویکے را حذف کردن قلّ **مطلب** قانون

چیست ہر جاکہ دو حرف متجانسین بہم آیند در یک کلمہ واوّل آنہا متحرک وثانی ساکن بسکون لازمی بود چون مَدَدْنَ ومَدَدْتَ در ینجا ادغام ممتنع است لیکن در بعض لُغات شاذہ بنی بکر بن وائل ادغام میکنند اوّل الساکن کردہ در ثانی ادغام کنند وثانی را فتح دہند چون مَدَّنَ وبعضے بعد حرف ثانی الف افزایند چون مَدَّانَ وبعضے نون چون مُدَّنَ ودر فعل تعجب بالاتفاق ممتنع است چون اَشْدِدْ بِہٖ واَمْدِدْ بِہٖ واگر بسکون عارضی بود ادغام واظہار ہر دو جائز اند ادغام بفتحہ وکسرہ ثانی عموماً وبضمہ اتباعاً للعین چون لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمْدُدْ ومُدَّ مُدِّ مُدُّ اُمْدُدْ واگر ثانی ساکن شود بوقف در آنجا ادغام اشہر است چون یَفِرُّ بِہٖ واگر یکے را حذف کنند این کمتر است چون یَفِرُہٗ

شروع ابوابُ مضاعف

باب اوّل مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چون اَلْمَدُّ وَالْمَدَدُ کشیدن مَدَّ یَمُدُّ مَدًّا فَھُوَ مَادٌّ ومُدَّ یُمَدُّ مَدًّا فَذَاکَ مَمْدُوْدٌ لَمْ یَمُدَّ لَمْ یَمُدِّ لَمْ یَمُدُّ لَمْ یَمْدُدْ لَمْ یُمَدَّ لَمْ یُمَدِّ لَمْ یُمْدَدْ الخ

باب دوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چون اَلْفَرُّ وَالْفِرَارُ گریختن فَرَّ یَفِرُّ فَرًّا فَھُوَ فَارٌّ وفُرَّ یُفَرُّ فَرًّا فَذَاکَ مَفْرُوْرٌ لَمْ یَفِرَّ لَمْ یَفِرِّ لَمْ یَفِرُّ الخ

باب سیوم مضاعف ثلاثی مجرّد از باب فَعِلَ یَفْعَلُ

چون اَلْعَضُّ گزیدن عَضَّ یَعَضُّ عَضًّا فَھُوَ عَاضٌّ وعُضَّ یُعَضُّ عَضًّا فَذَاکَ مَعْضُوْضٌ لَمْ یَعَضَّ الخ

ابواب مضاعف ثلاثی مزید فیہ

باب مضاعف از باب اِفْعَال چون اَلْاِمْدَادُ مدد کردن اَمَدَّ یُمِدُّ اِمْدَادًا الخ

باب مضاعف از باب تَفْعِیْل چون اَلتَّقْلِیْلُ اندک نمودن قَلَّلَ یُقَلِّلُ تَقْلِیْلًا الخ

باب مضاعف از باب اِفْتِعَال چون اَلْاِمْتِدَادُ کشیدن اِمْتَدَّ یَمْتَدُّ اِمْتِدَادًا الخ

باب مضاعف از باب اِسْتِفْعَال چون اَلْاِسْتِمْدَادُ مدد خواستن اِسْتَمَدَّ یَسْتَمِدُّ اِسْتِمْدَادًا الخ

ابواب المرکّبات

باب اوّل مہموز الفا واجوف واوی از باب فَعَلَ یَفْعُلُ

چون اَلْاَوْبُ باز گشتن آبَ یَؤُوْبُ اَوْبًا فَھُوَ آئِبٌ واِیْبَ یُؤَابُ اَوْبًا الخ

باب دوم مہموز الفا واجوف یائی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ چون

اَلْاَیْدُ توانا شدن آدَ یَئِیْدُ اَیْدًا فَھُوَ آئِدٌ واِیْدَ یُوَادُ الخ

باب سیوم مہموز الفا وناقص واوی از باب فَعَلَ یَفْعِلُ

چوں الأبو والإباء تقصیر کردن أبی یأبو أبوا فهو آبٍ الخ

باب چہارم مہموز الفا و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں
الأتی والإتیان آمدن أتی یأتی أتیا فهو آتٍ الخ

باب پنجم مثال واوی و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفعِلُ
چوں الوأد زندہ در گور کردن وأد یئد وأدا فهو وائد الخ

باب ششم مثال یائی و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفعَلُ
چوں الیأس ناامید شدن یئس ییئس یأسا فهو یائس الخ

باب ہفتم مہموز العین و ناقص واوی از باب فَعَلَ یَفعُلُ
چوں الدأو راندن شتران بر آب دأی یدأو دأوا فهو داءٍ الخ

باب ہشتم مہموز العین و ناقص یائی از باب فَعَلَ یَفعَلُ چوں
الرأی دیدن والرؤیة در خواب دیدن رأی یری رأیا فهو راءٍ و رءی یری الخ

باب نہم لفیف مفروق و مہموز العین از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں الوأی وعدہ کردن وأی یئی وأیا فهو واءٍ الخ

باب دہم مہموز الفا و لفیف مقرون از باب فَعَلَ یَفعِلُ چوں
الأوی پناہ گرفتن أوی یأوی أیا فهو آوٍ الخ

باب یازدہم اجوف واوی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفعُلُ
چوں السوء بد شدن ساء یسوء سوءا فهو ساءٍ الخ

باب دوازدہم اجوف یائی و مہموز اللام از باب فَعَلَ یَفعِلُ
چوں المجیئ والمجیئ آمدن جاء یجیئ جیئا فهو جاءٍ الخ

باب سیزدہم مہموز الفا و مضاعف ثلاثی از باب فَعَلَ یَفعُلُ
چوں الأمّ والإمام والإمامة پیشوا شدن أمّ یؤمّ أمّا فهو آمّ الخ

ابواب المرکبات ثلاثی مزید فیہ

باب مہموز الفا و ناقص یائی از باب اِفعال چوں الإراءة
نمودن أری یُری إراءةً فهو مُرٍ و أُرِیَ یُرٰی الخ

باب مہموز العین و لفیف مفروق از باب اِفعال أوأی
یوئی إیئاء فهو موءٍ الخ

تمت بالخیر

تقریظات علماء کرام و فضلاء عظام

تقریظ فاضل نحریر علامہ شہیر حضرت مولینا نور الحق صاحب بسالوی کیملپوری سلمہ اللہ تعالیٰ

کتاب الصرف بھترالی مصنفہ جناب مکرم محترم مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اکثر مقامات سے مطالعہ کیا میں وثوق کے ساتھ کہہ سکتا ہوں کہ مصنف نے نہ صرف اپنے اساتذہ کرام کا نام روشن کیا ہے بلکہ مفید اور کارآمد مواد کو اس کتاب میں جمع فرما کر نو آموز طلبہ کو کافی سے زیادہ دستگیری کی ہے ضرورت تھی کہ صرف کے مشکل مسائل کو سنجیدہ الفاظ اور شستہ عبارت میں پیش کیا جائے مجھے خیال ہے کہ مصنف اسمیں پورے اُترے فقط محمد نور الحق استاذ الآداب العربیہ اورینٹل کالج لاہور ۱۶ فروری ۱۹۴۷ء

تقریظ فاضل اجل عالم بے بدل حضرت مولینا معوان حسین صاحب مجتدی رامپوری مدظلہ العالی نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم اما بعد عربی زبان سیکھنے پڑھنے والوں کیلئے پہلی منزل علم صرف ہے اگر یہ منزل صرف و تصریف عمدہ طریقہ سے طے ہو جاتی ہے تو پھر طالب علم کو آئندہ منزلوں میں بڑی آسانی ہو جاتی ہے کلمات کے بننے بنانے تعلیل و اعلال ماخذ و اشتقاق کی پہچان سے فہم مستقیم حاصل ہوتی ہے جسکیلئے اس فن میں سیکڑوں کتابیں متن و شرح کی صورت میں لکھی گئی ہیں اول سب کے مطالعہ اور پڑھنے کیلئے بڑا وقت درکار ہے مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف علام نے اس ضرورت کو محسوس کرتے ہوئے یہ کتاب صرف بھترال تصنیف فرمائی جسکو میں نے اکثر مواقع سے پڑھا اور اس نتیجہ پر پہنچا کہ مسائل و قواعد صرف و تصریف کو بمثال احسن بیان کیا گیا ہے کہ اگر طالب علم ذرا محنت کرکے اور مشق قواعد میں مشغول ہو تو انشاء اللہ یہ ایک ہی

کتاب کافی ہے اور اس سے بخوبی واقفیت قواعد صرف حاصل ہو سکتی ہے فجزاہ اللہ عنا وعن سائر المتعلمین
خیر الجزا فقط معوان حسین احمدی المجددی الرامپوری خطیب مسجد شاہی لاہور **تقریظ علامۃ الدہر و استاذ العصر**
حضرت مولانا نجم الدین صاحب ڈھریالوی جہلمی عم فیضہ میرے دوست مولوی محمد منور الدین صاحب نے
قواعد صرف اور ابنیہ کے متعلق جو کتاب صرف بھترال تالیف کی ہے اسکے اکثر مقامات کو میں نے دیکھا اور سنا
جہانتک میرا خیال ہے یہ کتاب مبتدی طلبا کیواسطے از حد مفید ہے علم صرف کے ضروری مسائل تمام اسمیں
درج کر دئے گئے ہیں اور مثالوں سے فوائد قیود کو بھی واضح کیا گیا ہے اور اصل قاعدہ اور تشریح میں جو حکمت ملحوظ رکھی
گئی ہے وہ بہت مفید ہے حفظ کیواسطے تو قاعدہ کافی ہے اور توضیح کیواسطے تشریح سے مدد حاصل کی جائے امید
کہ طلبا مولف صاحب کی قدر کرینگے اور انکی اس محنت شاقہ کی داد دینگے اللہ تعالیٰ انکو جزا خیر دے کہ انہوں نے
فی الحال عربی زبان کی تسہیل کیواسطے ایک خدمت انجام دی ہے جو تمام اہل اسلام پر فرض کفایہ تھی نجم الدین
اورنٹیل کالج لاہور ۲۲ ربیع الثانی ۶۰ **تقریظ فاضل زمان مقرر خوش بیان مولانا غلام مرشد صاحب**
انگوی شاہپوری صدر مدرس اشاعت اسلام کالج لاہور ۶-۸۶ محترم مولوی منور الدین صاحب
نے صرف عربی میں جو کتاب فارسی میں لکھی ہے میں نے اسکے بعض مقامات دیکھے ہیں مبتدی طالب العلموں
کیلئے مفید کتاب ہے زبان فارسی ہے عربی زبان کی تصحیح کے قواعد پوری سادگی سے بیان کئے ہیں میری دعا ہے
کہ اللہ تعالیٰ مولوی صاحب کو اجر عظیم کا مستحق بنائے اور عربی زبان کے شائقین کو اسکتاب سے استفادہ کا موقعہ دے
ویرحم اللہ عبدا قال آمینا فقیر غلام مرشد کان اللہ لہ ۲۲-۲-۲۳ **تقریظ حضرت فاضل نوجوان سید احمد بن**
مولانا دیدار علیشاہ صاحب ناظم انجمن حزب الاحناف لاہور نحمدہ ونصلی علی حبیبہ الکریم اما بعد فقیر
سراپا تقصیر نے مجموعہ صرف بھترالی کو مختلف مقامات سے دیکھا مولوی محمد منور الدین صاحب مصنف سلمہ نے ضروری
قوانین وضوابط کو ایک جا جمع فرما دیا ہے اور خوبی یہ ہے کہ تقریب فہم کے لیے ہر باب کی گردانیں اور مختلف اصول اور
مثالیں بتائے گئے ہیں جن سے بلید الفہم طالب علم بھی باحسن وجوہ سمجھ سکتا ہے میرے خیال میں یہ کتاب بلحاظ اس ترتیب
کے پہلی کتاب ہے مبتدی طلبہ کیلئے بیحد مفید معلوم ہوتی ہے اللہ تعالیٰ مصنف کو جزائے خیر دے اور اسکتاب کو زیور قبولیت سے
آراستہ فرمائے فقط حررہ العبد الراجی رحمۃ ربہ القوی ابو البرکات سید احمد غفرلہ ناظم مرکزی انجمن حزب الاحناف ہند لاہور
تقریظ سبط النبی اولاد علی حضرت مولانا دوران شاہ صاحب بجالوی ہزاروی نزیل لاہور
کتاب الصرف بھترالی مولوی محمد منور الدین صاحب کو میں نے اول سے اخیر تک سنا اور دیکھا واقعی حضرت استاذ
بھترالوی (مرحوم) کی مکمل تقریر ہے اور اس میں کسی قسم کا اشکال نہیں ہے طلبا کیلئے مفید اور کار آمد تحفہ ہے۔

الراقم دوران شاہ بجالوی ہزاروی

مکتبہ قادریہ لاہور کی مطبوعات

غیر درسی کتب

آداب شب عروسی	9/=
اسلامی عقائد	95/=
اسلامی نظام جامع عبادت وسیاست	18/=
امام احمد رضا اپنوں اور غیروں کی نظر میں	9/=
باغی ہندوستان	120/=
بساتین الغفران (عربی)	250/=
تاریخ تناولیاں	21/=
خطبات آل انڈیا سنی کانفرنس	72/=
زندہ جاوید خوشبوئیں	66/=
العلامہ فضل حق خیر آبادی (عربی)	200/=
عمامہ سنت مصطفیٰ ﷺ	15/=
کشور تدریس کے تاجدار	18/=
گستاخ رسول کی شرعی حیثیت	72/=
اقامۃ القیامۃ (عربی)	33/=
مقالات سیرت طیبہ	90/=
من عقائد اہل السنۃ (عربی)	250/=
نور نور چہرے	110/=
یاد اعلیٰ حضرت	21/=

درسی کتب

انتخاب	40/=
بدائع منظوم	18/=
پندنامہ	18/=
تحفہ نصائح	36/=
جواہر المنطق	30/=
صرف بہائی	39/=
علم التجوید	18/=
عقائد ومسائل (اردو ترجمہ)	42/=
فارسی قاعدہ	9/=
قانونچہ کھیوالی	24/=
کریما سعدی	6/=
المقدمۃ الجزریہ	12/=
المرقاۃ	39/=
میزان الصرف	18/=
نام حق	9/=
نحو میر	36/=
نور الایضاح (مجلد)	135/=
نور الایضاح (عام)	105/=

ہمارے پاس اسلامی کتب، تنظیم المدارس کے مطابق طلباء و طالبات کا نصاب، بریلی شریف کی انگوٹھیاں اور تعویذات دستیاب ہیں۔ خود تشریف لائیں یا بذریعہ ڈاک طلب کریں۔

☆ مکتبہ قادریہ داتا دربار مارکیٹ لاہور فون 7226193 ☆

انوار الفرقان
معانی القرآن
مصنف عبدالرزاق
المصنف
المرقاة
پندنامہ
دلائل الخیرات
زندہ جاوید خوشبوئیں
نحو میر
سدا بہار خوشبوئیں
کافیہ
میزان الصرف
مجموعہ وظائف
ولولہ انگیز خوشبوئیں
شرح مائۃ عامل